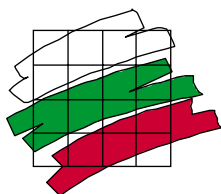

СЕРИЯ КОНЮНКТУРНИ ОБЗОРИ

ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2001 ГОДИНА (годишен доклад)

**АГЕНЦИЯ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ
АНАЛИЗИ И ПРОГНОЗИ**

ул. „Аксаков“ 31, София 1000, България

© *Агенция за икономически анализи и прогнози 2002*

1000 София, ул. "Аксаков" №31

тел.: 981 65 97, 9859 56 01

факс: 981 33 58, 980 93 22

e-mail: aeaf@minfin.government.bg

<http://aeaf.minfin.government.bg>

Всички права запазени.

Никакви части от тази публикация не могат да бъдат репродуцирани, съхранявани (запометявани) или разпространявани чрез електронни системи, фотокопиране или чрез други способи без предварителното изрично писмено съгласие на Агенцията за икономически анализи и прогнози.

ISSN 1311-9915

Позоваването на тази публикация на АИАП от серия „КОНЮНКТУРНИ ОБЗОРИ“ при препечатване на информация е задължително.

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	3
Външна среда	9
Тенденции в развитието на световната икономика	9
Преговори за членство в Европейския съюз	13
Изпълнение на икономическите критерии за членство в Европейския съюз	15
Платежен баланс, външна търговия и външни финанси	21
Платежен баланс	21
Външна търговия	23
Външен дълг	28
Реален сектор	30
БВП	30
Търсене	30
Предлагане	33
Селско стопанство	33
Индустрия	35
Услуги	36
Заетост, безработица, работни заплати	37
Инфлация	43
Публични финанси	45
Финансов сектор	51
Валутен съвет	51
Парично предлагане и банков кредит	52
Банкова система	55
Парични и валутни пазари	60
Небанкови финансови институции и капиталов пазар	62
Структурни реформи	69
Необходимост от допълване и развитие на модела на реформи	69
Процесът на реформи в някои приоритетни сектори	71

АП – Агенция за приватизация

БВП – Брутен вътрешен продукт

БДС – Брутна добавена стойност

БДЖ – Български държавни железници

БКК – Банкова консолидационна компания

БНБ – Българска народна банка

БТК – Българска телекомуникационна компания

БФБ – Българска фондова борса

ДАЕЕ – Държавна агенция по енергийна ефективност

ДАОН – Държавна агенция за осигурителен надзор

ДЦК – държавни ценни книжа

ЕК – Европейска комисия

ЕС – Европейски съюз

ЕЦБ – Европейска централна банка

ИПЦ – индекс на потребителските цени

КПР – крайни потребителски разходи

МВФ – Международен валутен фонд

МОТ – Международна организация на труда

МТСП – Министерство на труда и социалната политика

НЕК – Национална електрическа компания

НСЗ – Национална служба по заетостта

НСИ – Национален статистически институт

ОИСР – Организация за икономическо сътрудничество и развитие

ОЛП – основен лихвен процент

РЕВК – реален ефективен валутен курс

СЦИЕ – Страни от Централна и Източна Европа

ЦЕФТА – Централно европейско споразумение за свободна търговия

EUROFER – European Confederation of Iron and Steel Industries

SOFIX – официален индекс на БФБ

ВЪВЕДЕНИЕ

През 2001г. България регистрира икономически растеж за четвърта поредна година след икономическата и финансова криза от 1996-1997г. Темпът на икономически растеж от 4% е един от най-високите за страните кандидатки за членство в Европейския съюз, независимо от рецесията в световната икономика. Стойността на БВП вече достига и надхвърля предкризисното си равнище от 1995г. Средната работна заплата нарасна с 3% в реално изражение. Нейният растеж е по-нисък от нарастването на производителността на труда с около два процентни пункта, както и през миналата година, което съдейства за по-нататъшно увеличаване на конкурентноспособността на българската икономика. Това са неоспорими доказателства, че изборът на комбинацията от валутен съвет и силна фискална политика е подходящ за малка отворена икономика като българската в условията на икономическа глобализация. Горните тенденции, заедно с адекватната реакция на икономическата политика на влошаващата се външна среда през последното тримесечие на 2001г., спомогнаха за укрепване на доверието на международната финансова общност в България. Увеличеното доверие позволи сериозно реструктуриране на външния дълг в края на 2001г. и съществен напредък в преговорите за членство в ЕС в началото на 2002г.

И през 2001г. основен фактор за растежа на БВП остава външното търсене, въпреки рецесията в световната икономика след терористичните атаки в САЩ на 11 септември и неблагоприятната конюнктура на международни пазари за някои важни за българския износ стоки. През годината се забелязва тенденция към увеличаване значението на вътрешното търсене за растежа на БВП. Инвестициите в основен капитал отбелязват реален ръст от 19.9%, но въпреки това, отношението брутни инвестиции/БВП в България остава по-ниско (20.4%) в сравнение с повечето страни кандидатки за членство в ЕС.

За първи път през последните години, във всички основни сектори на икономиката има положителен реален растеж на добавената стойност. Традиционно за последните години, най-динамично развиващ се сектор са услугите – с 4.2% реален ръст на добавената стойност. До голяма степен това се дължи на успешното развитие на частния сектор в отрасли като комуникации и туризъм, както и на възстановяването на растежа в приватизираните фирми. През втората половина на 2001г. се пречупва тенденцията за свиване на селското стопанство, наблюдавана през 2000г.

Месечните стойности на инфлацията са по-ниски спрямо съответните за 2000г. Средногодишната инфлация за 2001г. е 7.4% срещу 10.3% за 2000г., но остава значително над средната в страните членки на ЕС. Основните източници на инфлация през годината отново бяха изменението на административно определяните цени, както и по-бързото повишаване на цените на някои от нетъргуемите стоки и услуги, поради ефекта „Баласа-Самюелсън“. Производителността на труда е нараснала най-много в преработващата промишленост (9.9%), която почти изцяло е търгуем сектор на икономиката. Това дава основание да считаме, че ръстът на реалните ра-

ботни заплати през годината не е накърнил конкурентноспособността на българските фирми.

Рецесията в световната икономика и намаляващото търсене в световен мащаб повлияха негативно върху платежния баланс и по-специално върху търговския дефицит, който се увеличи с 33.4% спрямо 2000г. Значително се понижиха в сравнение с предходната година темповете на растеж, както на вноса (с 6.8% процентни пункта), така и на износа (с 14.6% процентни пункта), за което допринесе и низходящия тренд на цените на много от търгуваните стоки. Дефицитът по текущата сметка на платежния баланс достигна 6.5% от БВП. По-добрите салда на услугите (с 40.2 млн. щ.г. спрямо предходната година) и на текущите трансфери (с 196.4 млн. щ.г.) компенсират само частично ефекта от дефицита по търговския баланс. Продължава тенденцията към нарастване на значението на туризма като източник на постъпления за платежния баланс.

През 2001г. фискалната политика запази своята роля на основен фактор за стабилността на валутния съвет у нас. Дефицитът по консолидирания бюджет спадна с 0.2 процентни пункта спрямо предходната година до 0.9% от БВП. Той е значително по-малък от първоначално заложеня в Закона за държавния бюджет (1.5% от БВП), поради сериозното засилване на фискалната рестрикция през последното тримесечие на годината. Тя беше наложена, както от по-сериозното от предварителните очаквания влошаване на платежния баланс на страната през деветмесечието, така и от необходимостта от повишаване на ефективността на фискалната политика като инструмент за реструктуриране на икономиката. В резултат на промените във фискалната политика, през последното тримесечие на годината преразпределителната роля на консолидирания бюджет продължи да намалява. Съотношенията на общите бюджетни приходи и разходи към БВП се понижиха съответно до 40 и 40.8% и са с 1.4 и 1.5 процентни пункта по-малки спрямо предходната година. Поддържането на нисък бюджетен дефицит е напълно в унисон с желанието на страната да постигне Маастрихтския критерий за този показател.

Отношението държавен дълг към БВП се понижи до 70.1% в края на 2001г. – със 7 процентни пункта спрямо края на 2000г. Основните фактори за тази благоприятна тенденция са както растежа на БВП и ограничаването на бюджетния дефицит, така и осъществените през втората половина на годината сериозни операции по реструктуриране на външния дълг, включително първата емисия на български еврооблигации и обратно изкупуване на част от брейди облигациите. Понижаването на лихвените проценти на международните пазари и продължилата политика на финансиране на бюджетния дефицит предимно с приходи от приватизация също допринесоха за подобряване съотношението държавен дълг/БВП. Целта е в средносрочен аспект то да достигне Маастрихтския критерий за този показател (60%) и да се установи стабилно в неговите граници.

Валутните резерви продължиха да нарастват през 2001г. (с 3.4% в доларово изражение спрямо предходната година), но степента, в която осигуряват покритие на резервните пари се понижава поради изпреварващия темп на ре-монетизация на икономиката. Стабилността на валутния съвет не е засегната от горната тенденция, тъй като валутният резерв на страната продължава значително да надхвърля всички парични задължения на БНБ. Високият темп на ре-монетизация на икономиката е подобен на този в други страни в преход след финансова криза. Той е резултат както от възстановеното доверие в националната парична единица и икономиката,

така и от очакванията за въвеждане на единната европейска валута в началото на 2002г. Последното предизвика по-значимо от предходните години нарастване на депозитите в евровалути и обмяната на значително по-големи количества евровалута от домакинствата и фирмите през четвъртото тримесечие на годината. Скоростта на нарастване на бързоликвидните пари M1 изпревари скоростта на нарастване на широките пари, отразявайки също увеличените предпочитания към ликвидност на икономическите агенти, вследствие спада на лихвените равнища.

През 2001г. банковата система остава добре капитализирана и рентабилна, а конкуренцията в сектора расте. Тя продължава да има доминираща роля при финансовото посредничество, независимо от липсата на очакваните процеси на консолидация в сектора и по-дълбока интеграция в европейските финансови пазари. Капиталовият пазар остава слабо развит. Недостатъчно се използват и неговите възможности за увеличаване на прозрачността на приватизацията. Обемите на търговията на Българска фондова борса и степента на пазарна капитализация са няколко пъти по-малки в сравнение с тези на фондовите пазари в другите страни кандидатки с валутен съвет. След законодателните промени в последните години, през 2001г. нараства ролята на пенсионните фондове като финансови посредници при разпределението на паричните ресурси в икономиката. Застрахователните гружества също увеличават обемите на своята дейност, въпреки че показателите за застрахователното проникване у нас са все още по-ниски в сравнение с повечето страни кандидатки. Концентрацията на активите, както в застрахователния сектор, така и при универсалните, професионалните и доброволните пенсионни фондове, остава относително висока.

Темпът на растеж на кредита за нефинансовия сектор през 2001г. (20.5%) е значително по-висок от отбелязания ръст през предходната година. Забелязва се и отдръпване на правителството от кредитния пазар. Растежът на кредита за нефинансовия сектор изпреварва този на нетните чуждестранни активи на банките за разлика от предходни години и свидетелства за насочване на част от капиталовите потоци към вътрешния кредитен пазар. Горната тенденция вероятно се дължи поне отчасти и на низходящата динамика на международните лихвени проценти. Последното беше в основата и на спада в лихвените равнища в България по депозитите в щатски долари. През годината няма ясна тенденция в динамиката на лихвените проценти по кредитите, а основният лихвен процент и лихвените проценти на межубанковия пазар продължават силно да се влияят от ликвидността на държавните финанси. При обусловилата се динамика на лихвените проценти у нас, тенденцията към постепенното им сближаване с тези в еврозоната все още е по-слабо изразена в сравнение с тази в останалите страни кандидатки с валутен съвет.

През 2001г. левът се обезцени спрямо щатския долар в значително по-малка степен, отколкото през 2000г., следвайки динамиката на курса на резервната валута. На межубанковия валутен пазар банките бяха нетни купувачи на чуждестранна валута, като превишението (245 млн. лв.) показва продължаващо нарастване на доверието в режима на валутен съвет. Настъпи съществена промяна във валутната структура на межубанковия пазар, като обемът на сделките с щатски долари се понижи рязко – с 9.5 процентни пункта спрямо предходната година, за сметка нарастването на дела на сделките в евровалути.

През 2001г. продължиха процесите на реструктуриране на икономиката и увеличаване на нейната конкурентноспособност, като скоростта им беше повлияна от проведените в средата на годината редовни парламентарни избори и редовните президентски избори през ноември. Независимо от забавянето в темповете на приватизация през 2001г., към края на годината са приватизирани около 80% от предназначените за приватизация активи. Ускоряването и завършването на реструктурирането и приватизацията на държавните фирми е важна предпоставка за по-нататъшно подобряване на конкурентността на икономиката. Голяма част от държавните активи, чиято приватизация предстои, са на компании с монополно положение на пазара и в ключови отрасли за обществената инфраструктура и икономиката. В началото на 2002г. беше направена сериозна законодателна стъпка към тяхното по-прецизно регламентиране. С новия Закон за приватизация подлежащите на приватизация държавни активи бяха точно определени, а промените в основните приватизационни методи предполагат увеличаване прозрачността на сделките и възможностите за обществен контрол по тях.

През 2001г. вече са налице достатъчно аргументи, за да се твърди, че е необходимо допълване на приоритетните мерки при реструктурирането и увеличаване на координацията при тяхното осъществяване. Първостепенно значение, наред с това на реструктурирането и приватизацията на държавния сектор, трябва вече да се придат и на прецизирането и опростяването на правилата за влизане и излизане от бизнеса и за регулиране пазара на труд. Необходимо е тези две приоритетни мерки да се съгласуват по-добре, когато се води социалния диалог. Освен доминиращата вече частна собственост, основание за горното допълнение дават още продължаващият и през 2001г. спад в заетостта (намалела с 1.3% в сравнение с 2000г.) и увеличаването на безработицата (с 3.1 процентни пункта спрямо 2000г.) – до 19.5%, въпреки отбелязания относително висок растеж на БВП. Много по-ниското ниво на заетост и значително по-високото ниво на безработица у нас в сравнение с първите 10 страни кандидатки са потенциален източник на социално напрежение, което може да доведе до ново забавяне на реформите и отдалечаване от целта за членство в ЕС. Това показва, че моделът на стабилизация след икономическата криза от 1996-1997г. трябва да бъде доразвит с оглед осигуряване на адекватна среда за функциониране на пазарните сили като предпоставка за балансиран дългосрочен икономически растеж и повишаване на жизнения стандарт.

С оглед постигането на целта за пълноправно членство в ЕС в средносрочен аспект, трети много сериозен аргумент за необходимостта от допълване на приоритетните мерки е значителното изоставане на жизнения стандарт в страната в сравнение с първите 10 страни кандидатки. Според публикуваната в началото на 2002г. оценка на ЕК¹ за способностите на страните за „реална конвергенция“, основано на показателя БВП на човек от населението по паритет на покупателна способност, България е на последно място от 13-те страни кандидатки за членство с 24% от средното равнище на показателя в ЕС през 2000г. От първите 10 страни кандидатки от първата вълна само Латвия и Литва имат равнище на показателя под 35% от средното равнище в ЕС през 2000г. Докладът на Световната банка² за първите 10 години на

¹ European Commission, „Real Convergence in Candidate Countries – Past Performance and Scenarios in the Pre-Accession Economic Programmes“, November 16, 2001.

² World Bank, *Transition – The First Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*, 2002.

преход в бившите страни с централно планирана икономика, привежда още аргументи и за поголемите социални неравновесия и изкривявания у нас спрямо средното за страните от Централна и Източна Европа.

С оглед на горните тенденции, при анализа на структурните реформи са представени най-важните елементи на осъществяващите се стратегии за действие в отделни сегменти на икономиката. Те са анализирани през призмата на препоръчителната международна практика за този тип програми. В рамките на разполагаемата информация и ресурсните ограничения на Агенцията да осъществява секторни анализи са направени опити за сравнения за напредъка на реформите в тези сегменти с останалите страни кандидатки. Специално внимание е отделено на приватизацията и реструктурирането в туризма като пример за положителния ефект от продължаване на реформите в препоръчителната от международна практика посока и след като приватизацията на държавните активи е приключила.

В доклада съзнателно не е отделено внимание на качеството на създаваната от НСИ макро-икономическа информация. Смятаме, че това би изместило ненужно фокуса на анализа и би затруднило читателите. Намаляват показателите, които осигуряват надеждна месечна информация за вземане на оперативни управленски решения на макро равнище или служат като индикатори за ранно предупреждение. Данните от различни статистически изследвания за показатели с близко икономическо значение и поведение в пазарната икономика, много често се разминават значително³. В резултат на това, през 2001г. и началото на 2002г. НСИ направи на няколко пъти значими корекции в равнището на основни макро показатели като темповете на растеж и нивото на БВП и неговите основни компоненти и дефлатори и др. Тези променени излизат извън общоприетите рамки на статистическите грешки за такива показатели в другите страни-кандидатки.

³ Тук бихме се ограничили да посочим единствено няколко примера – данните за потреблението от домакинските бюджети и тези за потреблението от националните сметки, за спестяванията на домакинствата от наблюдението на домакинските бюджети и данните за изменението на депозитите от банковата статистика, месечните данни за нетните приходи от продажби на продукция, стоки и услуги в сектор „Търговия, ремонт на автомобили и битова техника“ и тримесечните данни за продажби на дребно. Различията се обосновават от НСИ с различията в методиките на изследване.

ВЪНШНА СРЕДА

Тенденции в развитието на световната икономика

В края на 2000г. световната икономика започна да забавя своя растеж. Това доведе до спад в съвкупното търсене и до песимистични очаквания за растеж на международната търговия през 2001г. от около 1%, докато през 2000г. реалният растеж на нейния обем бе над 11%. Няколко фактора обусловиха тази тенденция. На първо място, през 1999 – 2000г. цените на петрола се повишиха, което доведе до нарастване на инфлацията и централните банки реагираха с повишаване на лихвените проценти. На второ място, цените на акциите на компаниите от сектора на информационните и телекомуникационни технологии рязко спаднаха. Поради нарасналата интеграция на финансовите пазари и интернационализацията на фирмите, разпространението на тези шокове стана по-бързо, отколкото в миналото.

Международната обстановка допълнително се влоши след терористичните атаки на 11 септември 2001г. Всеобщото чувство на несигурност се отрази негативно върху икономическото състояние на държавите. Повишените транспортни разходи и застраховки затрудниха международната търговия. В световен мащаб се наблюдаваше избягване на рисковите сделки, което бе пречка най-вече за преките чуждестранни инвестиции.

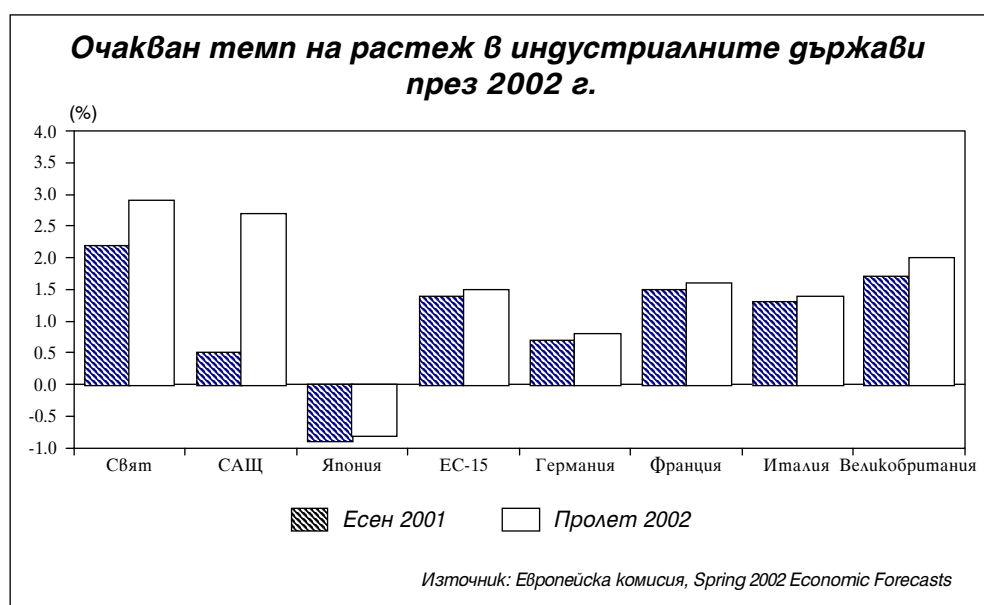
В средносрочен план предвижданията са за постепенно възстановяване на растежа на световната икономика. Може да се очаква, че ниските лихвени проценти и намаляващата инфлация, както и облекчаването на паричната и фискална политика, ще помогнат за възстановяване на световната икономика, след като чувството на несигурност се уталожи. Очаква се международната търговия да бъде основният двигател на световния икономически растеж. Прогнозите са, че през 2002г. тя постепенно ще увеличи своите обеми и през 2003г. ще достигне около 7% ръст.

В своя пролетен доклад Европейската комисия ревизира в положителна насока оценката си за растежа на световната икономика през 2002 и 2003г. За 2002г. се очаква той да бъде 2.9% (2.2% според есенния доклад от 2001г.), а за 2003г. ще достигне 3.9% (3.7% според предишните прогнози).

Ефектът от терористичните атаки върху икономиката на САЩ се оказа по-малък от очаквания. Смяташе се, че четири поредни тримесечия (от второ тримесечие на 2001г. до първо тримесечие на 2002г.) американската икономика ще реализира много нисък и дори отрицателен растеж. Това беше опровергано, след като през първото тримесечие на 2002г. американската икономика отбеляза растеж от 5.8% на годишна база. Изчисленията на Европейската комисия относно растежа в САЩ се подобриха от 0.9% в есенния доклад от 2001г. на 1.2% в пролетния доклад от 2002г. Прогнозите на Комисията за 2002г. също се ревизираха нагоре – от 0.5 на 2.7%, а очакваният растеж на американската икономика за 2003г. е 3.1%. Очаква се мерките за стимулиране на икономиката, включително и фискалния пакет от стимули, предложен от президента Джордж Буш (в размер на около 1.5% от БВП през 2002г.), да благоприятстват за възстановяването на икономиката. Световната банка очаква растежа в САЩ за периода 2001 – 2010г. да бъде 2.7%.

Десета поредна година японската икономика се намира в рецесия. Най-големите проблеми в страната са свързани с устойчивата дефлация, структурната неефективност, лошата фискална позиция и финансовата система, обременена с лоши кредити. Едва ли може да се очаква, че Япония ще преодолее рецесията още през 2002г. Прогнозите на Световната банка са, че растежът на японската икономика за периода 2001-2010г. ще остане в рамките на 2%.

Независимо от предприетите структурни реформи, еврозоната не успя да избегне спада в световен мащаб. Очакваният среден растеж за 2001г. е само 1.6%, докато неговата стойност за 2000г. бе 3.4%. През първото тримесечие на 2002г. вероятно ще се подобрят показателите в тези страни, вследствие намаляването на данъчната тежест, експанзионистичната парична политика и спадащата инфлация. Очакваният среден растеж за 2002г. е подобрен с 0.1 процентни пункта до 1.4%, а през 2003г. се очаква той да нарасне до около 2.9%. Прогнозите на Световната банка за растежа в еврозоната за периода 2001 – 2010г. са за около 2.4%.

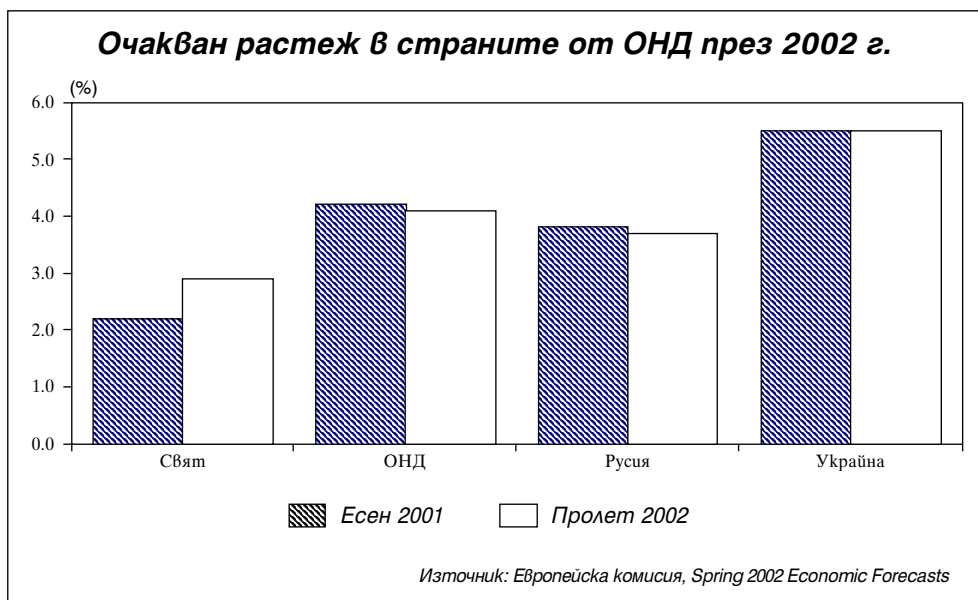
Икономиката на Германия преживява сериозни затруднения, като растежът на БВП, както за 2001г., така и за 2002г., няма да надвиши 0.7%. Според Световната банка прогнозираният растеж за немската икономика за периода 2001 – 2010г. е около 1.9%. Очакванията за икономическия растеж в Италия са повишени,

като за 2001 и 2002г. той е съответно 1.8 и 1.4%. Очакванията за растеж във Франция в пролетния доклад на Европейската комисия също са ревизирани нагоре, като средните стойности за 2001 и 2002г. са съответно 2 и 1.6%, а във Великобритания – 2.2 и 2%. Благодарение на нарастването на инвестициите и потреблението, свързано с организирането на Олимпийските игри, в Гърция все още се наблюдава относително устойчиво развитие.

Най-големи изгледи за икономически растеж имат големите и сравнително затворени икономики като Китай, Русия и Индия. Темпът на растеж в Китай ще се задържи над 7% в резултат на значителни фискални стимули и големи притоци на преки чуждестранни инвестиции. През 2001 – 2002г. се очаква забавяне на икономическия растеж в Русия – съответно 5 и 3.7% (през 2000г. той е 8.3%). Въпреки това, неговите темпове остават все още по-високи от средните за световната икономика. Трябва да се има пред вид, че руската икономика е чувствителна към промени в цените на енергийните носители.

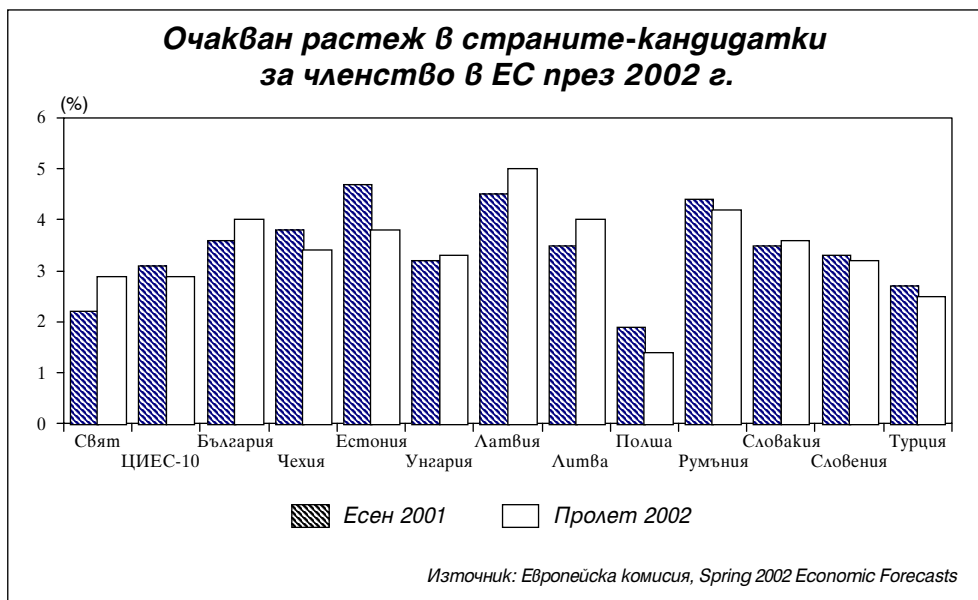
В повечето страни кандидатки за членство в ЕС не се наблюдаваше значително забавяне в икономическия растеж. Изключение са само Полша и Турция. За 2000г. полската икономика отбе-

ляза ръст на БВП от 4%, докато според оценките на ЕК през 2001г. той ще е 1.1%. В Турция растежът на БВП за 2000г. бе 7.2%, докато за 2001г. се очаква спад от -7.4%. Влошаването на световната икономика, и по-специално тази на ЕС, през последните месеци на 2001г. също ще повлияе негативно

върху очакванията за растеж в страните кандидатки за членство, тъй като те са предимно отворени икономики и имат висока степен на интеграция с ЕС. В резултат на стабилно вътрешно търсене повечето кандидат-членки показаха устойчивост по отношение на икономическия спад в световен план.

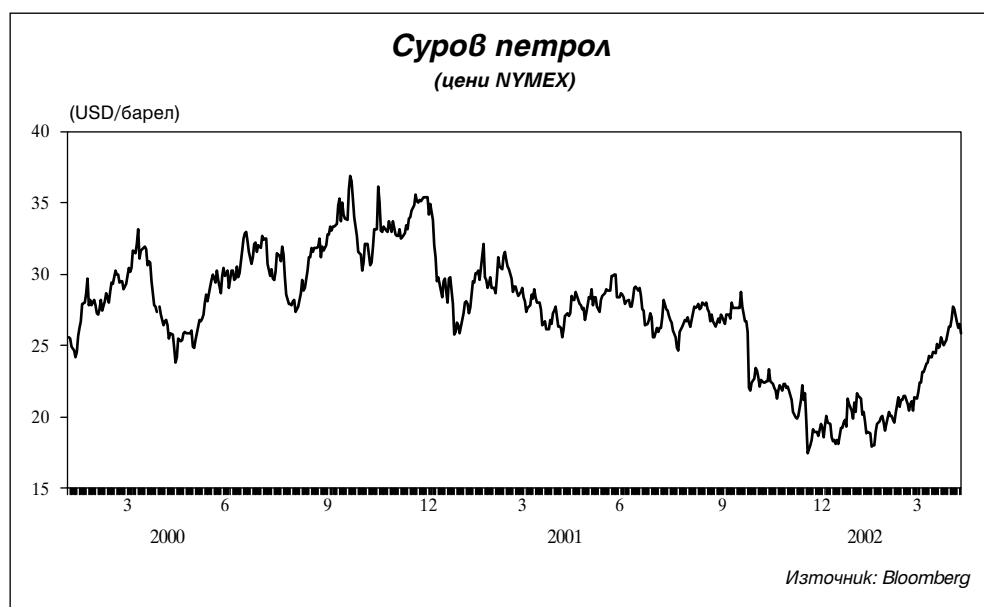
Динамиката на цените на международните пазари през 2001г. бе повлияна най-вече от по-ниското търсене в резултат от забавянето на световната икономика. Цената на суровия петрол достигна най-ниските си средномесечни стойности от 18.6 щ.г./барел през декември. През първите

месеци на 2002г. започна постепенно възстановяване на котировките, които достигнаха 23.69 щ.г./барел през март. През месец април дневните котировки на петрола надскочиха 27 щ.г./барел, достигайки 6-месечен максимум, повлияни от напрежението в Близкия Изток и възможността за нарушаване на регулярността на доставките. Основните опасения са свързани с опитите на Ирак да убеди арабските износители да наложат ембарго на САЩ и други поддръжници на Израел. За по-високите котировки допринесе и решението на ОПЕК за допълнително съкращаване на добивите с 1.5 млн. барела дневно в сила от 1 януари 2002г., след като за цялата 2001г. то бе намалено с 3.5 млн. барела на ден. Друг фактор за растежа на цените е увеличаването на търсенето на петрол във връзка с първите сигнали за оживлението на американската икономика.

Евентуалното задържане на високи равнища на цените на петрола би застрашило започващо-

то икономическо съживяване. Изчисления на ОИСП показват, че нарастване на цената на петрола с около 10 USD ще доведе до повишаване равнището на инфлация с 0.5 процентни пункта и намаляване на растежа с 0.25 процентни пункта в богатите страни, като по-силно засегнати ще бъдат Европа и Япония. Въпреки че САЩ е по-голям потребител на петрол и петролни продукти от Европа и Япония, нетният внос като дял от БВП е по-малък, тъй като страната е и производителка на петрол. Затова американската икономика ще бъде по-слабо засегната от евентуалното повишаване на световните му цени.

Цените на металите също се повлияха от свиването на световното търсене. През октомври цените на стоманата достигнаха най-ниските си средномесечни котировки от 20 години насам – 280 щ.д./т за студено-валцуваната стомана и 200 щ.д./т за горещо-валцуваната стомана, след което се задържаха на

това ниво. Според прогнози на EUROFER потреблението на стомана ще продължи да отбелязва отрицателен прираст през първото полугодие на 2002г., след което бавно ще започне да се възстановява, като общо за годината спадът в търсенето за Европа ще възлезе на 0.7%.

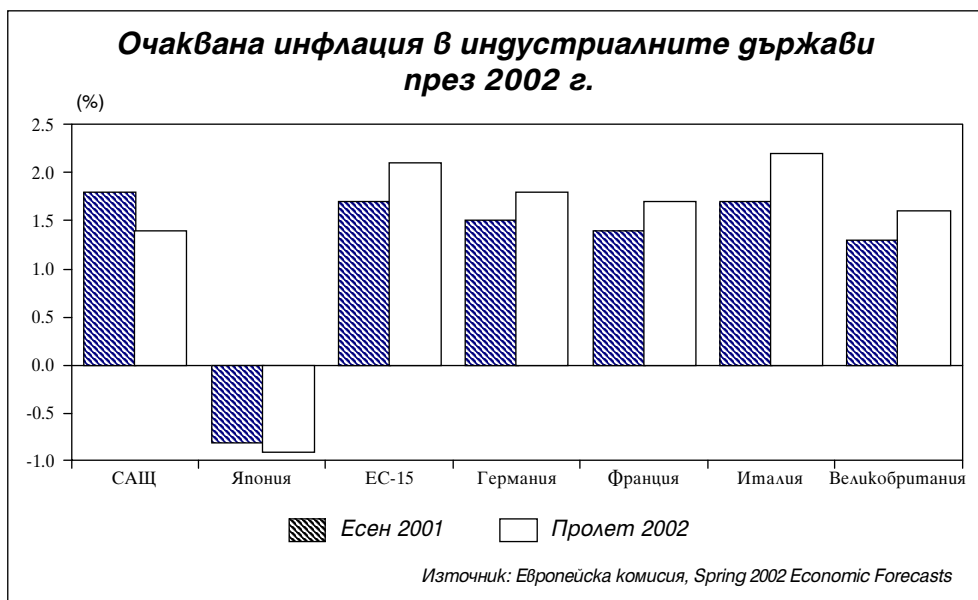
Тъй като САЩ остават основен потребител на мед, котировките на цветния метал се определят главно от състоянието на американската икономика. За 2001г. средногодишните цени отбелязаха спад от 13%, като се понижиха от 1 813 щ.д./т през 2000г. на 1 578 щ.д./т през 2001г. Според предварителни данни на Международната група по мекта излишъкът на пазара през 2001г. е достигнал 753 хил. т срещу дефицит от 478 хил. т през 2000г. Търсенето на рафинирана мед от пазара спадна с 5.3% (538 т) в сравнение с 2000г., а световното производство нарасна с 2.9% през 2001г. в сравнение с предходната.

Цените на торовете също отбелязаха спад. Поради увеличенията на цената на природния газ през 2001г. се очаква производството на азотни торове в САЩ рязко да спадне, като се увеличи обемът на техния внос.

Повишаването на цените на петрола и храните доведе до 2.5% инфлация в еврозоната през 2001г. (измерено с изменение на хармонизирания индекс на потребителските цени), но се очаква тя да спадне под целевата средносрочна инфлация от 2% през първото тримесечие на 2002г. Като цяло, очакванията за равнището на инфлацията в еврозоната през 2002 и 2003г. са ревизирани нагоре – съответно до 2.2 и 2%.

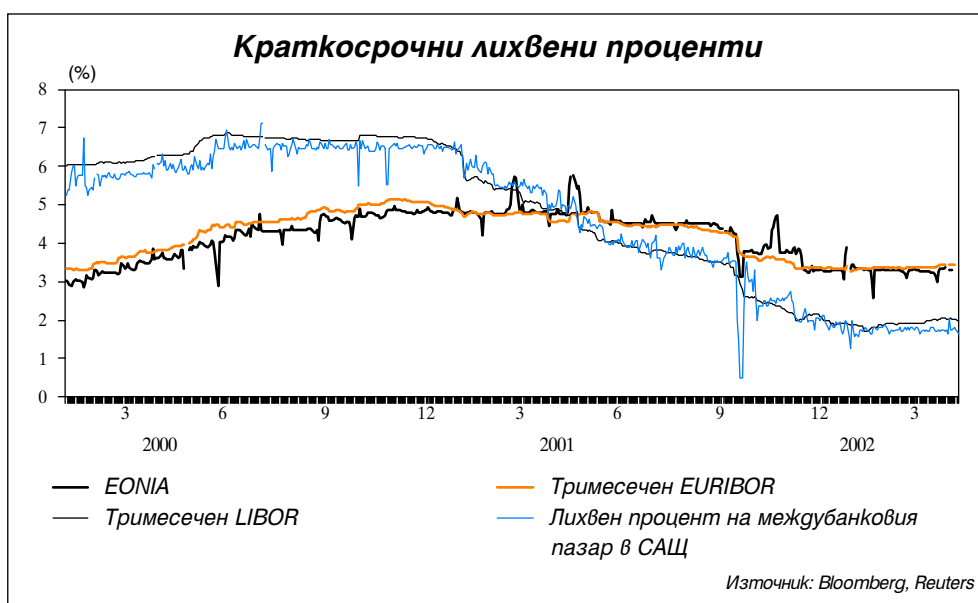
С цел да стимулира икономическата активност в страната, през 2001г. Федералният резерв

намали неколкостранно лихвените проценти до настоящето им равнище от 1.75%. В началото на 2002г. Алан Грийнспан заяви, че Федералният резерв не планира допълнително намаляване на лихвените проценти, тъй като перспективите за американската икономика са се подобрили – първите знаци за повишаване на икономическата активност ще се появят през първото тримесечие на 2002г.

Европейската централна банка (ЕЦБ) също намали четири пъти равнището на краткосрочните лихвени проценти през 2001г. и те достигнаха нива от 3.25%. Тази реакция на ЕЦБ бе обусловена не само от намаляващите темпове на инфлацията, но и бе насочена към преодоляване на негативните последици от терористичните атаки и влошаващите се икономически показатели. В същото време Япония не бе в състояние да намали още повече краткосрочните лихвени проценти, тъй като те вече бяха достигнали 0%.

През 2001г. бюджетният дефицит на правителството в еврозоната се очаква да се влоши до 1.3% от БВП (0.2% излишък през 2000г.) и да продължи да се влошава и през 2002г. Държавите, за които се очаква да имат значително по-висок бюджетен дефицит от средния за еврозоната, са Германия и Португалия (съответно 2.8 и 2.6% от БВП през 2002г.).

Преговори за членство в Европейския съюз

През 2001г. и първите месеци на 2002г. преговорите за членство на Република България в ЕС протичат в съответствие с предварително договорения график. Очаква се те да приключат към края на 2003г. и България да стане пълноправна членка на ЕС в края на 2006г.

Към месец април 2002г. от общо 30 глави, по които се водят преговорите от 2000г., България е затворила 15⁴ и е отворила други 14 глави⁵. Само през 2001г. страната е отворила 16 глави, затворила е 4 от тях, а също така са затворени и 2 глави, по които е преговаряно и през предходната година.

През март 2002г. България започна преговори по две важни глави – глава 7 „Селско стопанство“ и глава 11 „Икономически и валутен съюз“, по които беше депозирала преговорни позиции съответно през юни 2001г. и октомври 2000г. Началото на преговори по тези глави е потвърждение за напредъка на страната в процеса на реформи към изграждане на функционираща пазарна икономика. В хода на преговорите по глава 11 българската страна потвърди и конкретизира ангажиментите си относно гарантиране независимостта в дейността на централната банка от правителството и премахване възможностите за привилегирован достъп на правителствения сектор до финансовите посредници. Това е осъществено в две допълнителни информации, последната от които беше депозирана през март 2002г. По този начин страната ще постигне изискванията на *acquis communautaire* за дейността на финансовите институции към средата на 2006г. На основата на постигнатите договорености в края на април 2002г. глава 11 бе временно затворена. Правителството си е поставило за цел до декември 2003г. да бъдат приключени и преговорите по глава 7 „Селско стопанство“ и тя също да бъде затворена.

Независимо от напредъка в преговорния процес, реализиран по време на Испанското председателство през първата половина на 2002г., България продължава да е значително по-назад по отношение в преговорния процес с ЕС в сравнение с повечето от останалите страни кандидатки. По отношение на броя на главите, по които преговорите вече са приключили, към 8 март 2002г. най-добре се представят Словения с 26 затворени глави, Чехия – 25, Латвия – 24, Унгария и Литва – 23, Естония и Полша – 20. Ускоряването на преговорите с ЕС следва и може да се разглежда само в контекста на напредъка на реформите в страната. Затова от особена важност са преди всичко уеднаквяването и синхронизирането на българското законодателство с това на ЕС, запазването на строгата финансова дисциплина в областта на държавните финанси, ускоряването на процесите на реструктуриране и приватизация на държавния сектор, както и налагането на сравними стимули за развитие на частния сектор у нас с тези в ЕС. След срещата в Лаакен в края на 2001г., българското правителство си е поставило задача до края на 2002г. България да получи „пътна карта“ (*road map*) с конкретни срокове за преговорите до приемане на страната като пълноправна членка на ЕС.

През 2001г. стартира Специалната програма за развитие на земеделското и селските райони САПАРД. Според тази програма отпуснатата субсидия за България за 2000г. е в размер на 53 млн. евро, които трябва да бъдат усвоени до края на 2003г. Дотогава трябва да бъдат усвоени и средствата, отпуснати по силата на годишното финансово споразумение за 2001г, които са

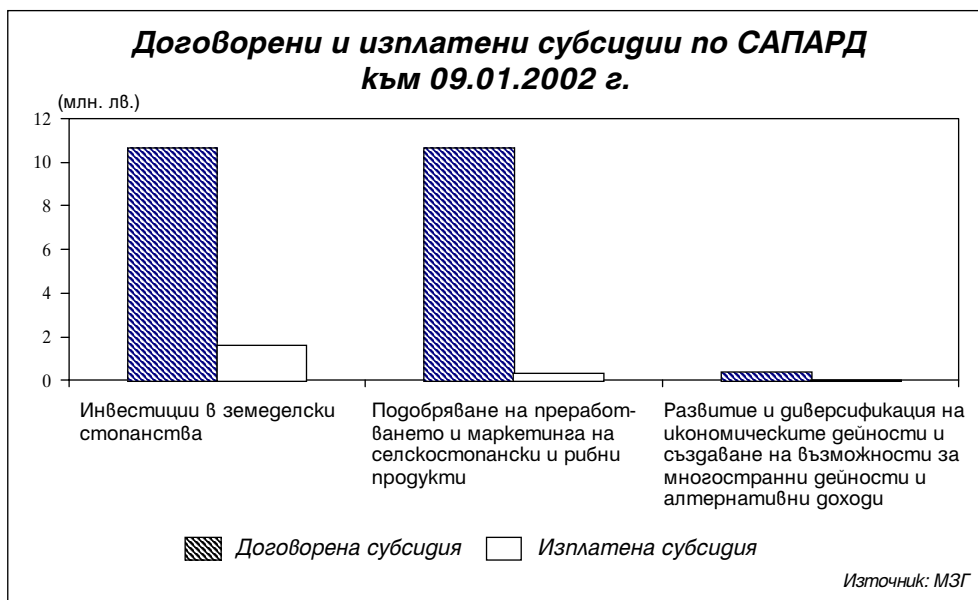
⁴ Глава 4 „Свободно движение на капитали“; Глава 5 „Дружествено право“; Глава 8 „Рибно стопанство“; Глава 11 „Икономически и валутен съюз“; Глава 12 „Статистика“; Глава 13 „Социална политика“; Глава 15 „Индустриална политика“; Глава 16 „Малки и средни частни предприятия“; Глава 17 „Наука и изследвания“; Глава 18 „Образование и професионално обучение“; Глава 19 „Телекомуникации и информационни технологии“; Глава 20 „Култура и аудиовизия“; Глава 23 „Защита на потребителите и тяхното здраве“; Глава 26 „Външни отношения“; Глава 27 „Обща външна политика и политика на сигурност“.

⁵ Глава 1 „Свободно движение на стоки“; Глава 2 „Свободно движение на хора“; Глава 6: „Политика в областта на конкуренцията“; Глава 7 „Селско стопанство“; Глава 9 „Транспортна политика“; Глава 10 „Данъчна политика“; Глава 14 „Енергетика“; Глава 21 „Регионална политика“; Глава 22 „Опазване на околната среда“; Глава 24 „Правосъдие и вътрешни работи“; Глава 25 „Митнически съюз“; Глава 28 „Финансов контрол“ и Глава 29 „Бюджетни и финансови въпроси“.

на стойност 54 млн. евро. През юни 2001г. бяха акредитирани и първите три мерки от Националния план за развитие на земеделието и селските райони, с което реално започна използването на средствата по програма САПАРД: инвестиции в земеделските стопанства, подобряване преработката и маркетинга на земеделските и рибни продукти, развитие и диверсификация на икономическите дейности в селските райони.

Към края на 2001г. са одобрени 50 проекта от общо кандидатствали 109. Одобрените допустими разходи са на обща стойност 43.4 млн. лв. От тях 16.3 млн. лв. представлява финансирането от страна на ЕС. Следователно едва 15.2% от планираната субсидия на ЕС за българското селско стопанство е усвоена. Основните причини за относително ниската степен на използване на средствата по програма САПАРД са най-вече затрудненията на предприемачите при първоначалното финансиране на проектите⁶ и качеството на проектите (одобрените проекти са по-малко на брой от отхвърлените). Почти цялата сума от одобрените средства се разпределя между първите две мерки – инвестиции в земеделски стопанства (49.2%) и подобряване преработката и маркетинга на земеделските и рибни продукти (49.1%). С най-малък дял са одобрените средства за инвестиции за развитие и диверсификация на икономическите дейности в селските райони – само 1.7%. Към края на 2001г. девет от одобрените проекти вече са завършени, като общо изплатената субсидия е в размер на 1.9 млн. лв. (1 389 198.22 лв. от ЕС) или едва 9% от договорените средства, които Европейската комисия трябва да осигури според финансовото споразумение.

За 2002г. се подготвят за акредитация следните мерки: пазари на производителите и тържища; лесовъдство, залесяване на земеделски земи, инвестиции в горски стопанства, преработка и маркетинг на горски продукти; създаване на организации на производителите; обновяване и развитие на селата, опазване и съхраняване на селското наследство и културни традиции; развитие и подобряване на между-селищната инфраструктура; подобряване на квалификацията чрез професионално обучение; техническа помощ.

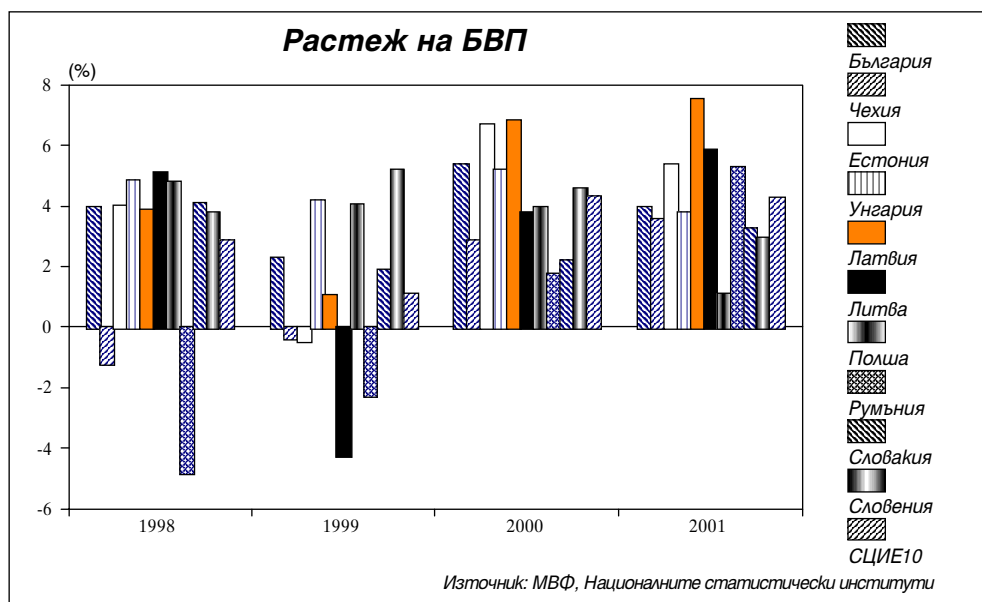

Изпълнение на икономическите критерии за членство в Европейския съюз

През 2001г. България продължи усилията си за постепенно приближаване към икономическите критерии от Копенхаген. Страната отбеляза сравнително висок темп на растеж на БВП от 4%.

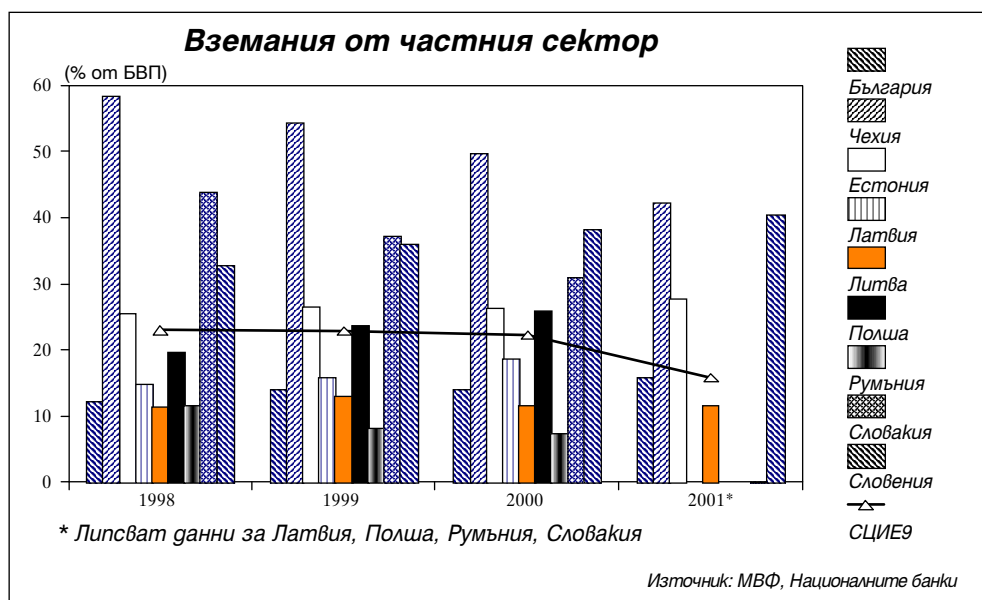
⁶ За да бъде одобрен даден проект, предприемачите трябва да осигурят цялото финансиране, необходимо за неговата реализация. Субсидията за проекта от страна на ЕС и българската държава се предоставя, едва след като проекта бъде реализиран.

През 2001г. тя заема пета позиция по този показател – непосредствено след Латвия (7.56%), Литва (5.86%), Румъния (5.3%) и Естония (5.4%) и изпреварва Унгария (3.8%), Чехия (3.6%) и Словения (2.96%), които са сред най-напредналите страни кандидатки.

най-нисък. Стойността на брутно образование на основен капитал в Словакия (31.9%) е почти двойно по-голяма от тази в България. Страната ни все още изостава в реструктурирането на икономиката си и обновяването на технологичния парк и инфраструктура.

Една от основните критики на Европейската комисия към България в доклада от 13 ноември 2001г. е отправена към недостатъчното развитие на финансовата система. Нейната ефективност като посредник между спестители и инвеститори и способността ѝ оптимално да насочва финансовите потоци към реалната икономика може да бъде проследена от индикатора вземания на финансовите институции от частния сектор към БВП. Според този показател през 2001г. (15.7%) България се нарежда на предпоследно място пред Литва (11.5%). През деветте месеца на 2001г. в сравнение с 2000г. това отношение нараства и за десетте кандидат-членки, като най-

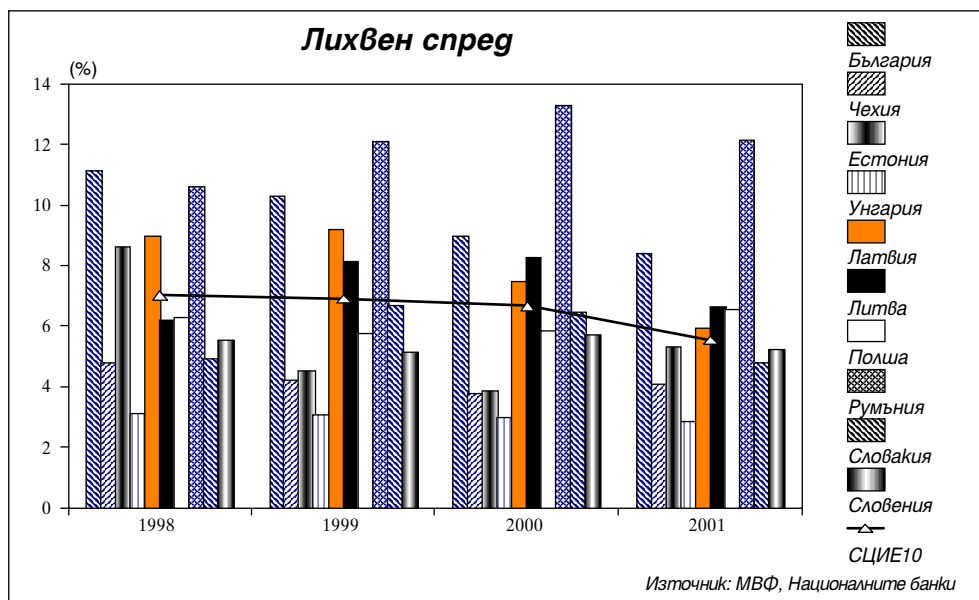

По отношение на структурата на БВП по елементи на крайното използване и през 2001г. България продължава да е в по-неблагоприятна позиция в сравнение с другите страни. У нас е най-висок дялът на крайното потребление в БВП (87.2%), докато дялът на брутно формиране на основен капитал в БВП (17.8%) е

голямо е неговото повишаване в Словения. Водещи през този период са Чехия (57.8%) и Словения (51.2%). Кредитирането на частния сектор у нас все още е сравнително слабо развито в сравнение със страните „отличнички“ сред кандидатките. Финансовата система в България все още не е достатъчно добре раз-

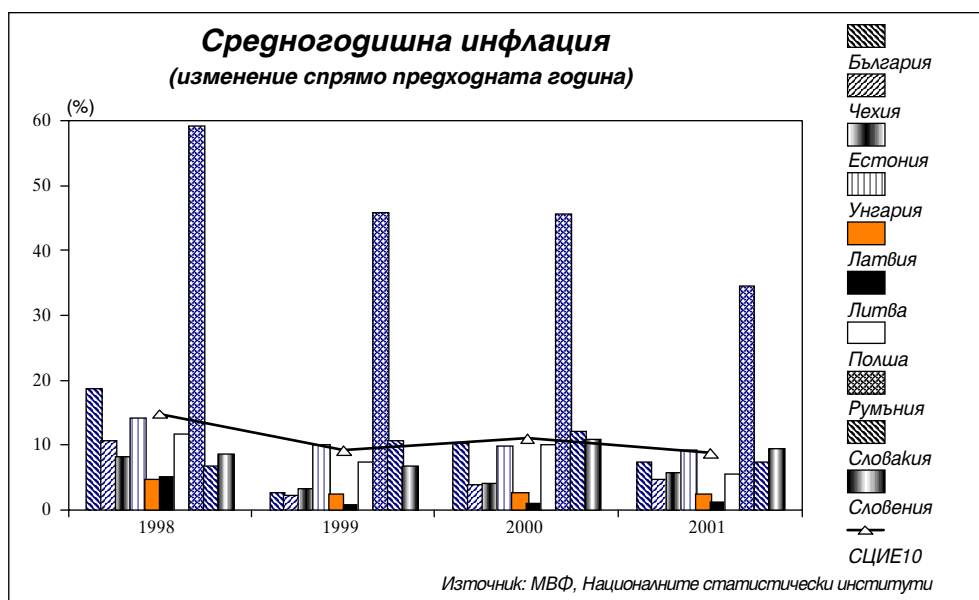
вита и не осъществява напълно ефективно своята посредническа роля. Това води до неефективно насочване на финансовите потоци към реалния сектор, което в крайна сметка ограничава потенциалния растеж на икономиката.

Друг важен показател за развитието и сигурността на финансовата система е лихвеният спрег, който е и индикатор за кредитния и финансов риск в дадена страна. Общата тенденция през последните четири години е към намаляване на спреда, като единственото изключение са Естония (от 3.86 на

5.3%) и Чехия (от 3.74 на 4.08%). Общата тенденция на намаление на лихвения спрег в страните кандидатки е в синхрон с глобалното намаляване на лихвените проценти с цел преодоляване на световната рецесия и стимулиране на икономическата активност. В България лихвеният спрег също отбелязва тенденция към спад и е намалял с повече от 1 процентен пункт, което е индикатор, че финансовият и кредитен риск в България намаляват. Въпреки това стойността на показателя е все още по-висока от средната за десетте страни кандидатки. През 2001г. страните с най-висок лихвен спрег са Румъния (12.14%), България (8.41%), Литва (6.63%) и Полша (6.56%). Най-малка е стойността на този показател в Унгария (2.85%) и Чехия (4.08%).

България постигна съществен успех и по отношение снижаването на инфлацията в посока на договореностите от Маастрихт. През 2001г. усилията на страната по изпълнение на този критерий бяха успешни – средногодишната инфлация за 2000г. намалю от 10.31% на 7.36% за 2001г. Единствено в Чехия,

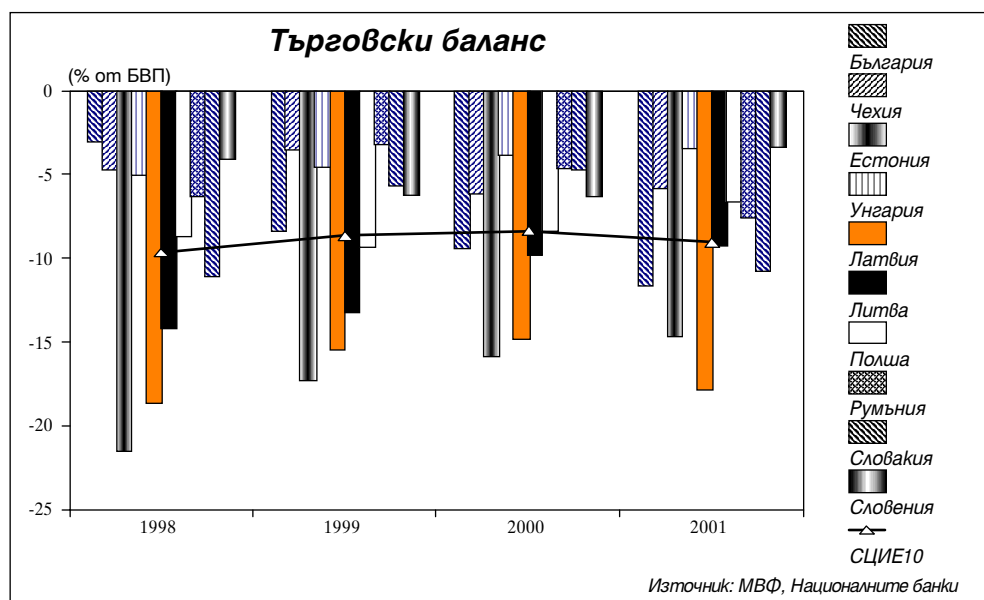

Естония и Литва се наблюдава нарастване на инфлацията през 2001г. Като цяло, в страните кандидатки е постигната относителна ценова стабилност, но въпреки това само Латвия и

Литва биха били в състояние да достигнат максималната допустима стойност на средногодишната инфлация на ЕС на настоящия етап. Проблеми продължават да съществуват в Турция, където средногодишната инфлация за 2001г. надхвърли 54%.

През 2001г. България е една от страните със сравнително високо отношение дефицит по текущата сметка към БВП (-6.5%). Единствено в Латвия (-10.2%) и Словакия (-8.8%) стойността на това отношение е по-лошо, отколкото у нас. В сравнение с предходната 2000г. отношението на дефицита по текущата сметка към БВП се подобрява във всички страни кандидатки с изключение на България, Естония, Латвия и Словакия. Това показва, че повечето от страните в тази група са устойчиви на влиянието от забавянето на икономическия растеж в световен план, и по-специално на това в ЕС.

Основен източник на дефицитите по текущите сметки на разглежданите страни са техните търговски баланси. През 2001г. търговският дефицит нараства за България, Латвия, Румъния и Словакия, докато за Унгария той остава относително постоянен. За останалите страни търговският дефицит намалява, като особено значително е това в Словения.

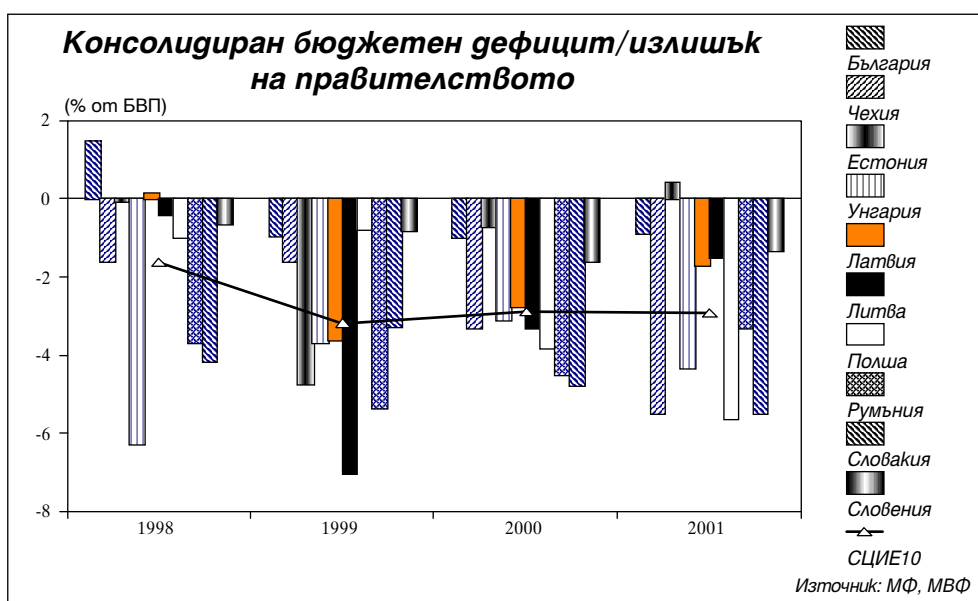
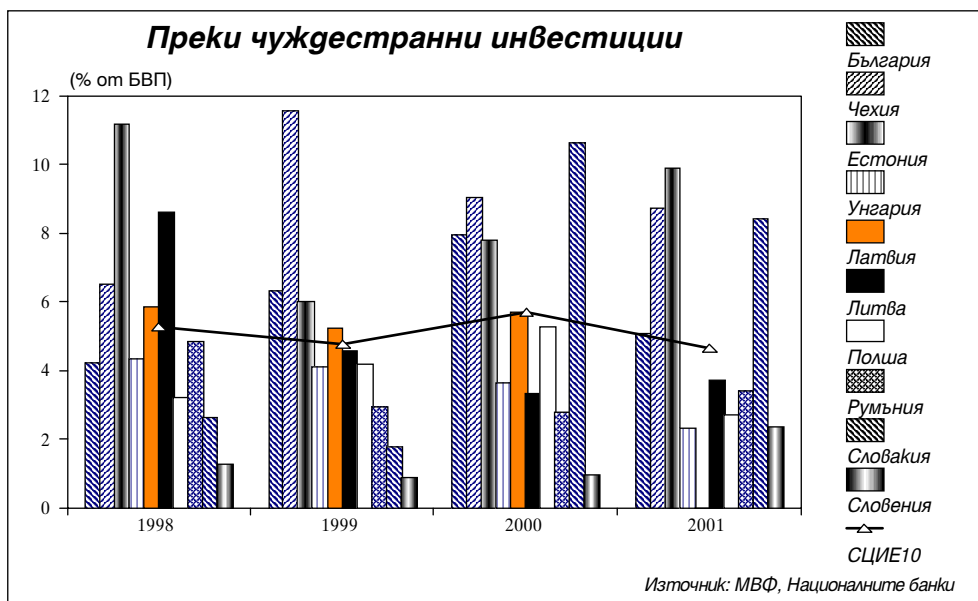
Дефицитите по текущите сметки се финансират предимно с привлечение на частни капитални от чужбина. Страните с най-висок относителен дял на преките чуждестранни инвестиции в БВП през 2001г. са Естония (9.9%), Чехия (8.7%) и Словакия (8.4%). България се нарежда непосредствено след Слова-

кия с 5.1%. Въпреки това, дялът на преките чуждестранни инвестиции в БВП у нас намалява в сравнение с този през 2000г., и тяхното равнище остава под средното за десетте страни кандидатки.

Повечето от страните кандидатки за членство в ЕС използват мерките на фискалната политика за преодоляване на дефицитите по текущата сметка. Страните с относително най-голям дефицит по текущата сметка, като Латвия, Полша и България предприеха сериозни фискални мерки за преодоляване на дисбалансите. В Латвия, Литва, Чехия и България през 2001г. касовият дефицит намален, а Естония дори реализира излишък в края на разглеждания период. Ниският дефицит по консолидирания бюджет у нас през 2001г. е в съответствие с постигнатите договорености с МВФ и като стойност (-0.9%) е по-нисък от заложените в Закона за държавния бюджет и от средния за десетте страни кандидатки.

Индикаторите на краткосрочния външен дълг на страните кандидатки за членство в ЕС са

много важни и отразяват тенденциите в икономическото развитие на тези страни, както и присъщия за всяка страна риск. Данните показват, че България (5.6%) и Полша (13.6%) са страните с най-благоприятно отношение между краткосрочен външен дълг⁷ и БВП. Според отношението между брутния външен дълг и БВП обаче, България е сред страните с най-голяма задлъжнялост. Най-ниска стойност на този показател имат Чехия, Полша и Литва. Не случайно и кредитният рейтинг на тези страни е един от най-високите за представените осем кандидат-членки (А-). България непрекъснато подобрява своята позиция

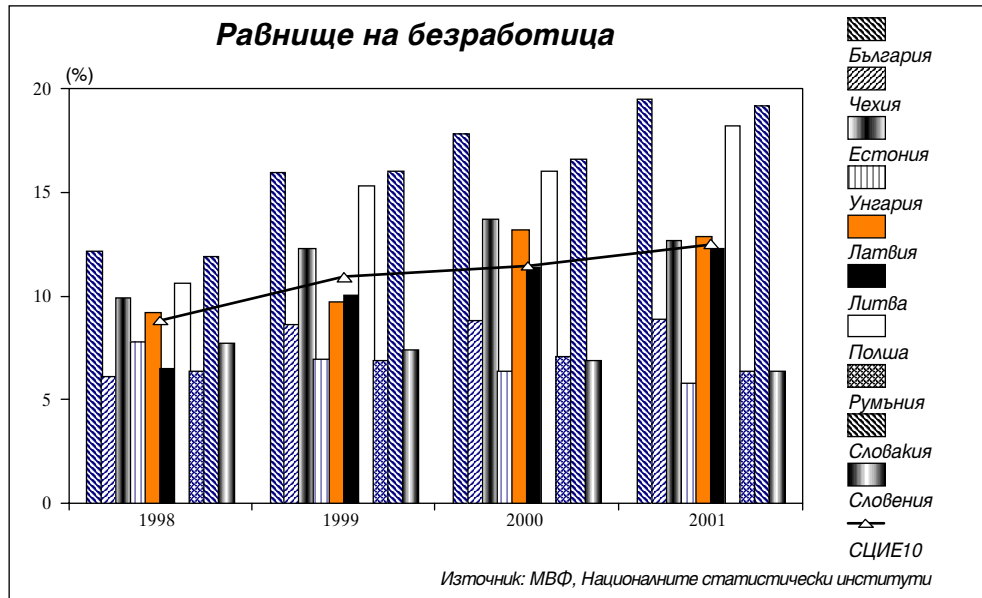
в това отношение и международните финансови организации преоценяват кредитния риск в страната. В края на 2001г. S&P повиши кредитния рейтинг за страната от В+ на ВВ-.

	България	Полша	Унгария	Чехия	Словакия	Литва	Естония	Латвия
<i>Краткосрочен външен дълг/</i>								
<i>Брутен външен дълг (%)</i>	5.6	13.6	16.8	41.4	27.4	38.5	33.5	56.5
<i>Брутен външен дълг/БВП (%)</i>	73.1	38.7	64.9	38.4	66.4	41.8	60.9	72.3
<i>Кредитен рейтинг S&P</i>								
<i>Дългосрочен, чужда валута</i>	ВВ-	ВВВ+	А-	А-	ВВВ-	ВВВ	А-	ВВВ

Източник: Националните банки на съответните страни.

⁷ В краткосрочния външен дълг за България са включени и данните за търговските кредити в статистиката на БВП, което прави данните сравними за страните кандидатки.

Равнището на безработица в страните кандидатки за членство в ЕС остава относително високо през 2001г. При това тя проявява тенденция към постепенно повишаване през последните четири години. Равнището на безработица е нараснало спрямо 2000г. в Словакия (19.2%), Полша (18.2%) и Литва (12.5%). България (19.5%) е една от страните, където проблемът с безработицата е един от най-сериозните. Високите нива на безработица в страните кандидатки се дължат преди всичко на осъществяваните структурни реформи в икономиката.

С относително най-ниска безработица от страните кандидатки са Унгария, Румъния, Словения и Чехия. През 2001г. безработицата в тези страни продължава да намалява. Този факт се обяснява с привличането на значителни чуждестранни инвестиции, което води до откриване на нови работни места, както

и с относително по-ефективната приватизация и реструктуриране на държавните предприятия.

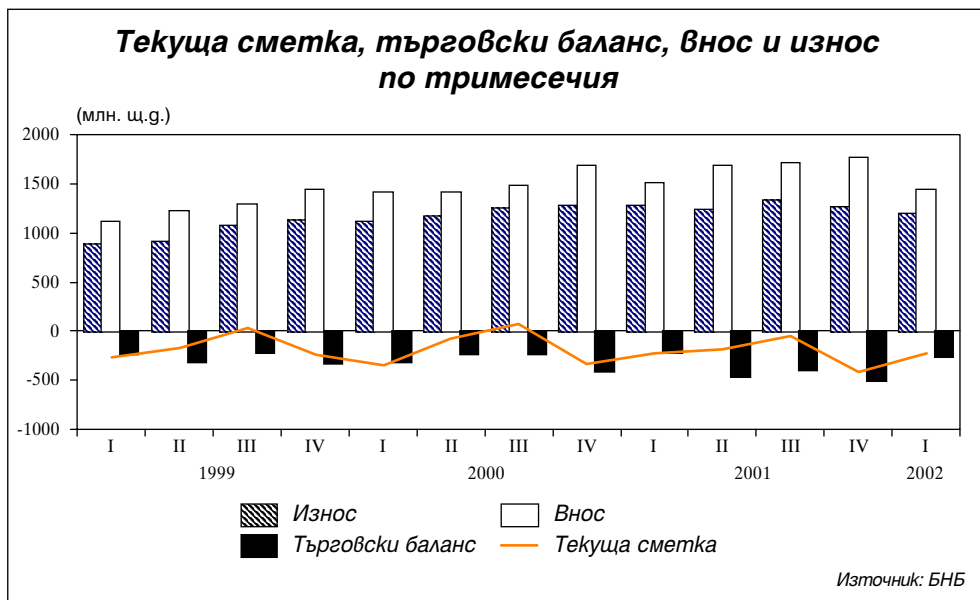
ПЛАТЕЖЕН БАЛАНС, ВЪНШНА ТЪРГОВИЯ И ВЪНШНИ ФИНАНСИ

Платежен баланс

Един от основните проблеми в българската икономика е съществуващият дефицит по текущата сметка. За годината той достигна 885 млн. щ.г. (6.5% спрямо предварителните данни за БВП) и е нараснал със 183.5 млн. щ.г. в сравнение с 2000г.

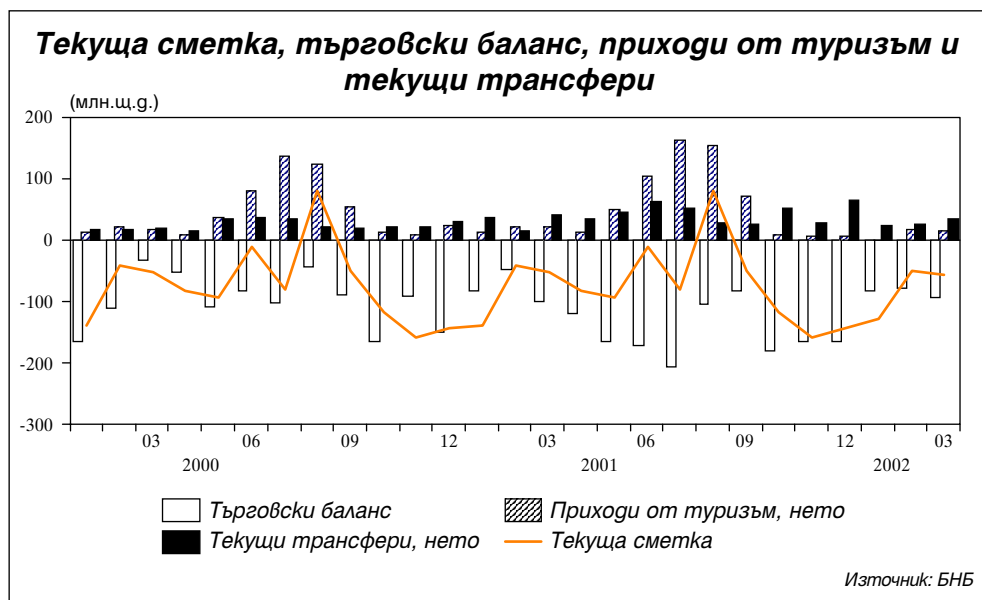
Основна причина за влошаването на дефицита по текущата сметка е по-големият търговски дефицит за 2001г. спрямо 2000г. Неблагоприятните тенденции в световната икономика през 2001г. и намаляващото търсене в световен мащаб повлияха негативно върху развитието на платежния баланс на България и по-специално на търговското салдо. През 2001г. търговският дефицит на страната достигна 1565.8 млн. щ.г., което е с 390.2 млн. щ.г. повече от 2000г. В сравнение с 2000г. се забавя растежа както на вноса, така и на износа. През 2001г. номиналният обем на вноса нарасна спрямо предходната година с 11.1%, докато неговият ръст за 2000г. бе 17.9%. Още по-силно е забавянето в растежа на номиналния обем на износа – от 20.4% за 2000г. до 5.7% за 2001г.

По-добрите салда на услугите и на текущите трансфери подпомагат баланса на текущата сметка и успяват да покрият отчасти дефицита по търговския баланс. Салдото на услугите в текущата сметка на платежния баланс е положително – 545.7 млн. щ.г. за 2001г. и се подобрява с 40.2

млн. щ.г. спрямо предходната година. Туризмът се очертава като все по-важен източник на постъпления за платежния баланс. За дванадесетте месеца нетните приходи от туризъм възлизат на 632.2 млн. щ.г. и са със 17.9% повече спрямо предходната година, като нетните постъпления, свързани с летния сезон, нарастват с 25.4% спрямо същия период на 2000г. Приходите от международен туризъм за 2001г. възлизат на 1201 млн. щ.г. и са 8.9% от БВП, което представлява растеж от 11,8% спрямо 2000г.

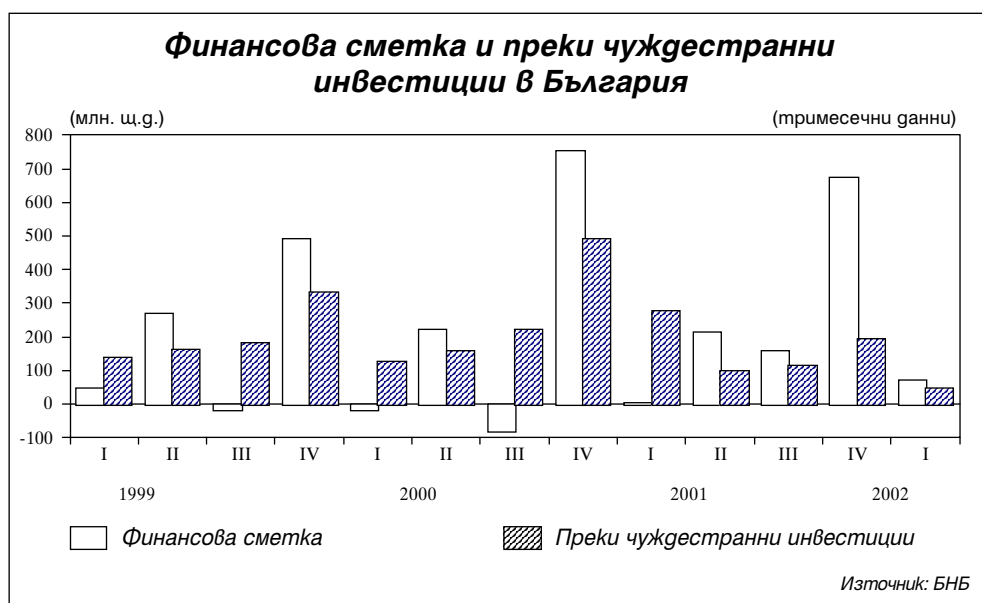
През 2001г. салдото по статията доход е отрицателно – 351 млн. щ.г. и се влошава с 29.8 млн. щ.г. спрямо предходната година, като размерът на получения и дължим доход – 352 млн. щ.г. се

увеличава с 29 млн. щ.г., а платеният и дължим доход – 703.1 млн. щ.г. е по-висок с 58.8 млн. щ.г. и се увеличава основно от платените дивиденди от търговските банки на чужди инвеститори и от изплатените лихви по брейди облигациите.

През 2001г. салдото на финансовата сметка възлезе на 1050.6 млн.

щ.г. и се подобрява спрямо предходната година със 167.4 млн. щ.г. То покрива изцяло дефицита на текущата сметка. Главно поради липсата на приходи от приватизация се наблюдава намаление на преките чуждестранни инвестиции, които възлизат на 688.5 млн. щ.г., с 313 млн. щ.г. по-малко в сравнение с 2000г. Най-големи ПЧИ у нас са направили инвеститори от Гърция (поради закупуването на лиценза за втори GSM оператор), Австрия, Италия и Германия. Портфейлните инвестиции на резиденти в чужбина през 2001г. се увеличават с 22.9 млн. щ.г., като тези на търговските банки нарастват с 98 млн. щ.г. Поради емитирането на еврооблигации портфейлните инвестиции-пасиви нарастват със 105.1 млн. щ.г.

През месец декември се увеличиха депозитите на търговските банки в чужбина – със 147.5 млн. щ.г., което се обяснява с увеличението на валутните депозити на резиденти в страната със 141.3 млн. щ.г., дължащо се основно на замяната на евровалутите с евро. За годината други инвестиции-активи намаляха

с 294.1 млн. щ.г., при нарастване през 2000г. със 136.6 млн. щ.г. Статия други инвестиции-пасиви остана почти непроменена – понижение с 4.6 млн. щ.г.

За 2001г. валутните резерви на БНБ се увеличават с 299.6 млн. щ.г., при ръст от 409.2 млн. щ.г. за 2000г. Като се включат и курсовите разлики, нарастването за годината е 118.9 млн. щ.г. Поскъпването на долара спрямо еврото на международните пазари оказва съществено влияние

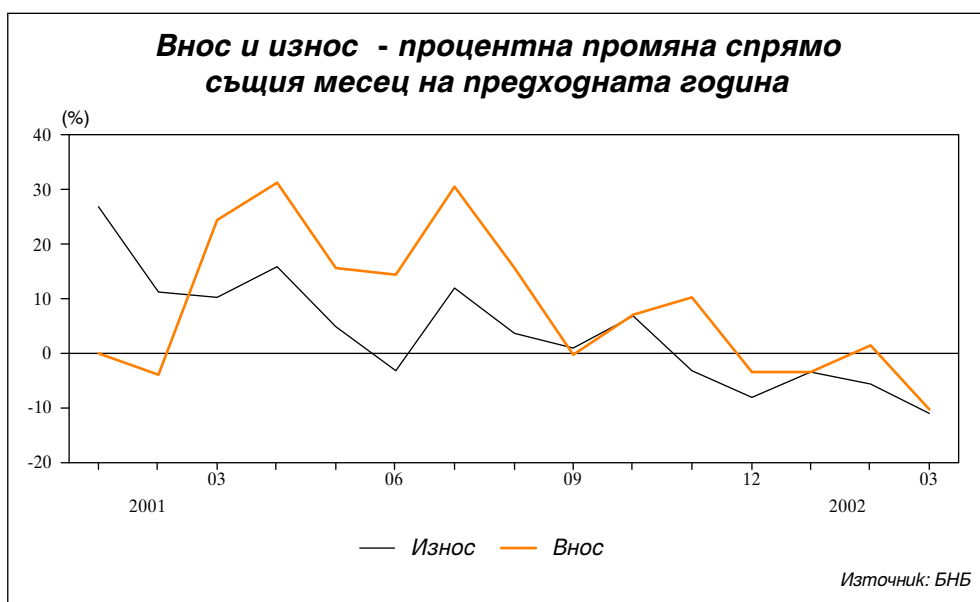
върху валутните резерви за разглеждания период, тъй като значителна част от активите на БНБ са в евро. През 2000г. страната получи на нетна база 136 млн. щ.д. в подкрепа на платежния си баланс, докато през 2001г. външното финансиране възлезе на 70.5 млн. щ.д. Нетните задължения на страната към МВФ намаляха със 168.5 млн. щ.д. срещу увеличение от 135.9 млн. щ.д. през предходната година.

През последните години дефицитът по текущата сметка нараства както в абсолютно изражение, така и като процент от БВП. Предложените обяснения на тази динамика се основават на серията външни шокове, на които бе погложена българската икономика от 1998г. насам. Макар че засега тези шокове са явления с временен характер и постъпленията по финансовата сметка от дългосрочен тип финансират почти изцяло дефицита, продължаването на тази тенденция във времето ще е индикация за наличието на фундаментално неравновесие във външния сектор. На този етап обаче няма достатъчно доказателства в подкрепа на последното твърдение, затова прогнозите ни за текущата сметка през 2002г. отразяват очакванията за възстановяване на световната икономика през втората половина на годината и съответното положително влияние върху платежния баланс. При наличната към момента информация се очаква салдото по текущата сметка за 2002г. да достигне дефицит от около 970 млн. щ.д.

Външна търговия

Динамиката на българския износ през 2001г. се определя основно от забавените темпове на растеж на страните от ЕС – основен търговски партньор на нашата страна и потребител на 55% от българския експорт. Ниската икономическа активност на световните пазари, пряко свързана с рецесията в САЩ, също повлия отрицателно на търсенето на български стоки. Негативно отражение оказа и февруарската финансова криза в съседна Турция. Общият износ на България за 2001г. намали темповете си на растеж спрямо предходната година, като се увеличи с 5.7% и достигна 5 099.2 млн. щ.д.

През годината, вследствие по-слабото търсене на международните пазари, се понижиха цените на много от ключовите за българския износ стоки, като спрямо 2000г. цените на българския износ са намалели с 2.5%⁸. Така, във физическо изражение, темпът на растеж на износа е 8.4%⁹, което показва сравнително добра устойчивост на ръста на

⁸ За изчисленията са използвани индекси на цени на износа по данни от НСИ.

⁹ Според БНБ ръстът на физическите обеми на износа през 2001г. спрямо предходната година е 11.1%, докато през 2000г. е бил 13.2%.

износа във физически обеми в условия на влошена международна конюнктура.

През 2001г. износът на потребителски стоки нарасна с 19.1% спрямо предходната година и достигна 33.6% от общия експорт. Най-динамично се развива износът на грехи и обувки, който нарасна с 29% спрямо съответния период на 2000г. и достигна относителен дял от 20%. Приносът на тази група стоки за общия растеж на износа е 5.8% и може да се каже, че е определящ за общия ръст от 5.7%. Това е резултат от конкурентните предимства на страната в този бранш, поради високия дял на разходите за труд в себестойността на произведената продукция. Значително се увеличи и износът на храни с 25% и мебели и домакинско обзавеждане с 26.8%. Спад отбелязват цигарите (42.6%) и напитките (9.2%).

Износът на инвестиционни стоки нарасна с 12.7% през изминалата година спрямо 2000г., което е положителна тенденция, тъй като това са предимно продукти с висока добавена стойност. Нарасна износът на всички подгрупи от групата на инвестиционните стоки: резервни части и оборудване – 16.9%, транспортни средства – 41.2%, електрически машини – 17.6%, машини, уреди и апарати – 9%.

Групата на суровините и материалите запази висок дял в общия износ – 40.7%, но в стойностно изражение износът им намалю с 60.4 млн. щ.г. (2.8%) спрямо предходната година. По-сериозните колебания на международните цени при тези групи стоки в сравнение с колебанията в цените на стоките с по-висока добавена стойност прави страната ни твърде уязвима към глобални промени в икономическата активност. Износът на метали реагира най-силно на влошената международна конюнктура, като регистрира спад за годината от 8.7%. Бързо нарасна спрямо предходната година износът на текстилни материали – с 39.4 млн. щ.г. или 27.3% за 2001г. Увеличи се и износът на суровини за производство на храни с 14.5%. Износът на химически продукти се запази близък до стойностите от 2000г., но в течение на изминалата година се забелязва тенденция на спад.

Износът на енергийни ресурси за 2001г. е 688.8 млн. щ.г. и намалю с 10.4 млн. щ.г. спрямо миналата година, независимо от чувствителния ръст от 54.1% (81.1 млн. щ.г.) на износа на електрическа енергия. Спадът се определя изцяло от намалението на изнесените петролни продукти в стойностно изражение с 83.1

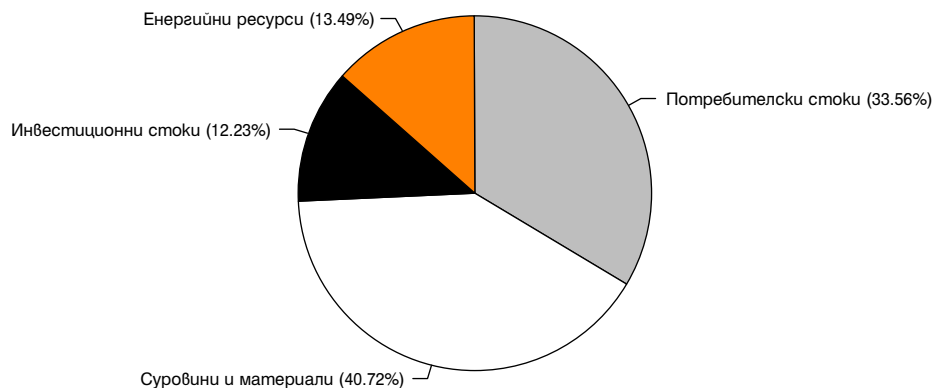
млн. щ.г. или 15.5%. Това понижение се дължи на свиване на стойността на износа в резултат на по-ниските цени на суровия петрол, тъй като изнесените физически обеми нарастват с 6.5%

спрямо предходната година. В резултат само на влиянието на ценовия фактор на петролните продукти и на природния газ износът им е намалял със 72.8 млн. щ.д. за 2001г.

Износът за ЕС увеличи относителния си дял от 51% за 2000г. на 55% за 2001г. Друг регион, за който се увеличава българският износ, е ЦЕФТА, с увеличение от 28.1% и относителен дял 5%. Това се дължи основно на чувствителното нарастване на износа за Румъния с 48.7% спрямо предходната година. Февруарската валутна криза в Турция и последвалата забавена икономическа активност рефлектира в намаление на износа за тази страна с 16.2% или 79.7 млн. щ.д. за 2001г. спрямо 2000г. Спад в износа има и за другите балкански страни, като това се дължи главно на понижения износ на петролни продукти за Югославия.

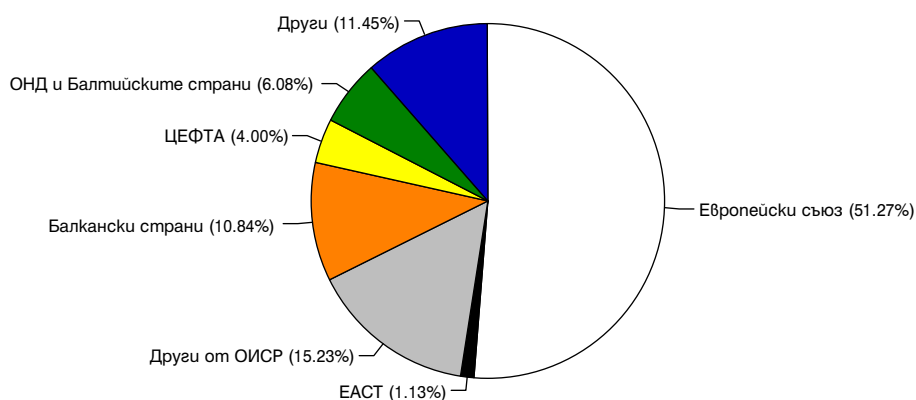
Към настоящия момент очакванията са намаленото външно търсене да продължи

Износ по групи стоки през 2001 г.

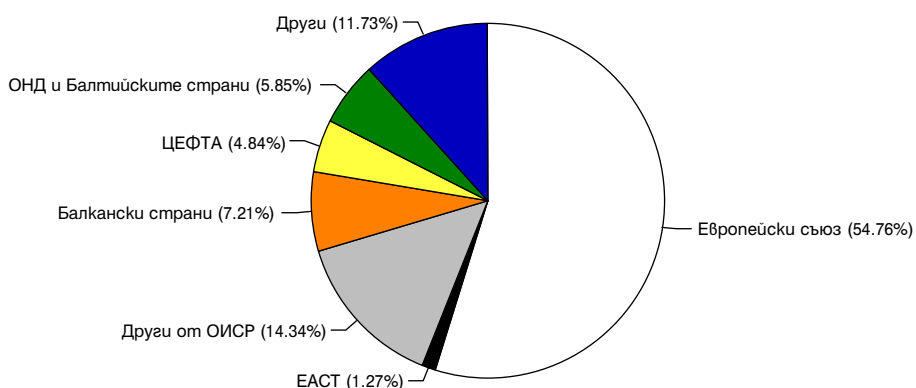
Източник: БНБ

Географска структура на износа през 2000 г.

Източник: БНБ

Географска структура на износа през 2001 г.

Източник: БНБ

да влияе върху стоките със значителен дял в износа – минерални продукти и горива, метали, химически продукти, хранителни продукти. Това влияние се очаква да дойде както по линия на пониски растежи на основните търговски партньори на страната, така и чрез ниските международни цени за много от споменатите стокови групи. При това положение износьт за 2002г. се оценява на около 5400 млн. щ.г.

По-високият темп на растеж на вноса спрямо износа в България доведе до нарастване на външнотърговския дефицит през 2001г. През 2001г. вносьт е по-висок с 11.1% спрямо предходната година и възлезе на 6 664.7 млн. щ.г. През 2001г. спрямо 2000г. цените на вноса намаляват с 1.7%¹⁰, основно поради намаляването на цените на внесенения суров петрол. От гледна точка на ръста на физическите обеми¹¹ увеличението на вноса за 2001г. спрямо 2000г. е 13%¹².

Най-голям принос за общото нарастване на вноса имат суровините и материалите, които бележат ръст от 17.9% или 383.1 млн. щ.г., като в тази група най-сериозно е увеличението на вноса на текстилни материали – със 134 млн. щ.г. или 22.8%. Трябва да се отбележи, че в края на 2001г. темповете на растеж на вноса на суровини и материали се забави, вследствие пониското търсене на международните пазари и намаленото производство в страната.

Започва да се очертава тенденция на постоянно растящ внос на стоки за потребление. Техният относителен дял в общия внос достигна 17.7%, а увеличението спрямо 2000г. е с 28.7% или 285.6 млн. щ.г. Макар удобна тенденция сама по себе си да не е тревожна, нарастването на вноса на потребителски стоки и съответното влошаване на салдото по текущата сметка трябва да са осигурени с адекватно финансиране в краткосрочен план. В дългосрочен план е необходимо да има достатъчно постъпления от износ, за да се гарантира стабилността на външния сектор.

С 12.8% нарасна вноса на инвестиционните стоки, като основен принос има увеличението на вноса на електрически машини със 127.7 млн. щ.г. и транспортни средства със 77.5 млн. щ.г. През 2001г. вносьт на енергийни ресурси намаля с 8.4% или 149.6 млн. щ.г. спрямо 2000г., основно поради намалението на

вноса на суров петрол с 21.9% или 230.7 млн. щ.г. В резултат на понижението на цените на суровия петрол, неговият внос е по-малък със 126.6 млн. щ.г., докато внесените количества

¹⁰ По данни от НСИ.

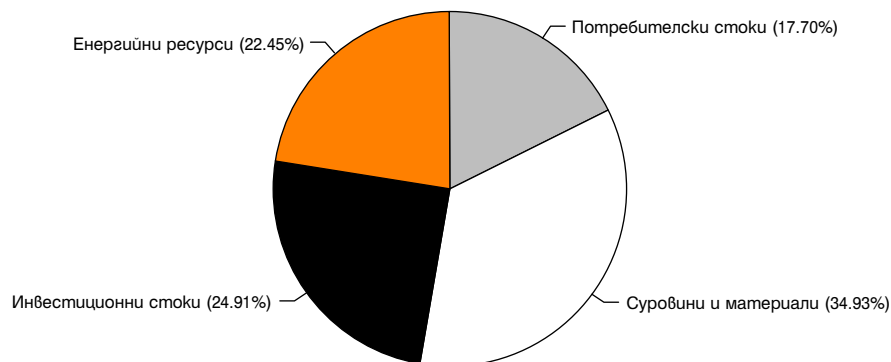
¹¹ Според БНБ ръстът на физическите обеми на вноса през 2001г. спрямо предходната година е 15.9%, докато през 2000г. е бил 1.5%.

¹² За изчисленията са използвани индекси на цени на вноса по данни от НСИ.

намаляват само с 9.3%. От друга страна, нарасна цената на внасяния природен газ, което е оскъпило неговия внос с 20.4 млн. щ.г., докато количествата са останали близки до нивата от миналата година. Положителният ефект от намаляване на вноса на петролни продукти и на природен газ, дължащ се само на влиянието на ценовия фактор, е 106.2 млн. щ.г.¹³ (спрямо 2000г.).

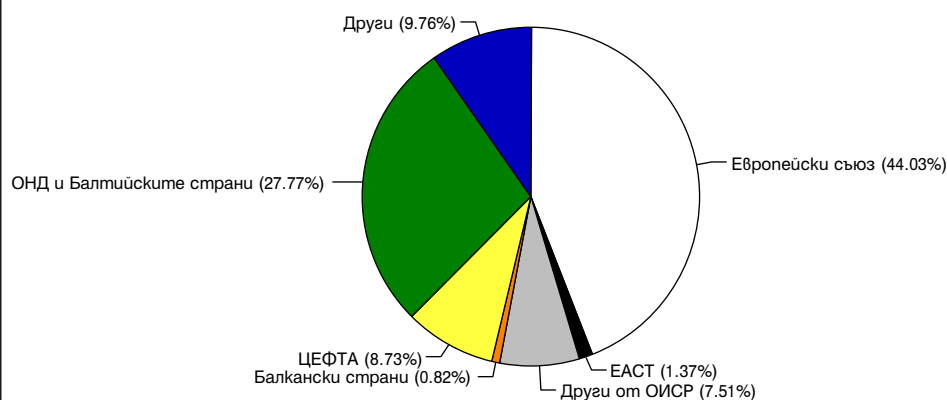
Географската структура на вноса и износа през 2001г. потвърждава все по-силната връзка на българската икономика с икономиките на страните от ЕС. Вносът от ЕС нараства със 709.1 млн. щ.г. за разглежданата година или с 24.7% спрямо 2000г., а относителният му дял в общия внос на страната се увеличи до 49.4%. За тази трайна тенденция влияние оказва и покапането на реалния валутен курс на лева спрямо евровалутите, чийто относителен дял при заплащане на бъл-

Внос по групи стоки през 2001 г.

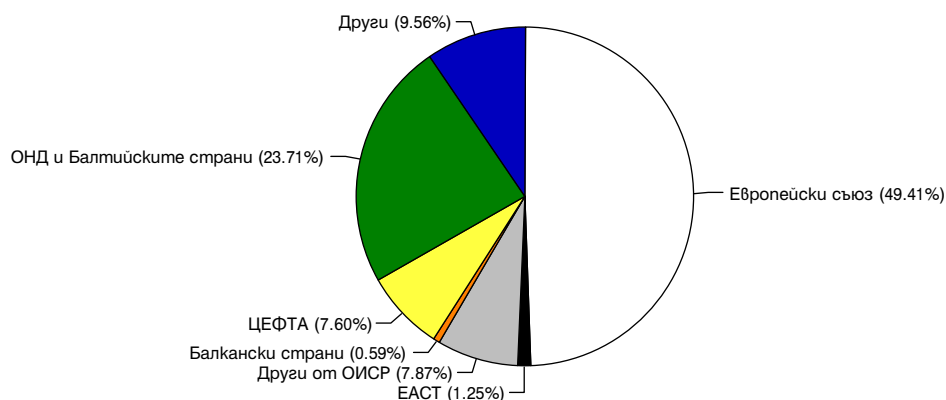
Източник: БНБ

Географска структура на вноса през 2000 г.

Източник: БНБ

Географска структура на вноса през 2001 г.

Източник: БНБ

¹³ По данни от БНБ.

гарския внос достигна 55.6%.

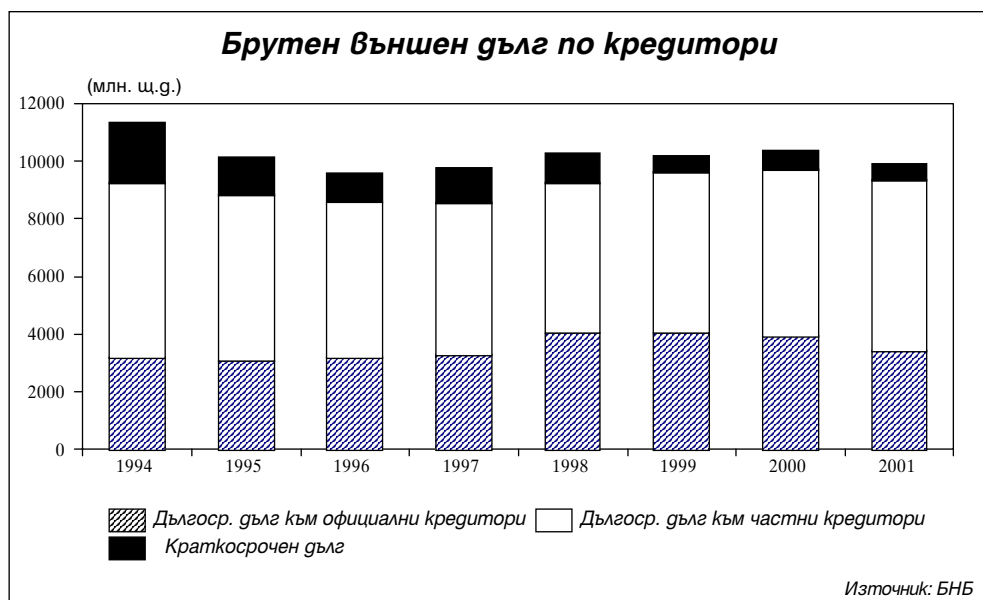
През 2001г. вносът от ОНД и Балтийските страни намаля с 5.2% или 93.1 млн. щ.г. спрямо 2000г., като вносът само от Русия спадна с 8.9%. Голямо влияние за това оказват намалените цени на петрола и петролните продукти. Увеличава се вносът от Турция – с 27.2% или 58.3 млн. щ.г., за което допринесе девалвацията на местната валута. По-нисък е вносът от балканските страни – с 19.1% и от страните от ЦЕФТА – с 3.2%.

При прогнозите за по-ниски темпове на растеж на българската икономика през 2002г. предвижданията са за по-нисък ръст на вноса в сравнение с 2001г. Допълнителен ефект ще има ниското външно търсене на българския износ, което ще действа ограничаващо на вноса на суровини и материали. Вносът на инвестиционни стоки вероятно ще запази относително високи темпове на растеж, а очерталата се тенденция към нарастващ внос на потребителски стоки през 2001г., както и през първите два месеца на 2002г., е индикация, че засега този компонент на вноса ще запази сравнително високи темпове на растеж. Поради това предвижданията са за растеж на вноса от приблизително 8%, като се достигнат нива от порядъка на 7200 млн. щ.г. (FOB).

Външен дълг

През 2001г. намаля съотношението външен дълг към БВП, като се очаква тази тенденция да се запази и през 2002г. Според данни на БНБ, в края на 2001г. това отношение е 73.1% и е намаляло с 9.2 процентни пункта спрямо края на 2000г. Това се дължи както на растежа на БВП, така и на намалението на дълга с 4.4% в доларово изражение.

Външният дълг през 2001г. намаля с 460.8 млн. щ.г. спрямо декември 2000г. Намалява както дългосрочният дълг, така и краткосрочният. В дългосрочния дълг най-много намаляват задълженията към Парижкия клуб (с 218.4 млн. щ.г.), както и тези към МВФ (с 212.3 млн. щ.г.). Дългът към частни кредитори нарасна със 151.7 млн. щ.г. спрямо края на 2000г. В структурата на дълга към частни кредитори настъпиха съществени промени през годината, главно в резултат на мерките на правителството за оптимизиране на неговата структура. През септември беше извършено обратното изкупуване на брейди облигации, в резултат на което дългът към Лондонския клуб намаля с 201 млн. щ.г. Също така, през ноември 2001г. беше реализирана първата емисия български еврооблигации. Предприетите операции целят постигане на по-голямо съответствие между валутната

валутната

структура на външния дълг към тази на външната търговия и съответно до намаление на валутния риск на дълга. За промяната в структурата на дългосрочния дълг към частни кредитори допринесе и постепенното нарастване на дълговете към други сектори, като тези дългове достигнаха 827.3 млн. щ.д. към декември (с 237 млн. щ.д. повече спрямо края на 2000г.).

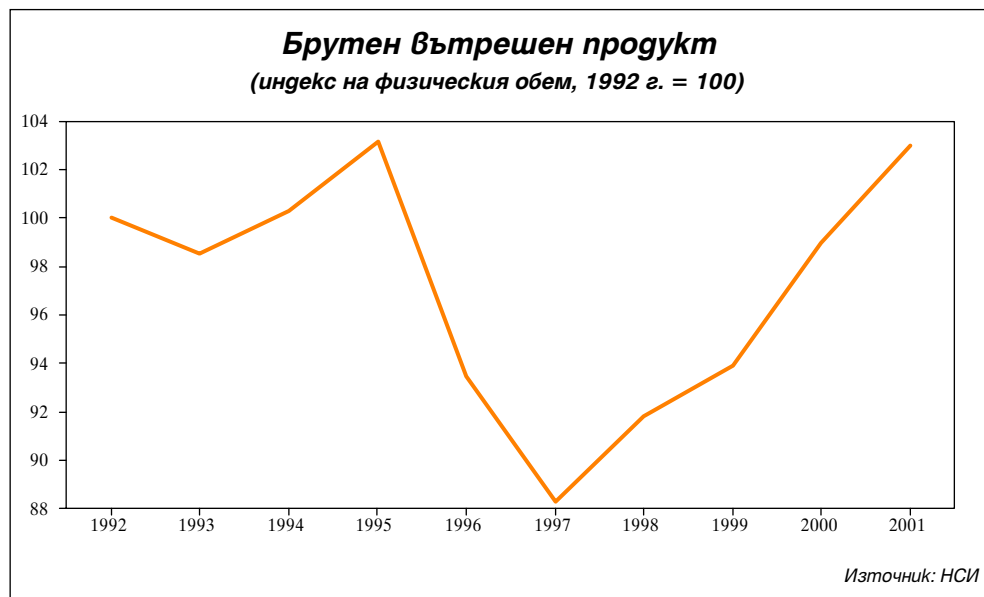
През 2001г. краткосрочният дълг намаля съществено (с 92.7 млн. щ.д.) до 553.7 млн. щ.д. Това доведе до понижение на неговия дял до 5.6% от общия дълг.

РЕАЛЕН СЕКТОР

БВП

Търсене

Според предварителни данни на НСИ, през 2001г. българската икономика регистрира растеж от 4%. Вече четвърта поредна година БВП реализира реален ръст и почти достигна нивото си от 1995г. в реално изражение, когато бе неговият максимум през годините на икономическите реформи у нас. Така за четири години бе преодолян драматичният спад от кризата през 1996 и 1997г. Може да се очаква, че ако се постигнат целите за икономически растеж от около 5% годишно, то през следващите пет – шест години ще се достигнат равнищата на доходи, характерни за годините преди 1989г.

Въпреки че през 2001г. глобалната икономика забави своето развитие, което се отрази на външното търсене на български стоки и услуги, то остана най-важният фактор, генерирал икономически растеж у нас. Реалното нарастване (8.5%) на износа на стоки и нефакторни услуги запази високите си стойности

от предшестващите периоди. В същото време обаче, вносът нарасна с 13%, поради което нетният експорт като елемент на крайното използване на БВП беше отрицателен и това доведе до отрицателния принос от -3.2 процентни пункта на външния сектор за растежа на икономиката.

Темпове на растеж и приноси в растежа на компонентите на крайно използвания БВП

	1999		2000		2001	
	растеж	принос	растеж	принос	растеж	принос
Крайно потребление	8.8	7.29	5.7	5.01	4.5	3.92
Брутообразуване на основен капитал	20.8	2.71	15.4	2.33	19.9	3.13
Износ на стоки и услуги	-5.0	-2.35	16.6	7.40	8.5	4.73
Внос на стоки и услуги	9.3	-4.36	18.6	-9.36	13.0	-7.94
Брутен вътрешен продукт	2.3		5.4		4.0	

Делът на крайното потребление в структурата на БВП продължи да нараства. С оглед на високото му текущо ниво (87.2% в БВП) може да се очаква, че в средносрочен период тази тенденция ще се обърне и растежът на крайното потребление ще бъде близък, но по-нисък от този на БВП. Преобладаващият дял на крайното потребление в БВП определя водещото му значение за динамиката на последния показател като цяло. През 2001г. приносът на крайното потребление в растежа на БВП бе 3.9 процентни пункта.

Крайните потребителски разходи (КПР) на домакинствата, които по данни на националните сметки на НСИ за 2001г. формират 69.1% от БВП (68.8% през 2000г.) нарастват в реално изражение с 5% спрямо предходната година. Тези данни кореспондират с отбелязания през годината ръст на вноса на потребителски стоки в доларово изражение (28.7%), както и с увеличения потребителски кредит за домакинствата. Въпреки големите колебания в развитието на потреблението на нетърговските организации, които обслужват домакинствата (те регистрират растеж от 15% през 2001г. и 7.2% през 2000г.), техният принос в растежа на БВП е незначителен, поради ниския им дял в крайното потребление. Крайните потребителски разходи на правителството са намалели с 0.4% в реално изражение, което до голяма степен се обуславя от засилването на рестриктивния характер на фискалната политика по отношение на бюджетните разходи.

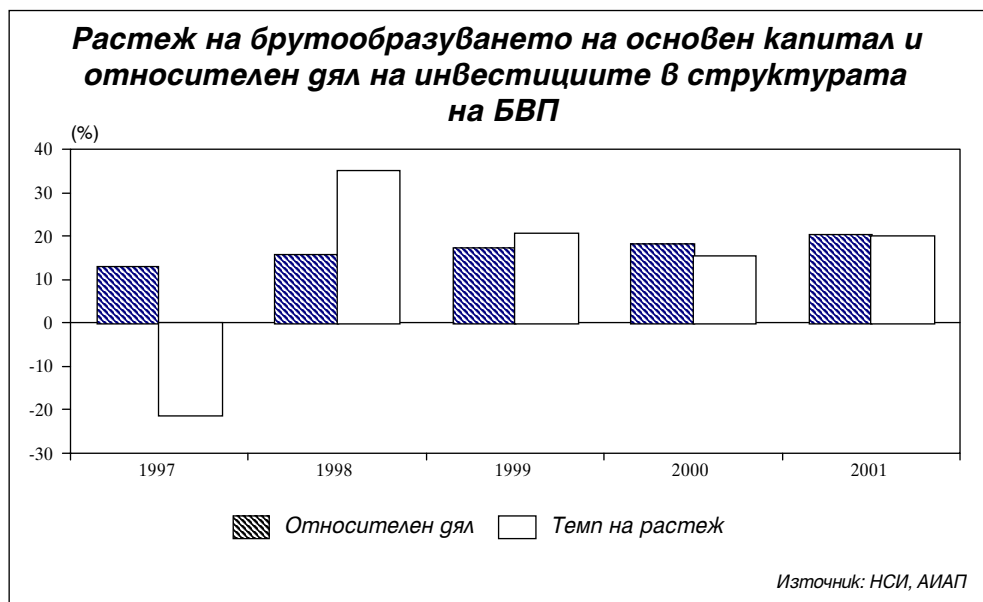
Националното потребление на домакинствата (нетният експорт на туристически услуги е изключен) се увеличава с 4.5%, а вътрешното (включва нетния експорт на туристически услуги) – с 4.9% за 2001г. През годината най-динамично нараства потреблението на съобщителни услуги от домакинствата в България – със 17.6% в реално изражение спрямо 2000г. Фактори за това са развитието на мобилните телефонни услуги и засилването на конкуренцията в отрасъла, както и нарастването на търсенето на интернет услуги от населението. За 2001г. домакинствата реално потребяват с 11.2% повече туристически услуги, с 8.5% повече хранителни стоки, с 8.4% повече нехранителни стоки, с 4.5% повече услуги от заведенията за обществено хранене и с 2.8% повече вода.

По-голям спад в реално изражение има при потреблението на парно отопление (с 29.2%). До голяма степен това се дължи на процесите на реструктуриране на енергийния сектор, които са свързани и с постепенно изменение на структурата на относителни цени на енергоресурсите. По-нататъшното повишаване на енергийните цени за домакинствата вероятно ще доведе до по-нататъшно свиване на потреблението на някои енергийни услуги, а от друга страна, ще постави нови предизвикателства, както пред производителите (необходимо е съществено оптимизиране на разходите поради намаляващото потребление), така и пред правителствената система за държавно подпомагане, в която програмата за енергийни помощи е една от най-добре функциониращите. Наблюдава се и незначително намаление на потреблението на транспортни услуги и електроенергия (съответно с 1.2 и 0.1%).

Натуралното потребление нараства със 7.4% през 2001г. Тази тенденция може частично да се обясни с намалението на заетостта през последните години и ориентирането към домашното стопанство като алтернативен източник на доходи.

През 2001г. приносът на инвестиционното търсене (инвестиции в основен капитал и физичес-

ко изменение на запасите) в растежа на БВП възлезе на 3.3 процентни пункта, като брутообразуването на основен капитал отбеляза реален ръст от 19.9%. Значителният ръст на инвестициите намира своето потвърждение и в платежния баланс на страната – в доларово изражение вносът на инвестиционни стоки бележи устойчив растеж през последните няколко години: 40.6% (1999), 6.7% (2000) и 12.8% (2001).

Несигурността в икономическата среда през първата половина на 90-те години и последвалата дълбока финансова криза от 1996 – 1997г. обуслови изключително ниския дял на инвестициите в структурата на БВП. Същевременно забавеният старт на приватизацията не позволи бързо навлизане на чуждестранни инвеститори в страната.

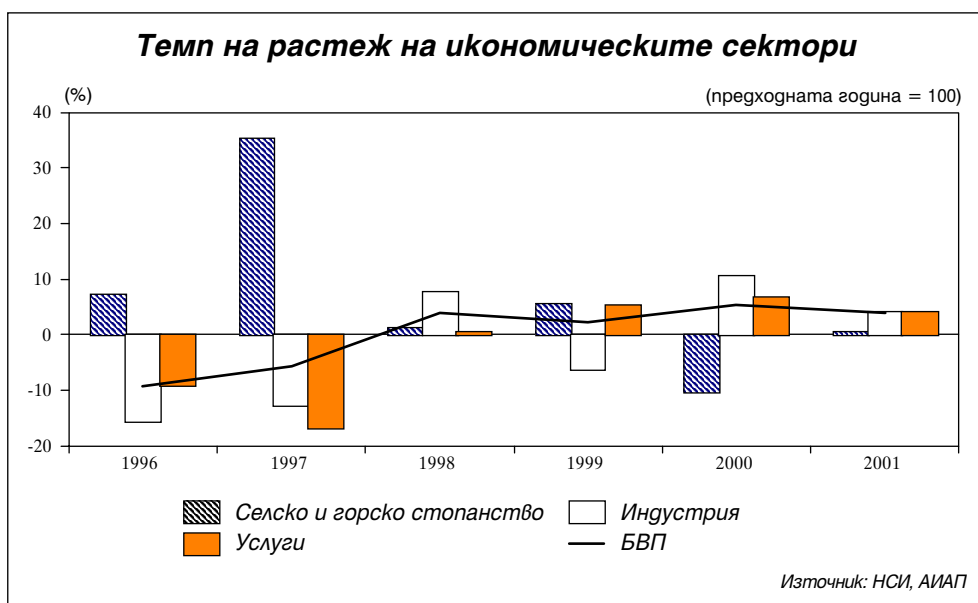
Паралелно с процеса на финансова и макроикономическа стабилизация и ускоряването на темповете на приватизация, след 1997г. инвестициите (както местни, така и чужди) започнаха бързо да нарастват. Голяма част от тях се насочиха към трудоемки отрасли като текстилна и хранително-вкусова промишленост, поради сравнителното предимство на страната, обусловено от относително ниските разходи на труд. Изпреварващите темпове на растеж на брутокапиталообразуването спрямо растежа на създавания в икономиката брутен продукт доведоха до оптимизиране на структурата на БВП. Въпреки тази тенденция обаче, отношението брутни инвестиции/БВП в българската икономика все още е по нивото на показателя в страните с развита пазарна икономика, както и сред останалите страни кандидатки за членство в ЕС. Може да се очаква, че и през следващите години капиталобразуването ще нараства с по-високи темпове от растежа на БВП.

Експанзията на инвестиционното търсене от последните няколко години, паралелно с относително ниската склонност на домакинствата към спестяване, рефлектира в задълбочаващ се дефицит на текущата сметка на платежния баланс. Докато националните спестявания като процент от БВП отбелязват ръст от 8.5% през 2001 г, то вътрешната норма на спестяване регистрира спад от 1%. Очакванията за продължаващ растеж на потреблението с темпове, близки до тези на БВП, предполагат относително постоянна вътрешна норма на спестяване в средносрочен период. С оглед осигуряване условия за нарастване нормата на национално спестяване, би трябвало да се стимулира пълното и ефективно усвояване на средствата от предприемаческите фондове.

Предлагане

От страна на предлагането, през 2001г. всички икономически сектори са допринесли за растежа на добавената стойност в икономиката. Най-голям принос отново има секторът на услугите, в който се създава повече от половината от брутната добавена стойност в икономиката. Въпреки че услугите и индустрията отчетоха еднакъв темп на растеж през изминалата година, приносът на индустриалния сектор е два пъти по-нисък от този на услугите, поради по-малкия му дял в добавената стойност.

Създадената брутна добавена стойност в икономиката е нараснала с 3.7% през 2001г. Делът на частния сектор се е увеличил с 2.1 процентни пункта до 71.7%. В някои отрасли (селско стопанство, преработваща промишленост, строителство и търговия) делът на частния сектор надхвърля 90%. Общественият сектор регистрира спад от -4.5% на БДС, дължащ се основно на намалението в добивната промишленост, в която все още не са приключили процесите на реструктуриране. Ръстът на БДС в частния сектор от 7.3% се обуславя главно от добрите показатели в преработващата промишленост, търговията и финансовите услуги. В средносрочен план се очаква подобряването на ефективността в индустрията поради корпоративното, продуктово и технологично реструктуриране.

Индекси на физическите обеми на брутната добавена стойност и приноси по сектори през 2001г. (2000г. = 100)

	Индекс на физическия обем	Принос
Селско и горско стопанство	100.5	0.1
Индустриален сектор	104.2	1.2
Услуги	104.2	2.4
Общо сектори по базисни цени	103.7	3.7

Селско стопанство

Засушаването през последните две години се отрази крайно неблагоприятно върху резултатите в селското стопанство – през 2000г. отбелязаният спад надхвърли 10%. През 2001г. тенденци-

ята на свиване на сектора бе преодоляна и спадът от първата половина на годината бе компенсиран от добрите резултати през третото и четвърто тримесечие. За цялата 2001г. селското стопанство регистрира растеж от 0.5%. Основен принос за това имат добрите показатели за производството на зърнени култури, чийто дял в растениевъдството варира от 28 до 36%.

Основни производствени резултати от някои култури

Култура	2000 г. (хил. т.)	2001 г. (хил. т.)	Изменение (%)	Дял в растениевъдството (в %) ¹⁴
Пшеница	3 406	4 077.0	19.70	18.33
Ечемик	636	930.9	46.37	4.22
Царевица за зърно	1 098	872.6	-20.53	8.20
Слънчоглед	599	405.1	-32.37	4.77
Картофи	206	278.2	35.05 ¹⁵	8.42

Източник: МЗГ, отдел „Агростатистика“, анкета „Добиви от основни селскостопански култури – реколта 2001“.

При всички наблюдавани култури ръстът на производството се дължи както на увеличение на засетите площи, така и на по-високите добиви (с изключение на пшеницата). През 2001г. основен фактор за намалението на производството на царевица беше намаляването на засетите с царевица площи с над 30% за разлика от предходни години, когато се наблюдаваше и намаление на средните добиви. Средните добиви са нараснали чувствително през последната година – със 78.2% за напоявана царевица за зърно и с 21.1% за ненапояваната царевица. Погобно е положението и при картофите, но там високите добиви (растеж от 63.52% спрямо предходната година) успяха да неутрализират намалението на посевните площи. Очаква се ръст в производството на тютюн (47%) и някои зеленчуци като домати (6%) и краставици (14%) и спад в производството на плодове.

За следващата стопанска година прогнозите са за намаление на обработваемите площи при почти всички култури с изключение на ечемика. Причината е в неблагоприятните климатични условия за пролетните култури, наблюдавани през последните няколко години.¹⁶

Изменение при обработваемите площи

Стопанска година	Площ	Изменение	
	(хил. дка)	Площ (хил. дка)	(%)
1997 – 1998	35 337		
1998 – 1999	35 745	+408	+1.2
1999 – 2000	35 238	-507	-1.4
2000 – 2001	34 694	-544	-1.5
2001 – 2002	33 237	-1 457	-4.2
1998 – 2002	-2 100	-5.9	

Източник: МЗГ, отдел „Агростатистика“, анкети „БАНСИК 2001“ и „Добиви от основни селскостопански култури – реколта 2001“.

¹⁴ Дяловете са изчислени по данни на НСИ за основните производствени резултати за културите през 2000г.

¹⁵ Според НСИ ръст от 13%.

¹⁶ Прогнозите се правят на базата на проведената анкета от отдел „Агростатистика“, МЗГ за намеренията на земеделските производители. В обработваемите площи са включени всички площи с едногодишни култури, изкуствени ливади, угари и семейни градини.

Индустрия

През 2001г. всички подотрасли на индустрията, с изключение на добивната промишленост регистрираха икономически растеж. Спадът в добивната промишленост до голяма степен се дължи на понижението на добива на метални руди, които съставляват над 30% от продажбите в сектора. Това, от своя страна, се обуславя както от по-ниските международни цени на медта и цинка, така и от все още незавършилото реструктуриране на добивната промишленост като цяло.

Промислените продажби нараснаха едва с 0.1% през 2001г. в реално изражение спрямо предходната година. Продажбите на вътрешния пазар се увеличиха с 1.1%, докато тези за износ намаляха с 2.6%. Най-значимо е намалението на продажбите от отрасъл „Производство и леене на метали“. Спадът на продажбите в този отрасъл изцяло се определя от по-слабото външно търсене и по-ниските цени на международните пазари на металите. Общото понижение на международните цени на групата „Метали и минерални суровини“ за 2001г. спрямо предходната година е с около 10%¹⁷. По-ниските средногодишни цени също са оказали влияние и за спада на износа и на химическите продукти (особено торовете) и гървесна маса.

Промислени продажби			
<i>(януари-декември 2001г. спрямо същия период на предходната година)</i>			
	Относителен дял в общите продажби през 2001г.	Реално изменение (%)	
		Общо	За износ
Отрасли със значим положителен принос в растежа			
<i>Производство и разпределение на електроенергия, газообразно гориво и топлоенергия</i>	14.2	4.3	46.1
<i>Облекло, вкл. кожено; обработка на кожухарски кожи</i>	3.8	15.3	12.1
<i>Радио-, телевизионна и далекосъобщителна техника</i>	0.8	49.2	23.4
<i>Машини, оборудване и домакински уреди</i>	5.1	4.7	7.7
<i>Химични продукти</i>	8.2	1.5	-1.6
<i>Лицеви кожи, изделия за пътуване и обувки</i>	0.9	12.7	5.5
Отрасли със значим отрицателен принос в растежа			
<i>Производство и леене на метали</i>	9.1	-9.8	-13.4
<i>Хранителни продукти и напитки</i>	14.4	-2.5	9.4
<i>Издателска и полиграфическа дейност, тиражиране на записани носители</i>	1.9	-15.4	-14.0
<i>Добив на въглища и торф</i>	1.9	-11.8	-

Източник: АИАП, НСИ

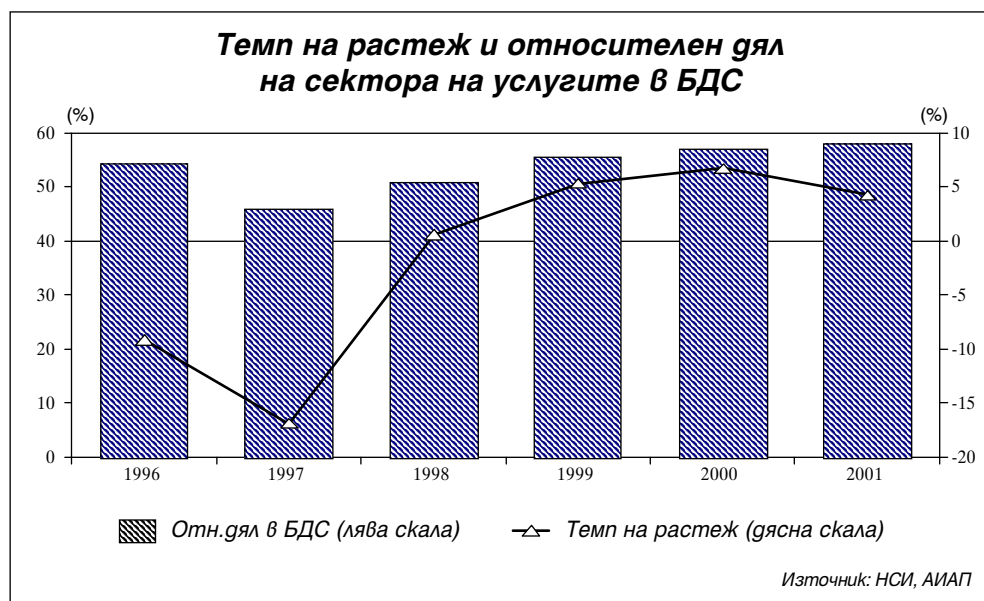
През първите девет месеца на 2001г. бизнесклиматът в промишлеността се подобряваше, но след събитията в САЩ от септември тази тенденция се промени и през следващите месеци стойността на показателя намаля. В края на годината, обаче, бизнес климатът отново показва

¹⁷ Изчислено въз основа на публикуваните всеки месец от Световната банка "Global Commodity Markets. Commodity Price Data (Pink Sheets)", <http://www.worldbank.org/prospects/pinksheets/index.htm>.

признаци на подобрене. Средното натоварване на мощностите през 2001г. беше 58.4%, като през последното тримесечие този показател достигна 59.2% – рекордно ниво от 1999г. насам. Най-сериозни затруднения за предприемачите както в промишлеността, така и в търговията на дребно, строителството и транспорта остават недостатъчното вътрешно и външно търсене и финансовите проблеми.

Услуги

Секторът на услугите се развива най-динамично и бележи непрекъснат растеж от 1997г. насам. През 2001г. относителният дял на услугите в БВП е 51.2% и възвърна позицията си от предкризисния период. Заедно с това обаче се наблюдава тенденция на изпреварващи темпове на растеж на брутната продукция спрямо брутната добавена стойност, което е индикатор за намаляване на ефективността в сектора. Ако последното се запази като тенденция, в средносрочен период би могло да се очаква забавяне на темповете на растеж и на инвестиционната активност на предприемачите в отраслите на услугите.

Най-бързо нарастват отраслите съобщения, търговия и финанси, кредит и застраховки. Динамичното развитие на съобщенията се дължи на демонаполизирането на пазара, запълването на пазарни ниши и бурното развитие на информационните технологии. Тази тенденция изцяло кореспондира с данните

от страна на търсенето, показващи висок ръст на потреблението на домакинствата на съобщителни услуги.

Темпове на растеж (в %) на брутната добавена стойност в сектора на услугите по отрасли

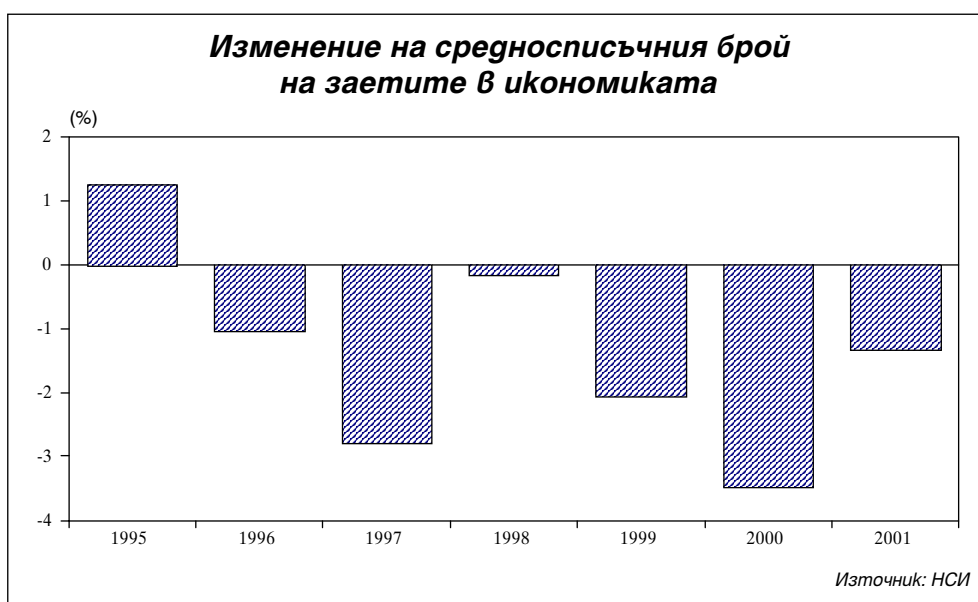
	1998	1999	2000	2001	1998 – 2001
Транспорт	-9.5	3.3	2.2	0.0	-4.5
Съобщения	17.9	30.3	21.9	25.1	134.1
Търговия	0.2	9.2	9.7	10.6	32.8
Финанси, кредит и застраховки	5.7	15.7	9.1	6.9	42.8
Други	1.2	2.1	5.0	0.6	9.1
Услуги	0.6	5.3	6.7	4.2	17.8

Източник: АИАП, НСИ

Заетост, безработица, работни заплати

От 1999г. насам българската икономика демонстрира странен феномен – устойчив и относително висок растеж на БВП и постоянно намаляваща заетост, като последното рефлектиреше в увеличаване на безработицата, а в някои периоди водеше и до намаляване нивото на икономическа активност на населението. Основната причина за това бяха процесите на реструктуриране на икономиката – ускоряване на приватизацията (1998 – 2000г.), откриване на процедури по несъстоятелност и ликвидация на държавните предприятия в лошо финансово състояние, към които нямаше инвеститорски интерес (най-вече първата половина на 2000г.), пенсионноосигурителната и здравна реформа (след втората половина на 2000г.) и реформите в бюджетния сектор на икономиката, свързани с намаляване на съществуващата заетост в държавното управление, образованието и здравеопазването.

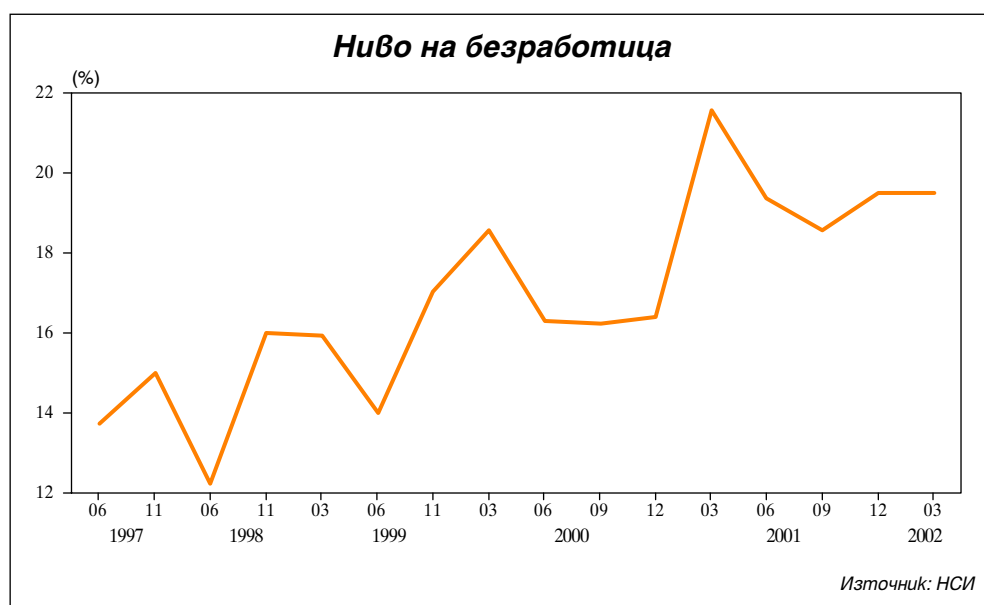
През 2001г. отново бе регистриран спад на заетостта, въпреки реализирания ръст на БВП от 4%. Според предварителните данни на НСИ средногодишният брой на заетите през 2001г. е 2940.3 хил. души и е намалял спрямо предходната година с 1.3%. Анализът на динамиката на заетостта по

отрасли за цялата икономика показва, че основната причина за това са продължаващите процеси на реструктуриране. Значително е намалението на броя на заетите в отраслите на добивната промишленост (с 12.7% спрямо средногодишния брой на заетите за 2000г.). При това загубата на работни места е засегнала единствено държавните предприятия в добивната промишленост, докато частните предприятия в сектора запазват почти същата заетост. Все още не са завършили процесите на ликвидация в някои от съществуващите мини, към които не бе проявен инвеститорски интерес и не бяха приватизирани. Значително е и намалението на броя на заетите в отрасли здравеопазване и образование (с над 6.5% и в двата случая), което се дължи единствено на намалението на работните места в държавния сектор на отраслите. Това се свързва с усилията на правителството да оптимизира текущите разходи на държавния бюджет и свързаното с това съкращаване на работни места във всички дейности, финансирани от държавния бюджет. В някои отрасли на преработващата промишленост – машиностроене, кожарска и кожухарска промишленост, дървообработване (без мебелна промишленост), целулозна и полиграфическа промишленост – намалението на заетостта също е между 5 и 10%, но и в тези случаи основен принос за намаляващата заетост има държавния сектор. В тези случаи не

може да се отхвърли вероятността приватизационният процес да е допринесъл за динамиката на броя на заетите. Още повече, като се има пред вид, че някои от тези отрасли отбелязват относително висок реален ръст на продажбите си.

Въпреки че общата заетост в страната намалява, броят на заетите в частния сектор е нараснал с 2.2% и вече представлява 73.4% от общата заетост в икономиката (70.8% за 2000г.). Трябва да се има предвид, че през 2001г. не бяха осъществени значителни приватизационни сделки и нарастването на заетостта в частния сектор не може да се обясни с приватизационния процес, какъвто бе случая в периода 1998 – 2000г. Нарастването на броя на заетите в частния сектор вероятно се дължи най-вече на създаването на работни места в нови или в приватизирани през предходните години фирми. Най-значително е нарастването на заетостта в частния сектор на услугите, където в повечето отрасли заетостта нараства с около 15%.¹⁸ Други отрасли, в които заетостта на частните фирми е нараснала относително бързо през 2001г., са строителството, химическата, текстилната и хранително-вкусовата промишленост. В отрасъл производство и снабдяване с електро- и топлоенергия, газ и вода частната заетост се е удвоила, което показва, че процесът на реструктуриране е започнал и в този сектор на икономиката, все още доминиран от държавата.

От втората половина на 2001г. се наблюдава ясно изразена тенденция към намаляване броя на безработните, както според данните на НСЗ за броя на регистрираните безработни, така и според данните на НСИ за работната сила. Според НСЗ броят на регистрираните безработни достигна своя връх

през февруари 2001г., а през следващите месеци започна значително и постоянно намаляване на величината на показателя. Средногодишният брой на регистрираните безработни за 2001г. е с 23.9 хил. души (3.4%) по-нисък спрямо средногодишния им брой за 2000г., а данните за първите месеци на 2002г. показват, че тази тенденция продължава и след края на 2001г., като разликите между аналогичните месеци на две съседни години имат склонността да нарастват.

Данните на НСИ за броя на безработните (от наблюденията върху работната сила) показват сходна динамика през 2001г. През декември 2001г. техният брой е с почти 90 хил. души по-малък

¹⁸ Това вероятно е един от малкото случаи, в които приватизационният процес може да е допринесъл за нарастването на средногодишната заетост в частния сектор. В отрасъл финансово посредничество заетостта в частния сектор е нараснала с над 30%, което отчасти се дължи вероятно и на приватизацията на „Булбанк“ през втората половина на 2000г. Все пак, броят на заетите в отрасъла е малък и няма особено голяма тежест в динамиката на общата заетост.

спрямо март 2001г., а нивото на безработица в края на годината е 19.5% и е с над 2 процентни пункта по-малко спрямо март 2001г. За разлика от данните на НСЗ обаче, броят на безработните според НСИ е с около 100 хил. души по-висок от този през аналогичните месеци на предходната година. Твърде вероятно е в началото на 2001г., когато НСИ промени изцяло извадката на анкетирани лица в наблюдението на работната сила, изследването да отрази процеси, случили се през предходната година, и най-вече повишаването на темповете на реструктуриране в държавния сектор на икономиката, свързани с откриване на процедури на ликвидация, съкращаване на заетите в бюджетния сектор и пр., както и реформите в здравната и пенсионноосигурителната сфера. Основания за това дават различията в динамиките на броя на безработните според данните на НСИ и НСЗ през 2000г. Според НСИ те намаляват постоянно през цялата 2000г., докато броят на регистрираните безработни според НСЗ достига своя максимум за целия период на отчитането им през първата половина на 2000г. Ако през 2000г. разликата между данните на НСЗ и НСИ е около 150 хил. души (те се събират по различни методици), то през 2001г. броят на безработните според НСЗ и НСИ е почти изравнен.

Все пак, трябва да се има пред вид, че по-високият брой безработни (според НСИ) през 2001г. спрямо предходната година се дължи както на намаления брой на заетите в икономиката лица, така и на намаления брой на обезкуражени лица извън работната сила. Според нас, около 100 хил. души са се прехвърлили от групата на обезкуражените лица в групата на безработните и така допринесоха за по-високото ниво на безработица през 2001г. спрямо предходната година. Това доведе и до рязкото повишаване на нивото на икономическа активност на населението през март и юни 2001г. спрямо 2000г. Динамиката на този показател, изчистена от сезонни колебания, следва постоянна тенденция на понижение от 1993г. насам. Достигнатите стойности през 2001г. бяха характерни за 1998г. и са определено по-високи от стойностите за периода 1999 – 2000г. През декември 2001г. обаче, броят на обезкуражените лица нарасна с над 160 хил. души спрямо септември до стойност, която е абсолютен максимум за целия период на провеждане на наблюденията. В резултат на това коефициентът на икономическа активност на населението през декември 2001г. спадна до 48.1% – стойност, съпоставима с нивата, характерни за 2000г.

Трудно е да се прецени доколко резките промени в броя на обезкуражените лица, които водят до резки промени както в броя на безработните, така и до величината на работната сила като цяло, се дължат на методологични проблеми на провеждане на изследването или пък на индивидуалната и моментна нагласа на интервюираните лица за техния статус в работната сила. Очевидно е, че разликата между безработен и обезкуражен за голяма част от лицата, попадащи в тези две групи, е изключително трудна за дефиниране. Това води до постоянно преливане на относително големи потоци лица от едната група в другата и обратно. Някои анализатори са склонни дори да причислят всички обезкуражени лица, които са преустановили активното търсене на труд, към групата на безработните, което противоречи на методологията на провеждане на наблюдението на работната сила, възприета от МОТ. Всъщност регистрацията в бюрата по труда за една относително немалка група от хора не се свързва с тяхната активност за намиране на работа, а по-скоро за удостоверяване на определен статут, който да ги направи подходящи за получаване на социални помощи. Социалните помощи (заедно с евентуални доходи от скрита заетост) могат да създадат достатъчно висок алтернативен доход за тези лица,

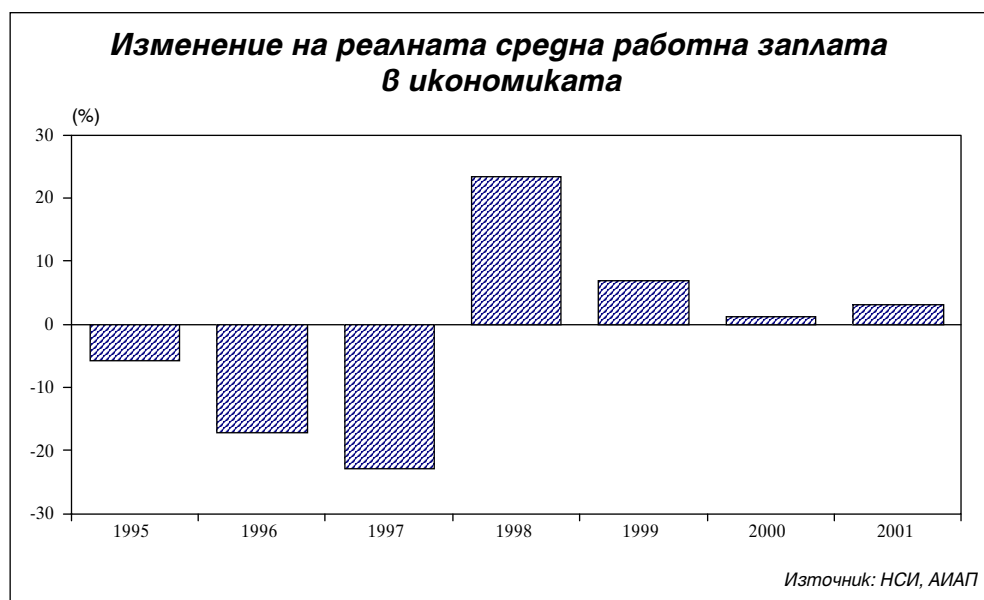
което да попречи на служителите от бюрата по труда да ги устроят на работа с относително ниска работна заплата, включително и по програми за временна заетост и др. В по-голямата си част безработните в страната са чакащи, а не търсещи лица. Според едно изследване за оценка на активните мерки на пазара на труда, проведено през 2000г., над 60% от регистрираните безработни са кандидатствали за работа по-малко от веднъж месечно, което е индикатор за тяхната пасивност на пазара на труда.

Другият проблем, който изключително много затруднява успешното разрешаване на проблема с високата безработица, е ниската регионална мобилност на работната сила. Съществуват много големи разлики в нивата на безработица между отделните региони, като тенденцията е тези регионални разлики да нарастват.

Вероятни причини за слабата териториална мобилност на работната сила са както неразвития пазар на недвижима собственост, културни и поведенчески модели, неподходящата квалификация на част от безработните и др., така също и несъответствието между възможните доходи и разходи при промяната на местожителството с цел започване на нова работа. В много случаи промяната на местожителството се свързва не само с транспортни разходи (програма за поемане на тези разходи се прилага от МТСП за улесняване на безработните да започнат работа в друго населено място), но и с други разходи, като наем на жилище, които понякога са понякога дори по-високи от дохода от работна заплата, а освен това, не биха съществували, ако лицето си намери работа в региона, в който живее. Така относително ниското ниво на доходите от работна заплата спрямо доходите от други източници (например от наем на собственост) се явява значителна пречка пред териториалната мобилност на работната сила. Всичко това показва, че икономическата политика на правителството трябва да направи привлекателни регионите с трайно по-високо ниво на безработица спрямо средното за страната и да стимулира по-високия приток на инвестиции в регионите с трайно по-високо ниво на безработица спрямо средното за страната. Необходимо е да се подобри социалната и техническа инфраструктура на тези региони и да се предприемат активни мерки на пазара на труда (квалификационни програми, заемно финансиране на инвестиционни проекти и др.), а в много по-малка степен да се

разчита на данъчните преференции.

Средногодишната работна заплата в страната е нараснала с 3% през 2001г. спрямо предходната (по цени от 2000г.). Най-бързо нарастват реалните, средни работни заплати в някои отрасли на услугите като туризъм (39.8%), търговия и операции с недвижимо иму-

щество, наемогателна дейност и бизнес услуги (с по над 12.5%) и здравеопазване (7.2%). Във всички тези случаи нарастването на средната работна заплата в частния сектор значително надвишава това в обществения сектор. Така например в отраслите търговия и операции с недвижимо имущество, наемогателна дейност и бизнес услуги реалната работна заплата в обществения сектор намалява, въпреки много високия ѝ прираст в частния сектор. В отрасъл здравеопазване реалната работна заплата в обществения сектор е нараснала със 7.4%, а тази в частния сектор с 31.1%. Подобно е положението и в отрасъл туризъм.

Много малка е вариацията в реалния растеж на средните работни заплати в отраслите на промишлеността. Като изключим производството на транспортни средства, където дори номиналната средна работна заплата намалява, в останалите отрасли ръстът на реалната работна заплата се колебае между -3.9% за металургията до 4.4% за дървообработване (без производство на мебели). Прави впечатление, че съществува по-отчетлива връзка между динамиката на средните работни заплати и на постъпленията от продажби в промишлените отрасли, отколкото между заетост и продажби.

Растежът на реалната работна заплата е по-висок от този през 2000г., когато той бе 1.2%. В същото време нарастването на средната работна заплата е по-малко от нарастването на производителността на труда.¹⁹ Производителността на труда в цялата икономика е нараснала с 5.1% през 2001г. в сравнение с предходната година (по цени от 2000г.). Най-голям е ръстът на този показател в индустрията (8.1%), като ръстът на производителността на труда в преработващата промишленост е дори още по-впечатляващ – 9.9%. Това се дължи както на нарастването на новосъздадената стойност в промишлените отрасли, така и на продължаващото свиване на заетостта. В същото време, значително по-скромното увеличаване на работните заплати на заетите в този сектор би означавало, или че значително се подобрява финансовото състояние на предприятията от преработващата промишленост, или, че част от увеличаването на работните заплати в тези предприятия не е посочено от предприемачите. С 4.3% е нараснала производителността на труда в сектора на услугите, което се дължи преди всичко на нарастването на новосъздадения доход в този сектор на икономиката. Броят на заетите в отраслите на услугите е почти същия както през 2000г.

Може да се очаква, че през следващите години динамиката на средната работна заплата ще е близка до динамиката на производителността на труда. Ако допуснем, че реструктурирането е пред края си за повечето от съществуващите в момента предприятия и те са достигнали своя оптимален брой на работните места²⁰, това би означавало, че очакваният ръст на БВП би се разпределил между ръст на реалната работна заплата и ръст на заетостта. Следователно ще трябва да се направи някакъв компромис между едновременното постигане на двете цели – увеличаване броя на работните места (респективно намаляване на безработицата) и повишаването на реалния доход от работна заплата при равни други условия, вкл. при дадено нарастване на БВП.

¹⁹ Изчислена като отношение между брутната добавена стойност и броя на заетите в съответния сектор.

²⁰ Това не се отнася за отраслите, където приватизацията все още не е завършила (съобщения, железопътен транспорт, енергетика и др.), както и за бюджетната сфера.

Като се има пред вид, че растежът на БВП е по-висок от този на реалната работна заплата в страната, както и че броят на наетите на трудов договор лица намалява, то доходът от предприемаческа дейност реално е нараснал по-бързо от този от работна заплата. Така делът на компенсацията на наетите лица вероятно е спаднал по стойността си за 2000г. (39%), което показва, че останалите видове доходи имат все по-голямо значение за растежа на новосъздавания доход в страната от дохода от работна заплата. Следователно правителството трябва да обръща все по-голямо внимание върху стимулирането на нарастването на доходите в страната, освен тези от работна заплата или по линия на социалното подпомагане.

Правителството влияе пряко върху динамиката на работната заплата в страната чрез минималната работна заплата, заплатите в общественя сектор на икономиката и промените в нивата и структурата на данъчните и осигурителни плащания. В една пазарна икономика обаче, акцентът на правителствената политика на доходите трябва да се постави на нейните непреки средства за въздействие, като структура и нива на ставки на данъци и такси, средства за повишаване на конкуренцията в икономиката, средства, стимулиращи предприемаческата активност на местните икономически агенти, средства за привличане на чуждестранни инвестиции и др.

Минималната работна заплата бе повишена на два пъти през 2001г. – през април от 79 лв. на 85 лв. (със 7.6%) и през октомври – от 85 лв. на 100 лв. (със 17.6%). Очевидно е, че повишаването на минималната работна заплата не се е отразило изцяло на динамиката на средната работна заплата, доколкото средногодишната стойност на първата е нараснала номинално с 15.8%, а средната работна заплата е нараснала номинално с 10.6%. Следователно минималната работна заплата може да повлияе на нарастването на средната работна заплата в страната, но нейното влияние се ограничава най-вече върху динамиката на най-ниските заплати в страната.

Нарастването на средната работна заплата в общественя сектор (2.4% по цени от 2000г.) е по-малко от това в частния сектор (5.9% по цени от 2000г.). Продължаващият процес на приватизация допълнително ограничава възможностите на правителството да влияе пряко върху динамиката на средната работна заплата в икономиката, тъй като все повече предприятия преминават в частния сектор. На второ място, за предприятията, които не се финансират от държавния бюджет, правителството последователно прилага доходна политика, в която динамиката на работните заплати се определя от финансовото състояние на фирмите и обслужването на задълженията към кредиторите. С други думи, предприятията извън бюджетния сектор до голяма степен променят своите работни заплати според принципи, които би трябвало да определят доходната политика и на частните фирми. Така влиянието на правителството върху средната работна заплата в страната се ограничава преди всичко до определяне изменението на работните заплати най-вече в бюджетните организации. Само за бюджетния сектор нарастването на средната реална работна заплата е по-високо от това за общественя сектор като цяло (4.7% по цени от 2000г.), но това се дължи изцяло на отрасъл здравеопазване. В държавно управление и образование ръстът на работната заплата е по-нисък, както от този на средната работна заплата в общественя сектор, така и за цялата икономика.

Измененията на средната работна заплата по отрасли са много близки (без тези в сферата на услугите) и може да се предположи, че работодателите се съобразяват както със сигналите,

подавани от правителството (чрез измененията на заплатите в бюджетната сфера), така и с динамиката на производителността на труда във фирмите. По-бързото нарастване на заплатите в сектора на услугите също се свързва с ефекта на Баласа-Самюелсън (BS).²¹

Инфлация

През 2001г. месечните стойности на инфлацията намаляха в сравнение с тези през 2000г. В резултат на това индексите на потребителските цени (ИПЦ) отбелязаха спад по месеци на годишна база и от 11.3% инфлация в края на 2000г., тя намаля до 4.8% в края на 2001г., а средногодишната инфлация намаля от 10.3 до 7.4%.

Цените на стоките, които не са обект на административен контрол, се повишиха с 3.2% през 2001г., докато годишната им стойност през 2000г. беше 10.8%. Те представляват 80% от кошницата стоки и услуги за изчисляване на ИПЦ. Основен фактор за изменението на техните цени е динамиката на международните цени, а за страните в преход, каквато е нашата страна, допълнителен фактор са и промените в относителните цени.

Изменение в цените и принос на отделни групи в общата инфлация, декември 2001г. спрямо декември 2000г.

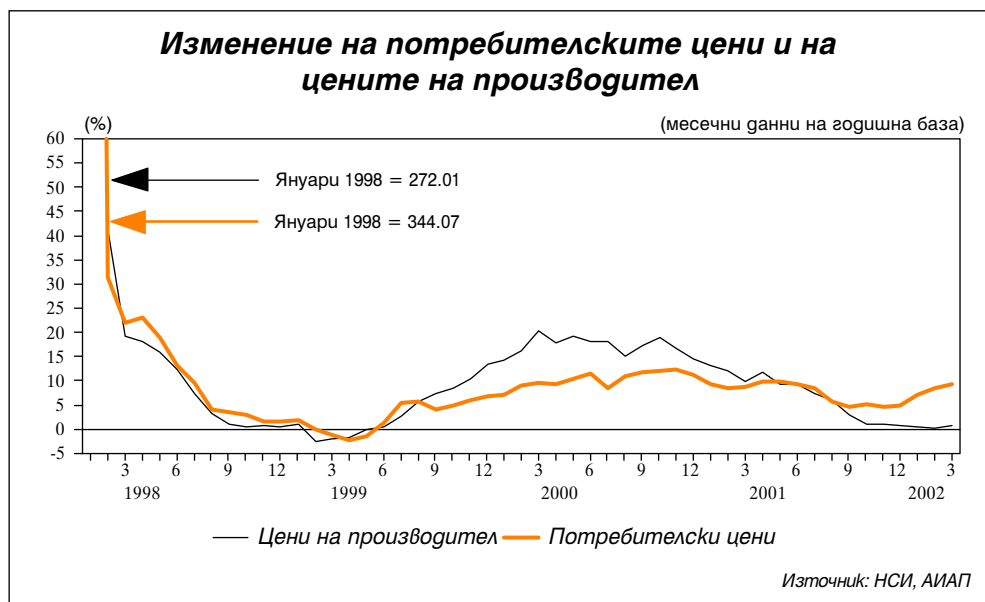
Основна група	Изменение в цените	Принос в общата инфлация
	(%)	(в % пункта)
А. Хранителни стоки	2.7	1.2
Б. Нехранителни стоки	5.6	1.5
В. Столове и ресторанти	3.3	0.1
Г. Услуги	8.1	2.0
Инфлация	4.8	4.8
А. Контролирани цени	11.1	2.3
Б. Нерегулирани цени	3.2	2.5

Източник: НСИ, АИАП.

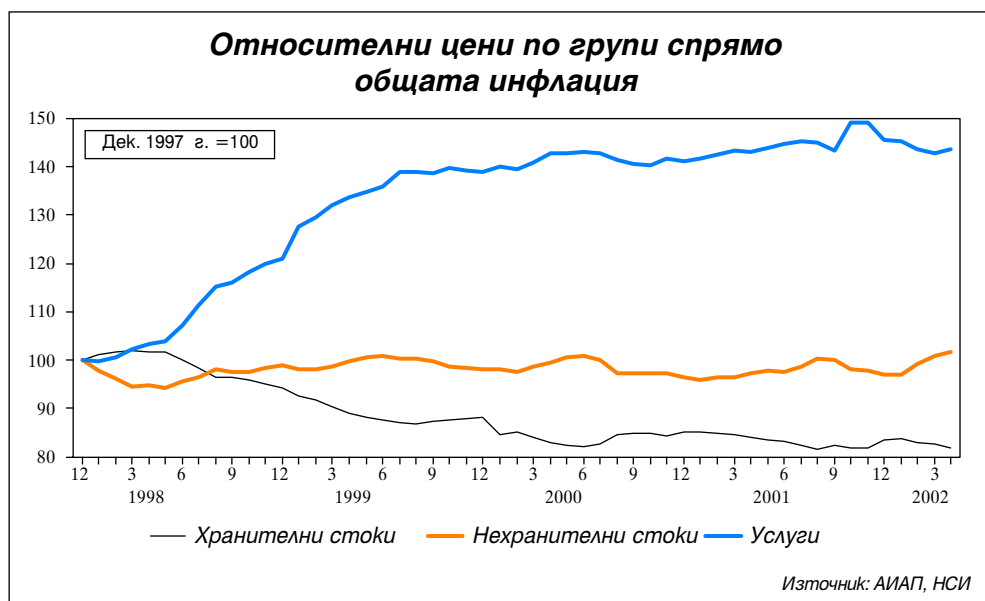
В края на 2001г. всички основни групи суровини и материали, търгувани на международните пазари, отчетоха намаление на цените си. Цените на петрола спаднаха с 26.4%, а на неенергийните стоки с 8.9% в доларово изражение²². Номиналният валутен курс (лев/USD) също показваше тенденция на спад по месеци през 2001г. спрямо съответния месец на предходната година. Тези два фактора повлияха едновременно за ниската инфлация на търгуемите стоки, каквито в по-голямата си част са стоките, обхванати от индекса на цените на производител. В края на 2001г. този индекс се повиши само с 0.7%, докато в края на предходната година неговото нарастване беше 14.4%. Между двата индекса – на потребителските цени и на цените на производител има силна корелационна връзка, която се наблюдава от въвеждането на паричен съвет.

²¹ Вж. Чукалев Г., Ефектът Balassa-Samuelson в България, С., 2002.

²² World Bank, <http://www.worldbank.org/prospects/index.htm>

Промените в относителните цени са друг източник на инфлация. Относителната цена на услугите изпреварва значително тази на хранителните и нехранителните стоки. Изпреварващият темп на нарастване на цените на услугите в сравнение с общия темп на инфлация е повлиян както от корекциите в административните цени, така и от валидността на ефекта BS²³ в нашата икономика.

Действието на този ефект предизвиква реално поскъпване на българския лев спрямо валутите на основните търговски партньори на България. За периода 1995 – 2000г. реалният ефективен валутен курс (РЕВК) поскъпна с 19.1% (изчислен чрез дефлатора на брутната добавена стойност), като почти три

четвърти от това поскъпване се дължи на влиянието на ефекта BS. Това трудно може да се тълкува като загуба на конкурентноспособност на българските производители, тъй като по-голямата част от реалното поскъпване на националната валута идва от цените на нетъргуемите стоки, каквито са услугите. Реалното надценяване на националната валута е характерно за страните в преход и особено за тези, които са в режим на паричен съвет. За периода 1997 – 2001г. българският лев реално поскъпна с 33.1% (изчислен чрез ИПЦ) спрямо валутите на основните търговски партньори, като през 2001г. той поскъпна с 2.2% спрямо 2000г.

През 2001г. повишенията в административните цени имаха значителен принос (48%) в натру-

²³ По-бързите темпове на нарастване на производителността в търгуемия сектор (индустрия) в сравнение с нетъргуемия (услуги) предполага повишение на реалната заплата в търгуемия сектор. Но ръстът на цените на стоките, произведени в този сектор, се задържа от действието на закона за единната цена. Повишаването на заплатите в търгуемия сектор се пренася и в нетъргуемия, с цел предотвратяване на отлив на работна сила към търгуемия сектор. В нетъргуемия сектор повишаването на заплатите е възможно чрез повишаване на цените на произвежданите стоки и услуги в този сектор. По този начин нараства относителната цена в нетъргуемия спрямо търгуемия сектор.

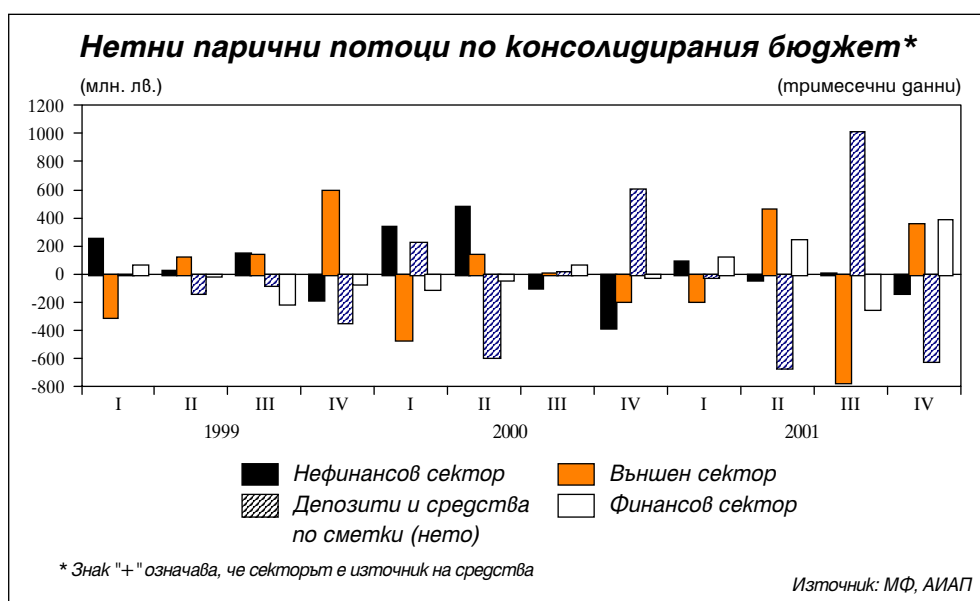
паната инфлация в края на годината. Цените на стоките и услугите, които са обект на някакъв вид административен контрол, показаха най-високи темпове на нарастване – лекарства (28.1%), питейна вода (16.6%), телефонни услуги (13.6%), електроенергия (5.9%) и топлоенергия (5.5%). Влиянието на административните цени в годишната инфлация за 2002г. ще бъде по-високо от това през 2001г., защото само до март те поскъпнаха с 11.7%, като приносят им в натрупаната инфлация е от 2.5 процентни пункта.

Може да се очаква, че промените в данъците и акцизите, които бяха направени в началото на 2002г., както и по-високите цени на петрола спрямо тези от 2001г. ще допринесат за увеличаване на индекса на общото ценово равнище. Допълнително влияние ще окаже и увеличаването на администрираните цени на електро- и топлоенергията. Очакванията са общата инфлация в края на 2002г. да е между 7 и 8%.

Публични финанси

През 2001г. фискалната политика запази своята роля на основен фактор за стабилността на паричния съвет у нас. Към края на годината първичният излишък е 850.5 млн. лв.²⁴ (2.9% от БВП) и е с 0.2 процентни пункта по-нисък спрямо 2000г. Намалява преразпределителната роля на консолидирания бюджет, доколкото съотношенията на общите приходи и разходи към БВП отбелязват спад съответно от 1.4 и 1.5 процентни пункта и достигат 40 и 40.8% от БВП. Постигнатият касов дефицит е 0.9% от БВП и е по-малък от първоначално заложения в плана за гържавния бюджет. Ревизирането на целта за касов дефицит през годината бе наложено от очакванията за по-голям от предвидения дефицит по текущата сметка на платежния баланс.

През 2001г. намаляват постъпленията от почти всички данъци (като % от БВП), с изключение на тези от данък върху печалбата (въпреки намалените ставки) и на приходите от такси върху течните горива. Основната причина за намалението в приходите по консолидирания бюджет

като процент от БВП беше пакетът от данъчни облекчения, приет през 2001г.²⁵

Динамиката на нетните парични потоци по сектори през годината се промени. През консолидирания бюджет бяха преразпределени средства от финансовия сектор към домакинствата, нефинансовия и външния сек-

²⁴ По предварителни данни на МФ.

²⁵ Основните от тях са: намаляването на периода за връщане на данъчен кредит по ЗДДС от 6 на 4 месеца; намаляване с 5 процентни пункта на ставката върху данък печалба по ЗКПО; промените на ставките и скалата по ЗОДФЛ и намалението с 3 процентни пункта на осигурителната вноска за фонд „Пенсии“.

Основни показатели на държавните финанси

	2000	2001*
Приходи и помощи (млн. лв.)	11 065.1	11 837.9
(в % от БВП)	41.4	40.0
Данъчни приходи (млн. лв.)	8 707.2	9 190.5
(в % от БВП)	32.5	31.0
Данъци върху печалбата (млн. лв.)	716.1	1 129.6
(в % от БВП)	2.7	3.8
Данък върху доходите на физически лица (млн. лв.)	1 098.0	1 062.8
(в % от БВП)	4.1	3.6
Данък върху добавената стойност (млн. лв.)	2 359.0	2 454.4
(в % от БВП)	8.8	8.3
Мита и митнически такси (млн. лв.)	220.7	195.4
(в % от БВП)	0.8	0.7
Приходи на общественото осигуряване (млн. лв.)	2 943.8	2 984.9
(в % от БВП)	11.0	10.1
Неданъчни приходи (млн. лв.)	2 154.2	2 284.2
(в % от БВП)	8.1	7.7
Помощи (млн. лв.)	203.7	363.2
(в % от БВП)	0.8	1.2
Разходи и трансфери (млн. лв.)	11 334.3	12 093.1
(в % от БВП)	42.4	40.8
Текущи разходи (млн. лв.)	10 072.3	10 794.0
(в % от БВП)	37.6	36.4
Лихвени разходи (млн. лв.)	1 083.3	1 105.8
(в % от БВП)	4.0	3.7
Капиталови разходи (млн. лв.)	1 036.5	1 183.5
(в % от БВП)	3.9	4.0
Първичен баланс (млн. лв.)	814.1	850.5
(в % от БВП)	3.0	2.9
Касов баланс (млн. лв.)	-269.2	-255.2
(в % от БВП)	-1.0	-0.9
Държавен и държавногарантиран дълг (млн. лв.)	20 617.0	20 752.1
(в % от БВП)	77.1	70.1
Вътрешен дълг (млн. лв.)	1 767.2	1 860.5
(в % от БВП)	6.6	6.3
Външен дълг (млн. лв.)	18 849.8	18 891.6
(в % от БВП)	70.5	63.8

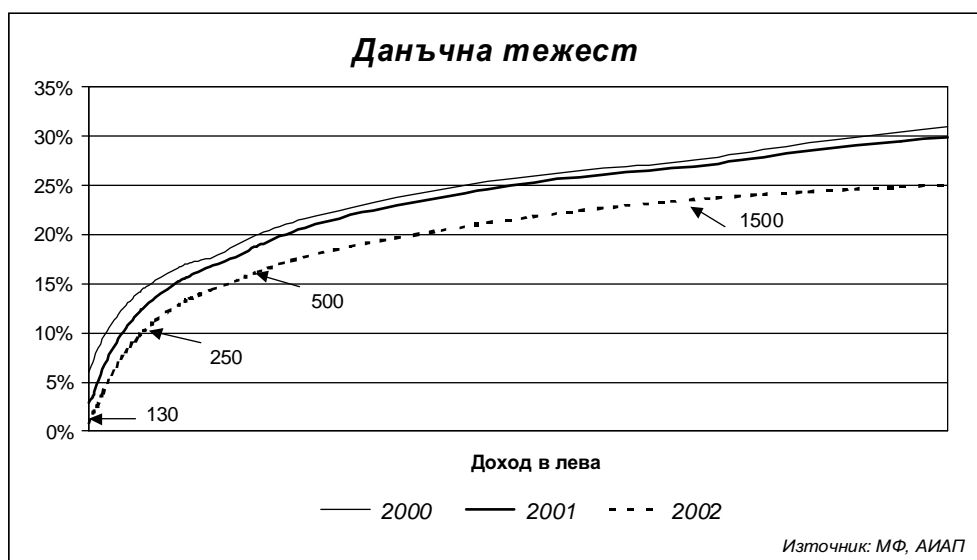
* Предварителни данни (на ниво консолидиран бюджет)

Източник: МФ и АИАП

тор. Големите еднократни постъпления по данък печалба и данък за общините от финансови предприятия²⁶ улесниха превръщането на домакинствата и нефинансовия сектор от нетен източник в нетен получател на средства. Принос за това имаше и възприетата през първото полугодие политика на разходите, като нелихвените разходи по консолидирания бюджет възлязоха на 40.3% от БВП спрямо 36.1% за съответния период на предходната година. Динамиката на паричните потоци по тримесечия показва, че стабилността на публичните финанси зависи от поддържането на фискални резерви под формата на депозити и средства по сметки, които позволяват покриването на временни парични разриви. Размерът на промените в тези резерви, особено през второто и третото тримесечие, предполага наличието на проблеми при касовото управление на паричните потоци и при планирането и/или изпълнението на фискалната политика през изминалата година.

През 2001г. приходната част на консолидирания бюджет беше преизпълнена с 411 млн. лв. спрямо планираното, което се дължи на по-големите приходи от помощи и от данък върху печалбата. Тези два източника нямат устойчиво поведение, затова не може да се гарантира, че и през следващите години те отново ще допринесат за подобно преизпълнение на приходната част на бюджета²⁷. Продължаващите структурни промени в приходната част на бюджета се отразиха също и в еластичността²⁸ на различните видове приходи по отношение на БВП. Обявените намерения за намаляване дела на преките данъци в приходите на бюджета за сметка на косвените не бяха реализирани през 2001г. Коментираното вече преизпълнение на приходите от данъци върху печалбата успя да компенсира напълно намалението на приходите от данък общ доход, формирайки обща еластичност на преките данъци към БВП от 1.95. Еластичността на всички приходи и помощи беше 0.65, на косвените данъци – 1.0, на приходите на общественото осигуряване – 0.13, а на неданъчните приходи – 0.56. Очакванията за 2002г. са преките данъци, измерени като процент от БВП, да намалят за сметка на косвените, преди всичко поради направените промени в данъчното законодателство.

Промените на ставките и в скалата по Закона за облагане доходите на физически лица, които влязоха в сила през 2001г., дове-

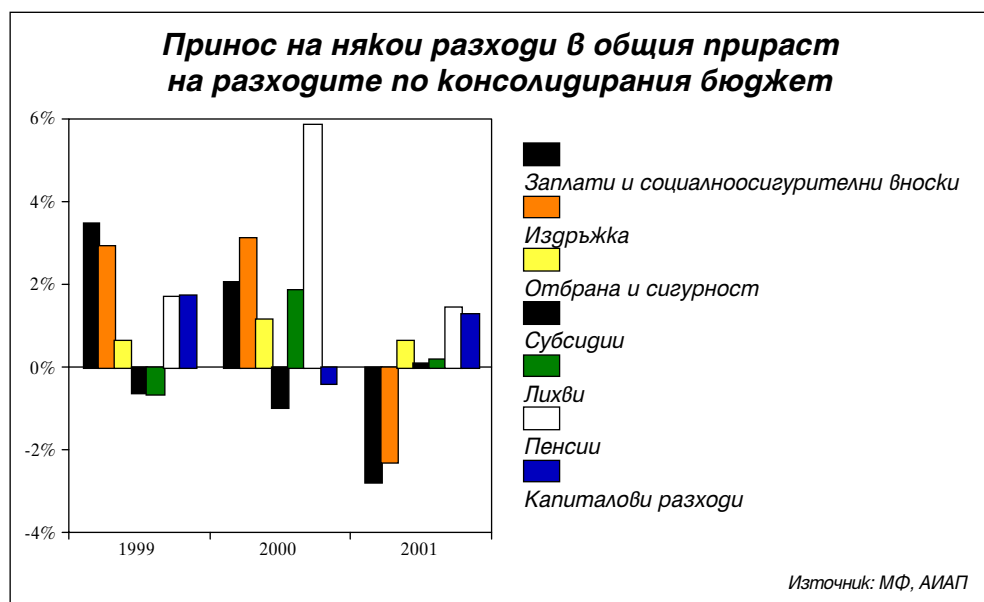
²⁶ Данък печалба и данък за общините в размер на 167 млн. лв., платени от Банковата консолидационна компания (БКК). Печалбата ѝ беше формирана основно от продажбата на „Булбанк“.

²⁷ От 6.98% номинален растеж на приходите спрямо 2000г., 1.44% се дължат на помощите, 1.17% – на неданъчните приходи и 4.37% – на данъчните приходи. На данък върху печалбата се дължат 3.74% от тези 6.98%.

²⁸ Еластичността е пресметната, без да се отчита влиянието на промените в данъчните закони. В литературата този вид еластичност се нарича *виоуансу*.

гоха до намаление на данъчната и на данъчноосигурителната тежест най-вече за лицата с доходи до 500 лв., т.е за ниско и среднодоходните групи от данъкоплатци. Те бяха основните печеливши от намалението на приходите по данък общ доход от 4.1 на 3.6% от БВП. При тези по доходни групи намалението беше значително и възлезе за данъчната тежест от 0.9 до 3.6 процентни пункта, а за общата данъчноосигурителна тежест от 1.5 до 4.1 процентни пункта. От началото на 2002г. се промени съотношението в изплащаната лична осигурителна вноска от работника и работодателя (от 20/80 се промени на 25/75), както и таблицата за изчисляване на данък общ доход. Намалението на данъчноосигурителната тежест този път е най-голямо при лицата с доход над 500 лв. и прогресивно нараства, започвайки от 0.6 процентни пункта. При среднодоходните групи намалението ѝ е минимално (-0.3 процентни пункта), а за нива на дохода около 110 – 130 лв. данъчноосигурителната тежест дори се увеличава с 1.9 процентни пункта.

През 2001г. разходите на консолидирания бюджет също претърпяха значителни структурни промени. Общото им ниво спадна от 42.4 на 40.8% от БВП, с което се прекъсна тенденцията на нарастването им от 1997г. насам. Намалението на бюджетните разходи бе извършено най-вече за сметка на текущите разходи, които намаляха с около 1.2 процентни пункта от БВП, докато капиталовите разходи се увеличиха незначително. От гледна точка на функционалната класификация, бяха пренасочени ресурси от общи държавни служби (включително наука), отбрана, образование, пенсии и социални помощи (около 1.7% от БВП) към здравеопазване (0.3% от БВП) и икономически дейности и услуги (0.8% от БВП). Еластичността на общите разходи по отношение на БВП беше 0.63, на текущите нелихвени разходи – 0.73, на лихвените – 0.19, а на капиталовите – 1.32. Свиването на разходната част беше в резултат най-вече на силно намалените разходи за издръжка, заплати и осигурителни вноски.

През изминалата година намаляха в относително и в абсолютно изражение разходите за работни заплати на заетите в бюджетния сектор, както и разходите за стипендии, лихви и пенсии. Като процент от БВП те спаднаха от 21.4 на 19%, а като процент от общите разходи на консолидирания бюджет – от

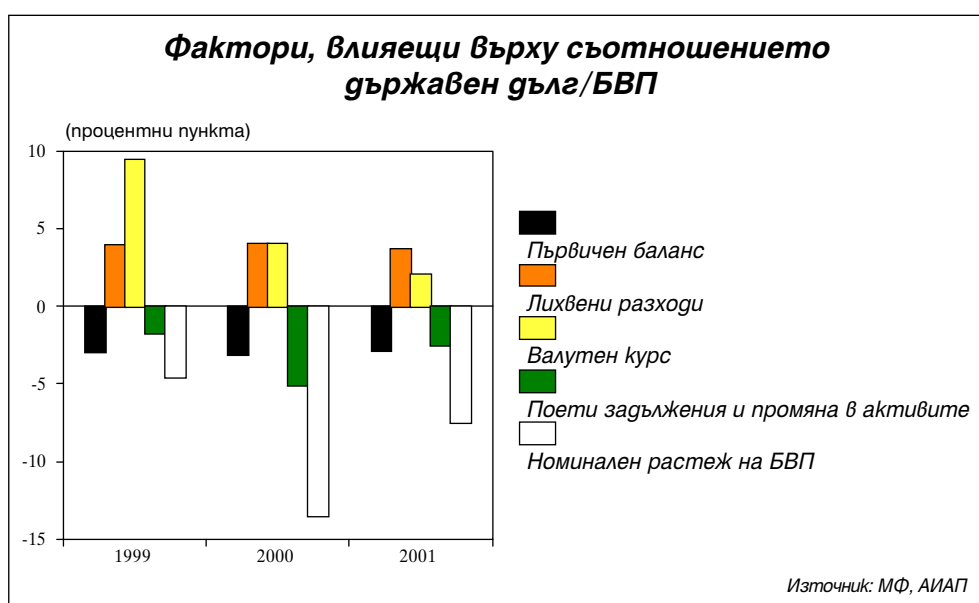
50.4 на 46.5%. Тяхното ниво е важен показател за възможностите на фискалната политика да реагира на шокове, налагащи намаляване на предвидените в плана за бюджета разходи. Постигнатите стойности са най-ниските за последните десет години и се дължат основно на намалението в разходите за заплати, възнаграждения и осигурителни вноски от 7.7% от БВП за 2000г. на 6% за 2001г.

Устойчивостта на разходната политика беше повлияна и от спада в лихвените разходи, дължащ се на понижаването на ЛИБОР, започнало от средата на 2000г., както и на балансираната емисионна политика. Въпреки това, имплицитните лихвени проценти по вътрешния и по външния дълг се увеличиха. По-

съкщото вътрешно финансиране е показател за липсата на финансова репресия. Сред факторите, допринесли за по-високата цена на вътрешното финансиране, са: намалението на средногодишния размер на вътрешния дълг с 12.9%, увеличението в средната продължителност на емисиите ДЦК в обращение от 25.5 на 35.4 месеца и големия дял на официалните кредитори в структурата на външния дълг. Наличието на финансова репресия от страна на правителството предполага съществуването на контрол върху движението на капиталовите потоци и върху местните финансови посредници. Финансовата репресия е източник на фискален риск поради възможността от неконтролируемо поскъпване на вътрешното финансиране на държавния дълг в дългосрочен план.

През 2001г. финансирането на касовия дефицит по консолидирания бюджет се извърши основно с приходите от първоначалната лицензионна такса за втори GSM оператор и от дивидент, платен от БКК (674.8 млн. лв.), докато приходите от приватизация (180.8 млн. лв.) намалиха своето значение. Нарастването на депозити и средства по сметки (-290.1 млн. лв.) компенсира положителната нетна стойност от операциите с ДЦК (67.8 млн. лв.). Външното финансиране²⁹, което възлезе на -383.6 млн. лв., беше формирано основно от големите погашения към Парижкия клуб и МВФ.

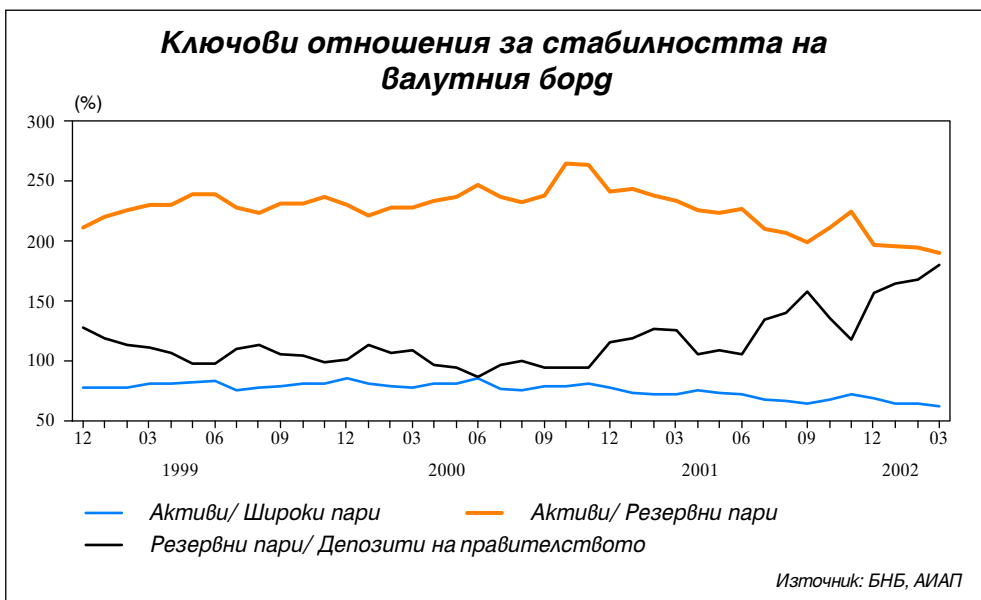
²⁹ При изчисленията, с цел отчитане характера на отделните позиции, параграфът БНБ – нето е прехвърлен от вътрешното във външното финансиране (отразява взаимоотношенията с МВФ).

В края на 2001г. отношението държавен дълг към БВП беше 70.1% и намаля със 7 процентни пункта спрямо 2000г. Най-голям принос за това имаше номиналният растеж на БВП. Реализирането на първичен излишък на консолидирания бюджет, политиката на финансиране на дефицита с приходи от приватизация и операциите по обратно изкупуване на външен дълг също съдействаха за намалението на дълга. Обезценяването на еврото спрямо щатския долар за трета поредна година и лихвените плащания бяха двата фактора, които влияеха в обратна посока на намаляване отношението държавен дълг към БВП.

ФИНАНСОВ СЕКТОР

Валутен съвет

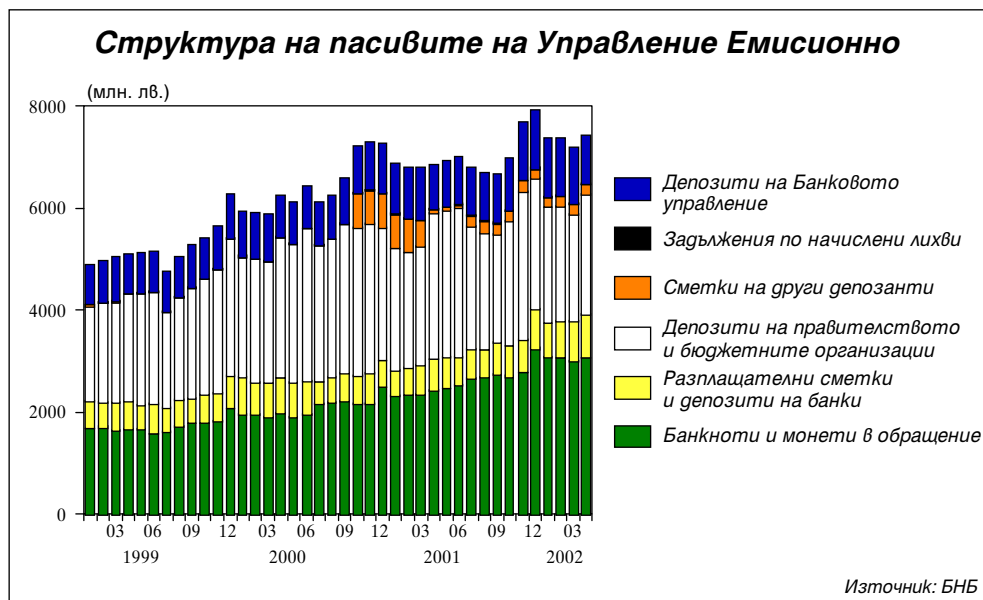
През 2001г. се запази тенденцията към нарастване на активите на управление „Емисионно“. Към края на годината активите на валутния борг нараснаха в левово изражение с 9.2% спрямо края на 2000г., достигайки 7 943 млн. лв. В структурата на активите настъпиха съществени промени. Делът на наличните парични средства в чуждестранна валута намалea с 5.9 процентни пункта до 20.8% от общите активи. Делът на търгуемите чуждестранни ценни книжа също нарасна с 6.8 процентни пункта до 70.4% от общите активи.

През по-голямата част от годината намаляваше покритието на резервните пари с валутни резерви, достигайки 197% в края на годината спрямо 240.8% в края на 2000г. Това понижение отразява промяната в структурата на пасивите на управление „Емисионно“, изразяваща се в понижение на дела на депозитите на правителството и нарастване на относителния дял на резервните пари. Понижението на покритието на резервните пари с валутни резерви не застрашава стабилността на валутния борг, тъй като валутният резерв покрива с излишък всички парични задължения на БНБ.

Депозитите на правителството и бюджетните организации в края на 2001г. са 2 571.2 млн. лв. и са намалели с 1.4% спрямо края на предходната година. За същия период съществено се увеличи депозитът на управление „Банково“, достигайки 1 146.6 млн. лв. или с 20% повече спрямо края на 2000г. Степента на покритие на депозитната база в банките от депозита на управление „Банково“ в управление „Емисионно“ нарасна през четвъртото тримесечие, достигайки 13.5% или с 1.1 процентни пункта повече, отколкото в края на декември 2000г.

И през 2001г. БНБ продължи възприетата още с въвеждането на валутния съвет пасивна парична политика. Тя се намесва на пазарите с разполагаемия ограничен инструментариум само в случаи на нарушаване на ликвидността на междубанковия пазар, за разлика от централните банки на другите страни кандидатки с валутен съвет. Единствено изключение от тази практи-

ка е намаляването от 11 на 8% на задължителния процент по резервите в средата на 2000г. с цел намаляване на разходите за банките и увеличаване на техния ресурс за парична мултипликация. След въвеждането на валутния съвет в България не се наблюдава тенденция централната банка активно да насърчава

консолидацията, универсализацията и интеграцията на сектора, като ранжира по подходящ начин разполагаемите си инструменти с цел стимулиране на здравите и конкурентни на международните пазари универсални банки.

През 2001г. БНБ използва само веднъж паричните си инструменти (октомври), когато във връзка с нарушената ликвидност на банковата система през предходните два месеца взе решение спот-вальорът при продажба на валута директно на централната банка от търговските банки да е един ден, вместо приетия дотогава тридневен период. Ефектът от това решение беше незабавен и до края на годината не се наблюдаваха проблеми с ликвидността в банковата система.

Парично предлагане и банков кредит

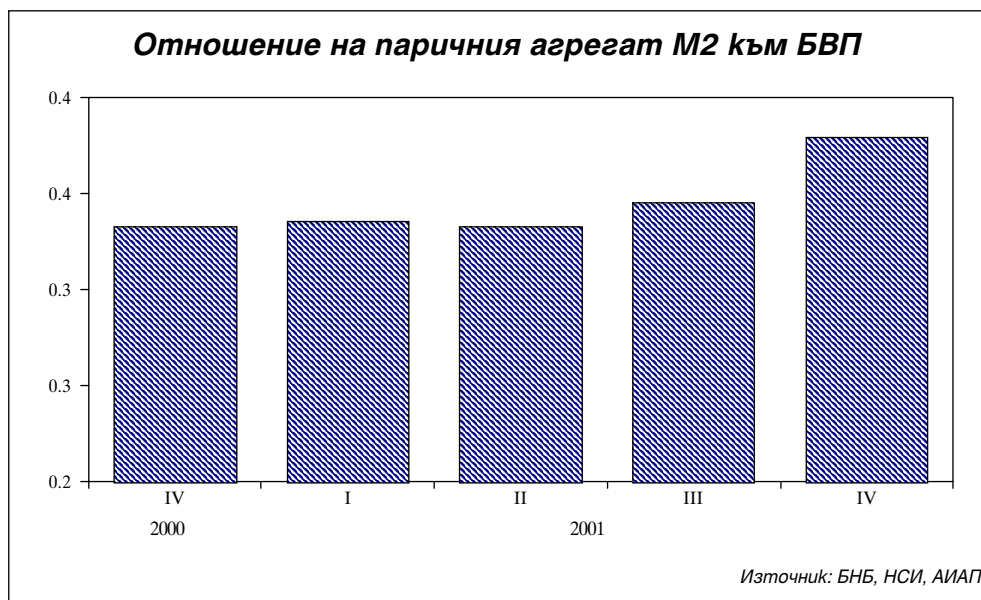
През 2001г. парите в обращение се увеличиха с 30.3%, като най-голямото им нарастване бе отбелязано през декември. Една от причините за това бе предстоящото въвеждане на единната европейска валута и обмяната на големи количества валута от домакинствата и фирмите.

Паричният агрегат М3 нарасна с 24.8% или с 2 303.4 млн. лв., а в реално изражение с 19.1%³⁰. В реално изражение широките пари нарастват по-бързо в сравнение с 2000г., когато техният реален ръст е бил 13.6%. През 2001г. по-бързо е нараснал техният левов компонент (с 22.2% в реално изражение), докато валутният компонент се е повишил реално с 15.1%.

През 2001г. продължава ремонетизацията на българската икономика, измерена със съотношението М2 към БВП. Увеличението на това съотношение е в резултат от възстановеното доверие в националната парична единица и в икономиката. В края на годината посоченото съотношение достига до 38% срещу 33% в края на м.г. През 2001г. квази-парите се увеличават номинално с 24.4% (1287.7 млн. лв.) и с 18.7% в реално изражение в сравнение с края на миналата година. Въпреки по-високия си годишен относителен темп на нарастване (с 28.5%), левовият компонент

³⁰ Реалното изменение на паричните агрегати е получено чрез дефлиране с индекса на потребителските цени (ИПЦ) за съответния период.

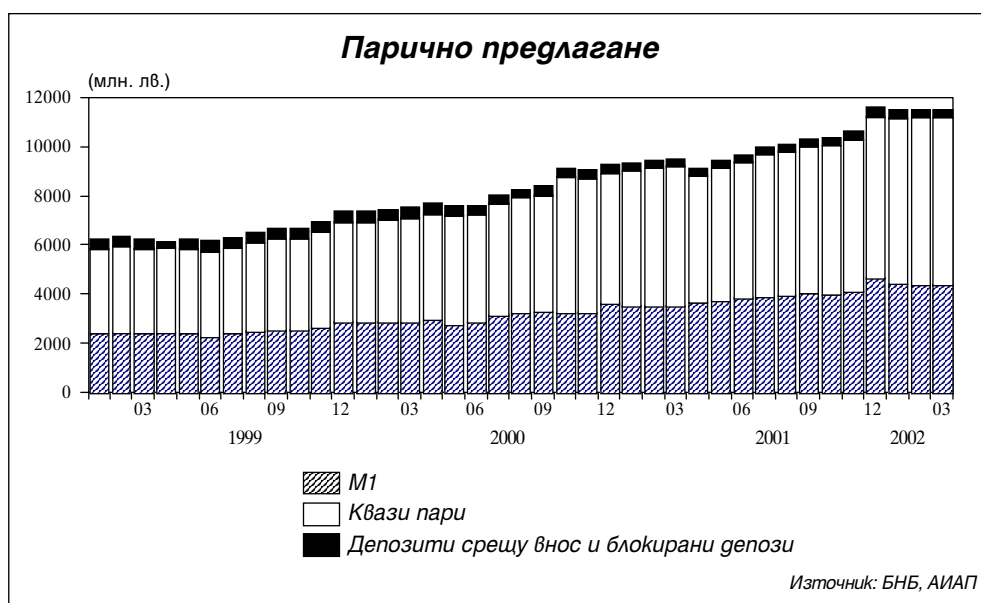
имаше по-малък принос от валутния в общото годишно увеличение на квази-парите (съответно 403.3 млн. лв. и 884.3 млн. лв.). Срочните депозити и спестовните депозити също отбелязаха значително нарастване – съответно с 32 и 21.3% през 2001г. в сравнение с м.г. Повишаването на валутните депозити се дължи

на внасянето на националните деноминации на еврото в банковата система от домакинствата и фирмите. Поскъпването на долара през четвъртото тримесечие на 2001г. също допринесе за увеличаване на валутните депозити, въпреки спада в лихвените проценти по тези депозити.

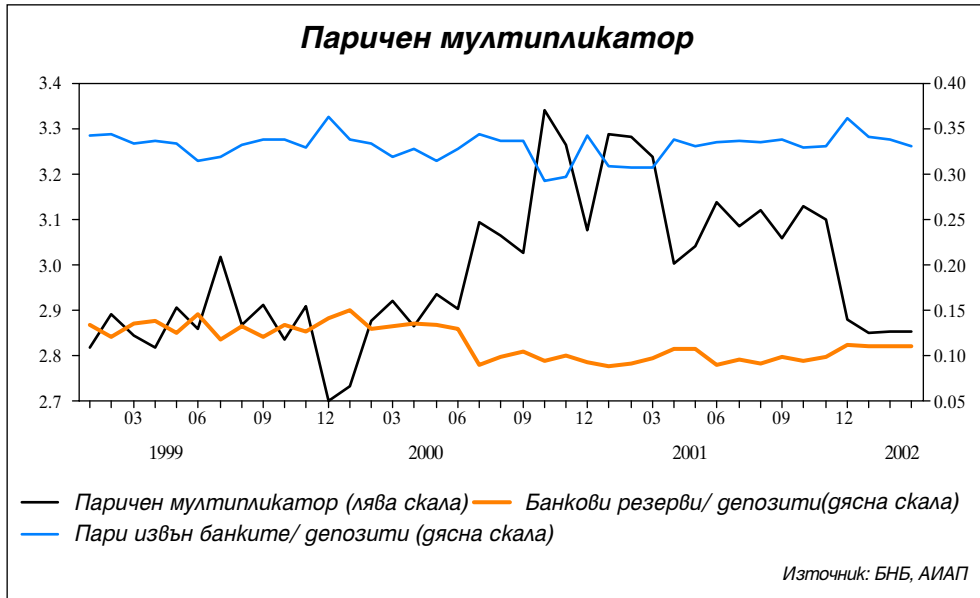
Скоростта на нарастване на бързоликвидните пари М1 изпревари скоростта на нарастване на широките пари. Номиналното нарастване на М1 е 28.4% спрямо 2000г., а в реално изражение нарастването е с 22.5%. Тяхното нарастване е по-бързо и в сравнение с предходната година. През 2000г. бързоликвидните пари нараснаха с 21.2% в номинално изражение и с 8.9% в реално. Засилва се предпочитанието на икономическите агенти към ликвидност и се увеличава използването на националната парична единица като средство за разплащане.

В края на 2001г. депозитите при банките нарастват с по-малък темп от парите извън банките и банковите резерви, което доведе до увеличаване на отношенията банков резерви към депозити в банките от 9.4 до 11.2% и на парите извън банките към депозитите от 34.3 до 36.2%. Нарастването на тези съотношения допринесе за намаляването на паричния мултипликатор до 2.88 срещу 3.08 през 2000г.³¹ Ако

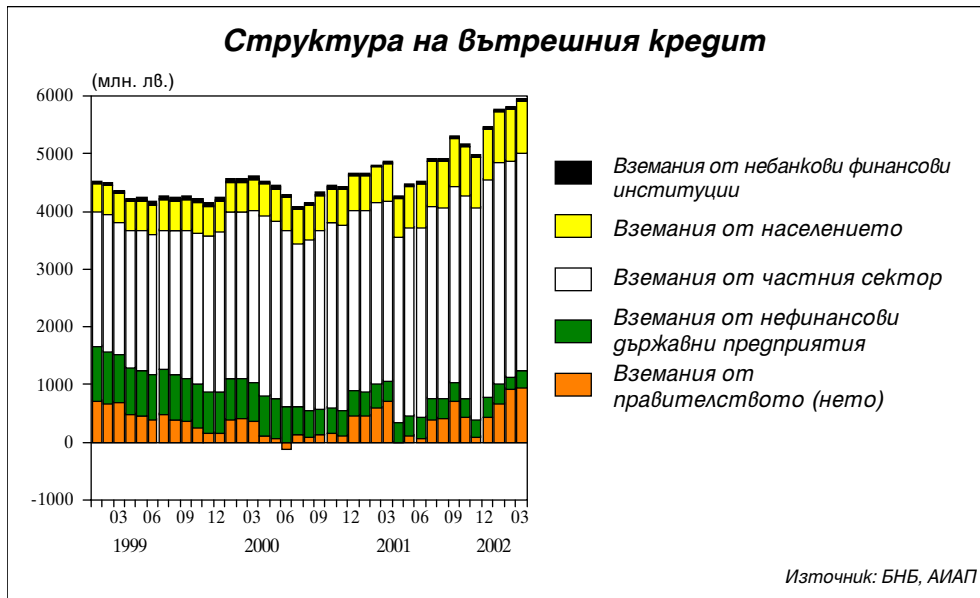
³¹ Трябва да се има предвид обаче, че в края на 2000г. в квази-парите бяха включени средствата от продажбата на „Булбанк“, намиращи се в управление „Емисионно“ на БНБ и които през 2001г. бяха преведени в депозита на правителството, което ги извади от паричните агрегати. Това допълнително повлия върху намаляването на мултипликатора.

се отчете влиянието на валутния курс върху паричните агрегати, паричният мултипликатор се понижава до 2.83. Следователно нарастването на широките пари е резултат от значителното нарастване на паричната база (M0) с 33.5% (1 012 млн. лв.).

През 2001г. вътрешният кредит се увеличи номинално със 17.6% (816.7 млн. лв.) в сравнение с 2000г., а в реално изражение с 12.1%. Той нараства по-бързо в сравнение с предходната година, когато се е увеличил номинално с 9.8%. Темпът на прираст на вътрешния кредит изпреварва този на нетните чуждестранни

активи. Това е свидетелство за изтегляне на средствата на банките от чужбина и увеличаването на кредитирането на местната икономика. Намаляването на нетните чуждестранни активи е и вследствие намаляването на лихвените равнища на международните пазари.

Нарастването на вътрешния кредит се съчетава с намаляване на кредита, предоставен на правителствения сектор. През 2001г. се забелязва отдръпване на правителството от кредитния пазар в сравнение с предходната година. Нетният кредит за правителството е намалял с 42.5 млн. лв. или с 9.3% в

сравнение с м.г. За същия период на 2000г. нетният кредит за правителството е нараснал с 331.7 млн. лв. или повече от два пъти.

С намаляването на кредитирането на правителството се освобождава ресурс за кредитирането на нефинансовия сектор. Кредитите за неправителствения сектор се увеличават номинално с 20.7% или с 862.2 млн. лв. Реалното увеличение на кредита е 15.2%. През 2001г. продължава намаляването на отпуснатите кредити на държавните предприятия. В сравнение с миналата година той намалява номинално с 18.9% (79.6 млн. лв.), а в реално изражение с 22.6%. Кредитите

за населението, частните предприятия и небанкови финансови институции нарастват съответно с 45.1% (272.5 млн. лв.), 21.1% (658.1 млн. лв.) и 45.8% (11.1 млн. лв.).

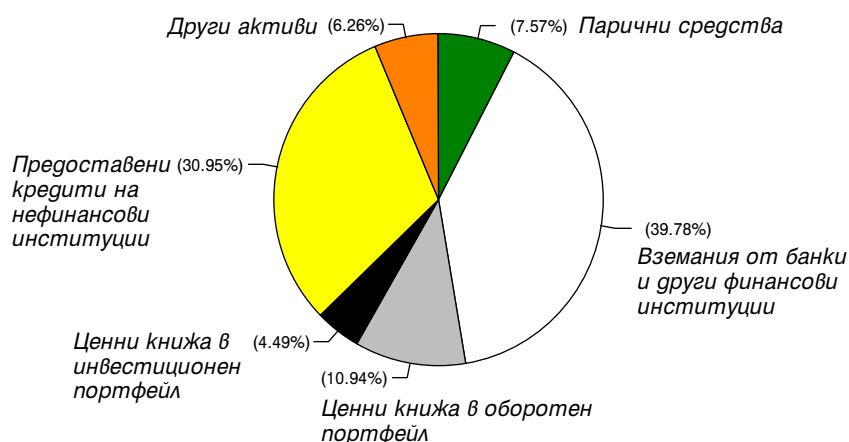
Банкова система

От края на 2000г. до края на декември 2001г. активите на банковата система се увеличиха с 2 466 млн. лв. (25.3%) и достигнаха 12 203.7 млн. лв. Валутният компонент на активите има по-голям принос за увеличението от левовия (съответно 1 461.2 млн. лв. и 1 004.8 млн. лв.). Към края на декември 2001г. трите най-големи банки („Булбанк“, ОББ и Банка ДСК) притежават 46.1% от всички активи на банковата система (49.9% към 31.12.2000г.).

През 2001г. и особено през второто полугодие се наблюдават промени в структурата на активите на търговските банки. Към 31.12.2001г. спрямо края на предходната година, дялът на предоставените кредити на нефинансови институции и други клиенти нарасна с 2.9 процентни пункта (до 33.9%). Намалява относителният дял на вземанията от банки и други финансови институции (и преди всичко от чуждестранни банки) с 6.5 процентни пункта (до 33.3%) в акти-

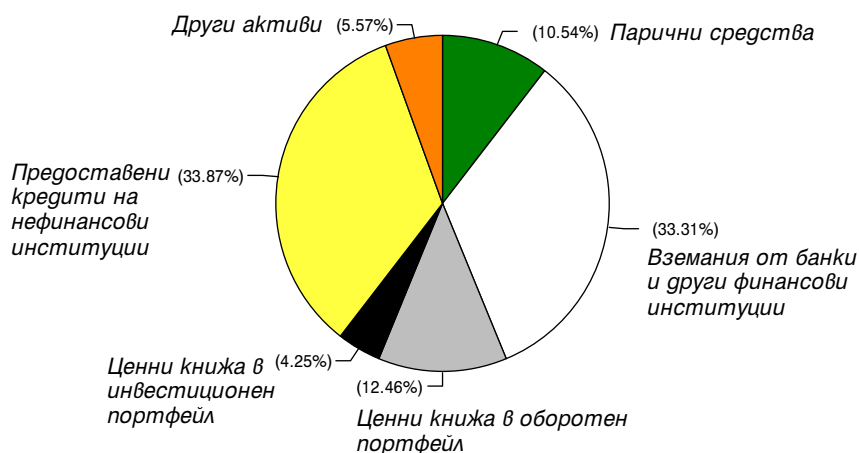
вите на банковата система. Вероятно тази тенденция ще се запази и през 2002г., заради понижението на доходността на депозитите в чуждестранни банки, причинено от общия спад в лихвените равнища на международните финансови пазари. Друг фактор в полза на увеличението на относителното тегло на кредитите за фирмите и домакинствата са предприетите мерки за премахване недостатъците в законодателството, затрудняващи кредитирането на реалната икономика. Повишението на дела на паричните средства в общия обем на активите в края на декември спрямо края на пред-

Структура на активите на търговските банки към 31.12.2000 г.

Източник: БНБ

Структура на активите на търговските банки към 31.12.2001 г.

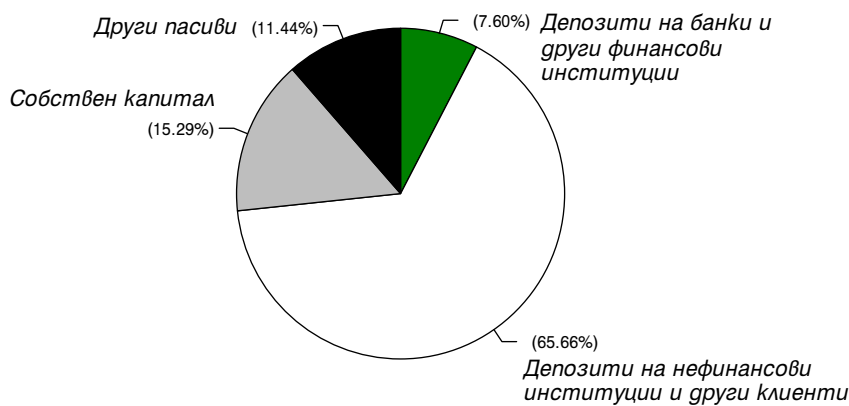

Източник: БНБ

ходната година (с 3 процентни пункта до 10.5%) се дължи главно на покачването на валутния компонент на най-ликвидната част от банковите активи. Тази промяна в структурата на активите е свързана с въвеждането в обращение на банкнотите евро и ще има временен характер.

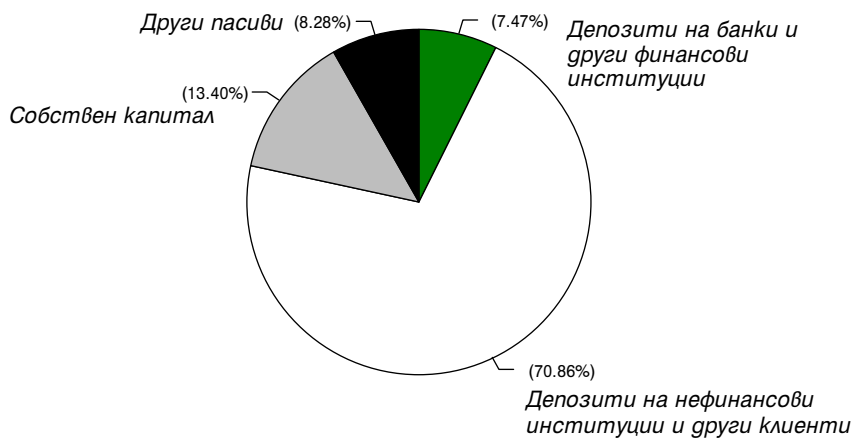
През 2001г. не се наблюдават промени в тенденциите на изменение на структурата на пасивите спрямо предходната година. Делът на депозитите на нефинансови институции и други клиенти расте с 5.2 процентни пункта до 70.9% за сметка на спада на относителния дял на останалите компоненти на пасивите. През 2001г. депозитите на нефинансови институции и други клиенти се повишиха с 35.2% или 2253.3 млн. лв. Увеличението им през предходната година е значително по-малко (с 16.8% или 922.6 млн. лв.).

Структура на пасивите на търговските банки към 31.12.2000 г.

Източник: БНБ

Структура на пасивите на търговските банки към 31.12.2001 г.

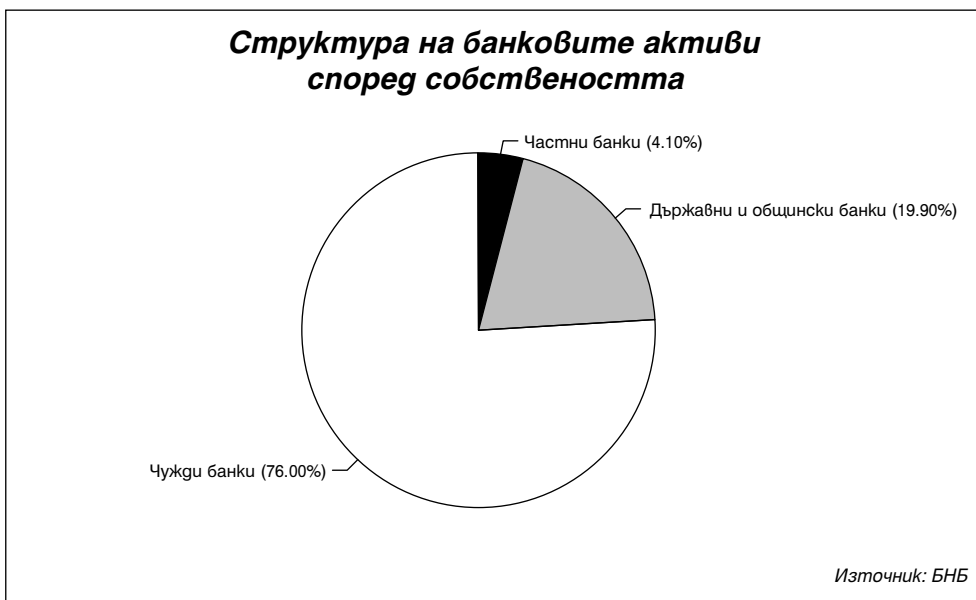
Източник: БНБ

Тъй като през 2001г. не се осъществиха големи банкови приватизационни сделки, структурата на активите на банковата система по вид собственост не се промени съществено. Към 31.12.2001г. делът на активите на частните банки в общата сума на активите на банковата система представлява 80.1% (80.2% в края на предходната година), а на държавните и общинските – 19.9% (19.7% в края на предходната година). Делът на контролираните от чуждестранни банки и инвеститори активи в банковия сектор към края на 2001г. е 76% (73.3% в края на предходната година).

Забавянето на процеса на приватизация в

банковия сектор през годината се дължи най-вече на смяната на управленските екипи в държавната администрация след проведените в средата на годината парламентарни избори, но не попречи на процеса на засилване на банковата конкуренция. Напротив, ефектът от приватизацията на повечето държавни банки през предходните четири години, изразяващ се в понижава-

нето на концентрацията и засилването на конкуренцията между банките, се почувства най-силно през 2001г. Почти всички показатели, използвани за отчитане на концентрацията в даден сектор, като коефициентът на концентрация и индексът на Херфингал, в края на 2001г. достигнаха най-ниската си стойност за последните десет години.

Показатели за концентрацията в банковия сектор

	XII.1991	XII.1993	XII.1995	XII.1997	XII.1999	XII2000	XII.2001
Банкови активи							
Индекс на Херфингал	0.38	0.3	0.14	0.27	0.12	0.11	0.09
Коефициент на концентрация (%)	80.9	73.4	60.0	72.3	57.0	55.2	51.4
Предоставени кредити на нефинансови институции и други клиенти							
Индекс на Херфингал	0.18	0.24	0.14	0.14	0.08	0.07	0.07
Коефициент на концентрация (%)	69.2	66.0	57.8	62.4	43.6	42.0	41.1
Депозити от нефинансови институции и други клиенти							
Индекс на Херфингал	0.15	0.15	0.13	0.15	0.13	0.13	0.11
Коефициент на концентрация (%)	66.2	57.3	54.3	65.8	61.7	62.2	58.2

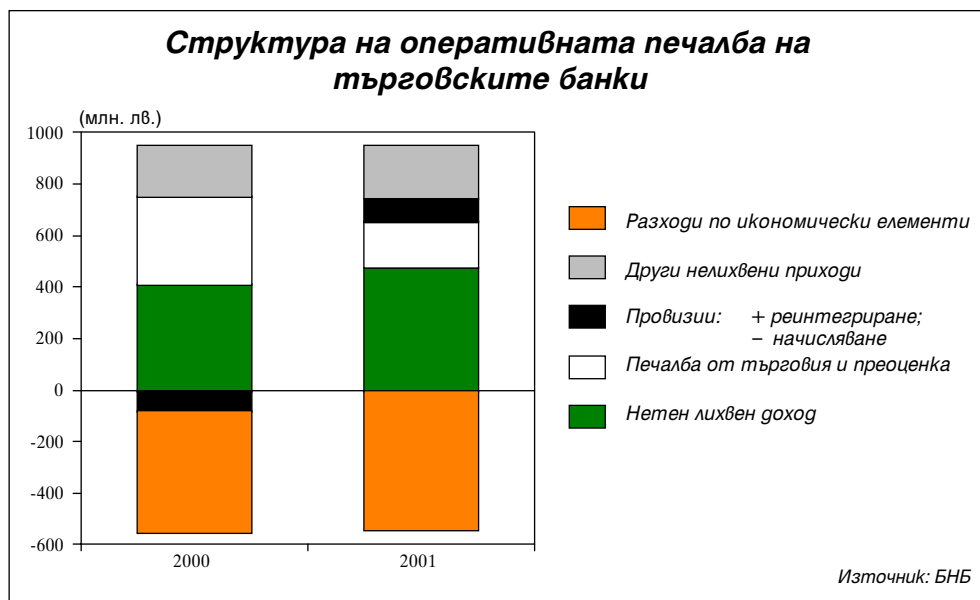
Източник: J. Miller, S. Petranov, „Banking in the Bulgarian Economy“, 1996; БНБ; АИАП.

Стремежът за привличане на нови клиенти принуждава търговските банки, както големите, така и по-малките, да предлагат нови услуги и продукти и да се включват в нови пазарни ниши. Все по-ясно се открояват универсалните банки, покриващи целия спектър от банкови услуги и дейности, като „Булбанк“, Банка ДСК, ОББ, ТБ „Биохим“, СЖ „Еспресбанк“, Пощенска банка и др. Повечето от тях се контролират от чуждестранни инвеститори. Не е изключено в средносрочна перспектива те да станат единствените банки, които се занимават с пълния набор от банкови дейности. Конкуренцията в сектора прави все по-трудно за малките и някои от средните банки да действат като универсални банки. Това кара някои от тях да се специализират в определени банкови дейности като корпоративно банкиране, кредитиране на малки и средни предприятия, кредитиране на земеделието, изкупуване на складови разписки, ипотечни кредити и др. Прави впечатление, че с много малки изключения тяхното ръководство не заявява, че ще

се откаже от универсалното банкиране. Това показва както липсата на ясно дефинирана пазарна стратегия, така и че конкуренцията в сектора не е достатъчно голяма, за да наруши бързо и трайно тяхната рентабилност. Последното е още едно доказателство, че българският банков пазар е все още недостатъчно развит и в сравнение с другите страни с валутен съвет изостава в степенята си на интеграция с ЕС. В средносрочен план на пазара ще останат тези от по-малките банки, които са успели да се специализират в определена пазарна ниша, където са достатъчно конкурентни. Най-вероятната перспектива пред останалите малки банки е консолидацията. В отличие от българските банки със среден и малък размер на активите, филиалите и клоновете на чуждестранни банки обикновено са насочени към определен пазарен сегмент, като немалка част от тях изобщо не се занимава с банкиране на гребно. Повечето от тези банки са ориентирани към определен кръг корпоративни клиенти.

През 2001г. рентабилността и финансовото състояние на банковата система остават стабилни. От 35 действащи банки само 4 малки банки и 2 клона на чуждестранни банки завършват финансовата година със загуба. Към края на годината нетната печалба на търговските банки е 299.2 млн. лв. (274.2 млн. лв. за 2000г.). По-голямата част от тази печалба (около 75.3%) е концентрирана в банките от първа група според класификацията на БНБ („Булбанк“, Банка ДСК и ОББ). Повишаването на банковата печалба най-вече през март и април 2001г. е свързано с реинтегрирането на провизии в банковите приходи и отразява относителното подобрене на средата за банков бизнес у нас след структурните реформи в последните години.

В сравнение с края на 2000г. промяната в структурата на оперативната печалба на банките се изразява в увеличаване дела на реинтегрираните провизии за сметка на понижаването дела на традиционно важните компоненти – нетния лихвен доход и нетните приходи от такси и комисионни.

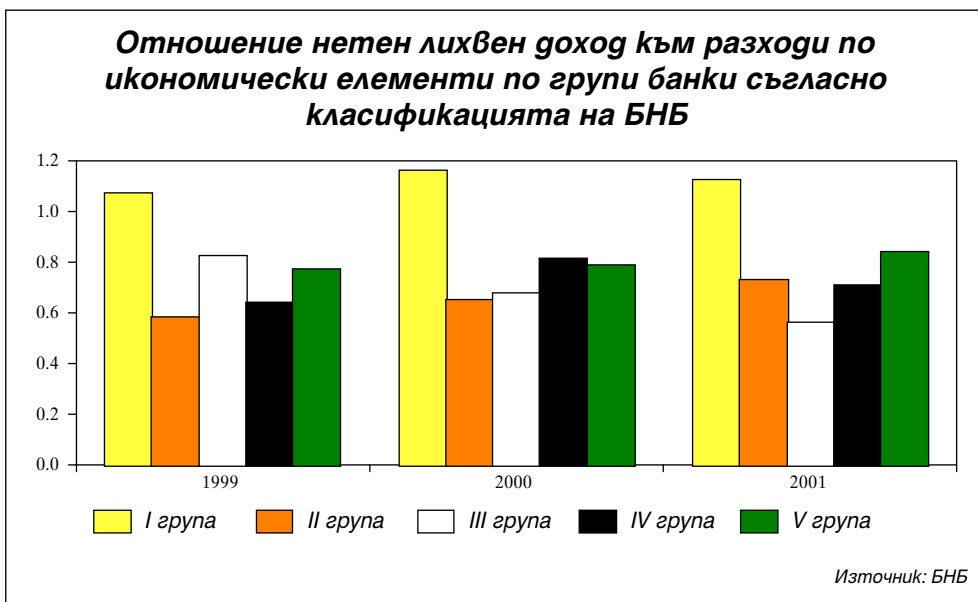

Отношението нетен лихвен доход към разходи по икономически елементи на банките в края на декември 2001г. е 86% и е по-ниско от отчетеното в края на предходната година (87.7%). При най-големите банки този показател е близък или по-голям от единица, т.е. те са в състояние да покриват оператив-

ните си разходи с приходите от основната си дейност. При повечето от малките банки споменатото съотношение е значително под единица. Това показва, че малките банки не са в състояние да покриват текущите си разходи с приходите от основната си дейност и при равни други условия те са по-малко конкурентноспособни от големите. Споменатите различия в банковата

система имат характер на постоянна тенденция и представляват сериозен аргумент в полза на нейното реструктуриране и бъдещо консолидиране на малките търговски банки.

Позицията на БНБ спрямо структурните промени в банковия сектор е по-скоро неутрална. Това донякъде е продиктувано от правилата на паричния съвет, ограничаващи възможностите за централната банка да влияе върху банковия сектор. Все пак, БНБ не е лишена напълно от инструменти за въздействие

върху сектора. Освен правото да определя минималните задължителни резерви на търговските банки и метода за изчисляването им, централната банка до голяма степен определя правилата на играта на банковия бизнес чрез наредбите, които издава. БНБ провежда и лицензионна политика, т.е. тя е единствената институция, която решава кой да бъде допуснат на банковия пазар. Засилващата се конкуренция и необходимостта от реструктуриране и консолидиране на банковия сектор вероятно ще накарат БНБ да излезе от състоянието на пасивност и неутралитет. Може би централната банка ще заеме по-твърда позиция по отношение издаването на нови лицензи за извършване на банкова дейност и ще засили надзора върху по-малките банки.

Показателите за капиталова адекватност на търговските банки продължават значително да надвишават изискванията, определени в Наредба № 8 на БНБ. Показателят за обща капиталова адекватност на банковата система (без клоновете на чуждестранни банки) към края на 2001г. е 31.14% и е с 4.4 процентни пункта по-нисък от отчетения в края на 2000г. За периода от 31 декември 2000г. до края на 2001г. общият рисков компонент на активите на търговските банки е нараснал с 26.5% (1 029.6 млн. лв.), а капиталовата база се е увеличила с 11% (151.1 млн. лв.). Съкращаването през годината на неоправдано високите показатели за капиталовата адекватност потвърждава промененото отношение на търговските банки към кредитирането на реалния сектор на икономиката.

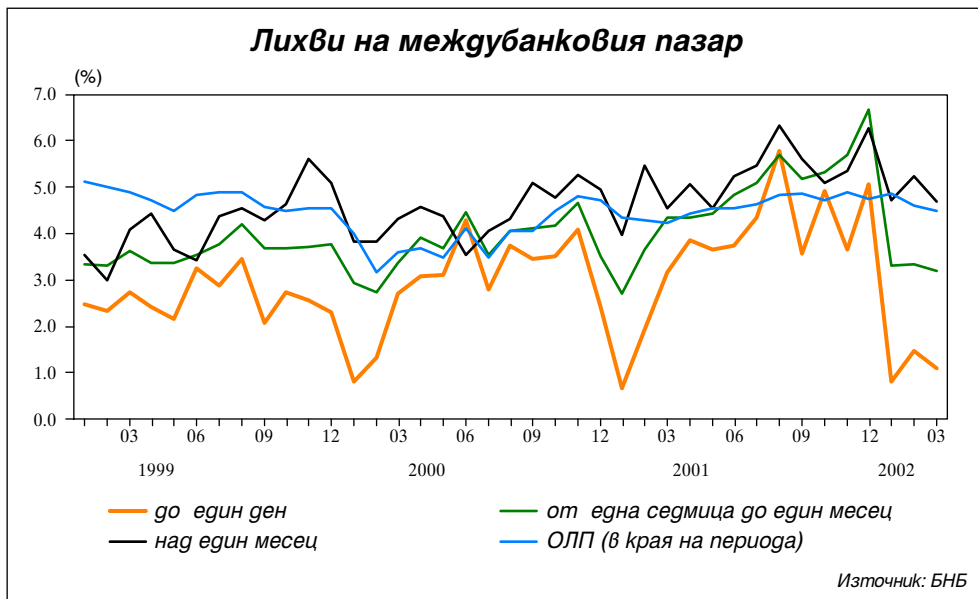
Състоянието на кредитния портфейл на банките се подобрява в сравнение с края на 2000г. За декември 2001г. 92.3% от рисковите експозиции на банките са редовни (91.7% за декември 2000г.). В края на 2001г. 2.5% от рисковите експозиции са класифицирани като загуба (3% в края на предходната година). Увеличените вземания на банковата система от фирмите и домакинствата не водят до влошаване кредитния портфейл на търговските банки.

Ликвидността на банковата система в края на декември 2001г. е по-висока спрямо края на 2000г. Повишението вероятно се дължи на увеличените покупки на чуждестранна валута от

страна на търговските банки във връзка със споменатото изтегляне от обращение на банкнотите на държавите от еврозоната. За декември 2001г. показателят за първична ликвидност за търговските банки е 13.47% (10.36% за декември 2000г.). За същия месец показателят за вторична ликвидност е 25.47% (25.98% за декември 2000г.).

Парични и валутни пазари

Основният лихвен процент през 2001г. беше стабилен. На аукционите, провеждани от БНБ, търсенето на тримесечни държавни ценни книжа отразяваше левовата ликвидност в банковата система и в началото на годината, когато падежите на ДЦК значително превишиха новите емисии, а търсенето на тримесечни ДЦК нарасна, ОЛП се понижи до под 4%. През следващите месеци ОЛП се повиши и през второто полугодие се изменяше в диапазона 4.5 – 5%. Като цяло през 2001г. колебанията му бяха значително по-малки от предходната година, като стандартното отклонение е два пъти по-малко спрямо стойността от 2000г.

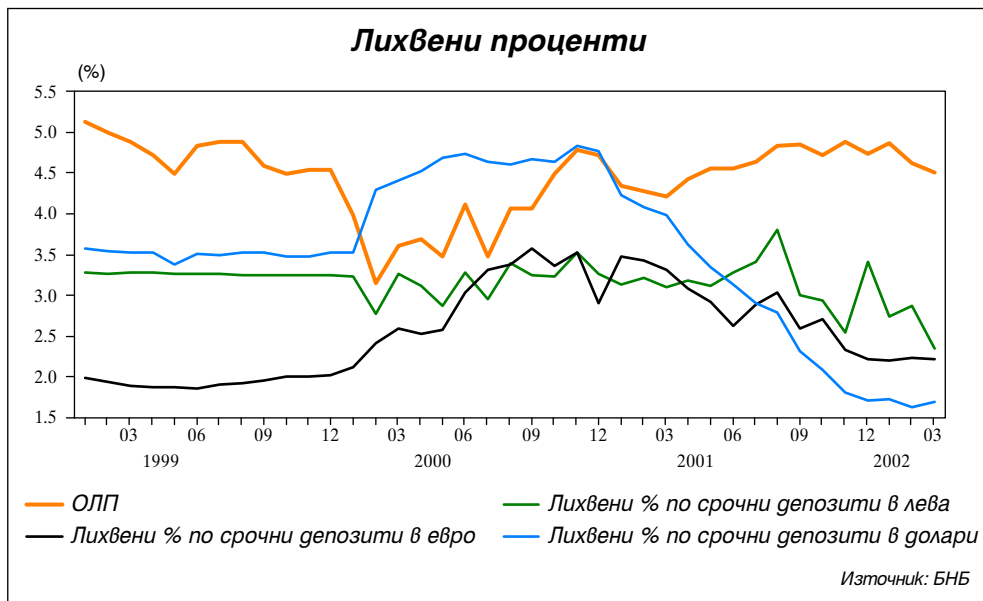
Лихвените равнища на междубанковия левов паричен пазар също бяха силно повлияни от вливането на ликвидност в банковата система от страна на бюджета в началото на годината. През януари лихвата по депозитите със срок до един ден се понижи до под 1%. През следващите месеци до май лихвите се възста-

новиха до средните нива от предходната година, а през второто полугодие колебанията бяха малки, но тенденцията към повишение се запази, като през декември средната лихва по представените депозити беше 5.38% спрямо 2.64% през декември 2000г. Това е индикатор за проблеми в управлението на ликвидността в отделни банки. Средногодишният лихвен процент по представените депозити на междубанковия пазар през 2001г. надвишаваше само с 0.4 процентни пункта стойността му за 2000г.

Обемите на търгуваните депозити на междубанковия пазар през 2001г. надминаха съществено обемите през предходната година. Среднодневните обеми на междубанковите депозити през 2001г. бяха два пъти по-големи спрямо 2000г., което показва нарастване на ефективността на междубанковия пазар за регулиране на ликвидността в банковата система.

Лихвените проценти по депозитите имаха различна динамика в зависимост от валутата, в която те са деноминирани. Докато лихвите по срочните депозити в лева и евро се запазиха относително стабилни на нива около 3%, лихвите по доларовите депозити се понижаваха през

цялата година, отразявайки понижението на лихвите по доларови депозити на международния пазар. За едногодишен период лихвите по срочни депозити в щатски долари се понижиха с три процентни пункта, но се очаква през 2002г. тази тенденция да бъде преустановена и да започне тяхното плавно покачване към края на годината.

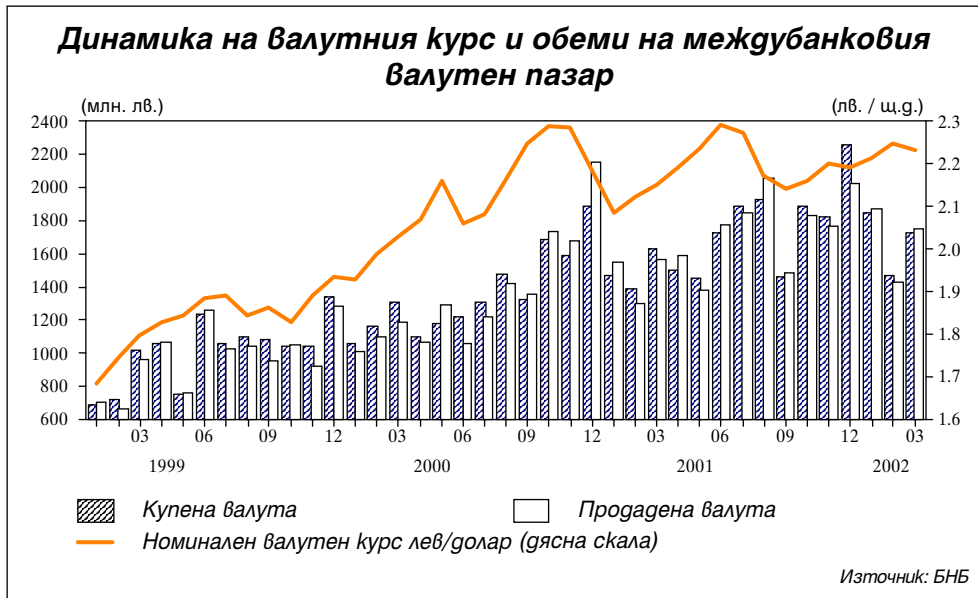
През 2001г. няма ясна тенденция в динамиката на лихвените проценти по кредитите. Въпреки че маржът между лихвите по кредитите и по депозитите леко се понижава, той все още е доста над нивата в повечето страни от Централна и Източна Европа. Средният лихвен спрег се

понижи до 8.5 процентни пункта спрямо 9 процентни пункта средно за 2000г.

Процесът на обезценяване на еврото спрямо долара, което започна още в началото на 2001г. продължи до юли, когато подкрепата на еврото оказва намаляването на инфлационното напрежение в еврозоната. Създадох се очаквания за понижение на лихвите от Европейската централна банка и подобряване на икономическия растеж в областта. През 2001г. лихвата по федералните фондове в САЩ беше понижена 11 пъти, като от 6.5% достигна до 1.75%, докато в еврозоната имаше 4 понижения с общо 1.5 процентни пункта.

През четвъртото тримесечие на годината Федералният резерв понижи лихвите по федералните фондове с общо 1.25 процентни пункта, което подкрепи очакванията за оживление в американската икономика. За поевтиняването на еврото спрямо долара през четвъртото тримесечие на 2001г. имаха принос и негативните данни за безработицата и промишленото производство в еврозоната.

След същественото обезценяване на лева през 2000г. с 15.6%, темпът на този процес намаля и през 2001г. се наблюдава най-малкото по размер средногодишно обезценяване на лева за последните четири години. Следвайки динамиката на курса евро/долар, през 2001г. левът се обезцени спрямо долара с 2.9% спря-

мо 2000г., като средногодишният курс за 2001г. беше 2.185 лева за долар. На междубанковия валутен пазар банките нетно купуваха чуждестранна валута, като превишението на купена над продадена валута беше 245 млн. лв. В структурата по валути на междубанковия валутен пазар настъпи съществена промяна спрямо края на 2000г., като се запази тенденцията на нарастване дела на сделките с европейски валути. Делът на сделките с щатски долари намаля с 9.5 процентни пункта спрямо края на 2000г., достигайки 28.7% от изтъргуваната валута през декември 2001г. Поради предстоящото излизане от употреба на валутите, подразделения на еврото, през декември нарасна купената от БНБ валута на каса до 42.9 млн. евро, което превишава дори обемите, реализирани непосредствено след въвеждането на валутния борг.

Небанкови финансови институции и капиталов пазар

През изминалата година пенсионноосигурителната система продължи да се развива след влязлата в сила от 2000г. нова законодателна рамка. В пенсионноосигурителната система функционират осем дружества³², като всяко едно от тях регистрира по един универсален, професионален и доброволен пенсионен фонд.

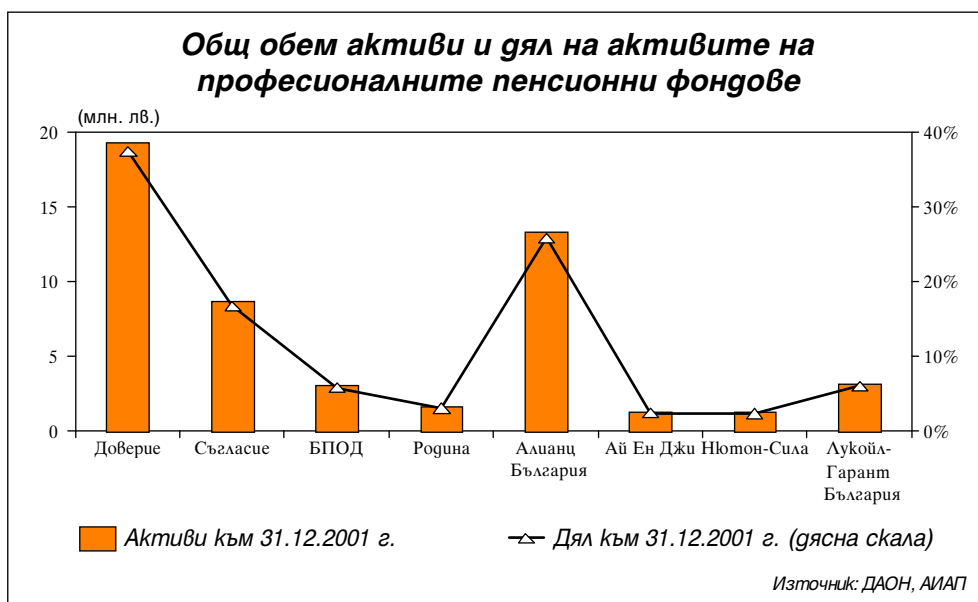
През годината изтече срока за избор на универсален пенсионен фонд и на професионален пенсионен фонд от страна на осигурените лица, което създаде условия за изграждане на втория стълб на системата. Броят на подадените заявления в универсален фонд бе около 1.2 млн. души, а броят на допълнително осигурените лица в професионален пенсионен фонд достигна до 115 хил. души. Най-много заявления са подадени за универсалните пенсионни фондове на дружествата „Доверие“ и „Алианц-България“ – съответно 38.4 и 19.9%.

В края на 2001г. активите на професионалните пенсионни фондове нараснаха до 51.5 млн. лв. Концентрацията при тези пенсионни фондове е висока. Четирите най-големи пенсионни фонда – „Доверие“, „Алианц-България“, „Съгласие“ и „Лукойл – Гарант“ управляват 86.3% от акумулирани-

³² ПОК „Доверие“ АД, ПОК „Съгласие“ АД, „Българско пенсионноосигурително дружество“ АД, СКПОК „Родина“ АД, ПОД „Алианц България“ АД, „АЙ ЕН ДЖИ Пенсионноосигурително дружество“ АД, ПОАД „Нютон-Сила“.

те активи в професионалните пенсионни фондове към края на 2001г.

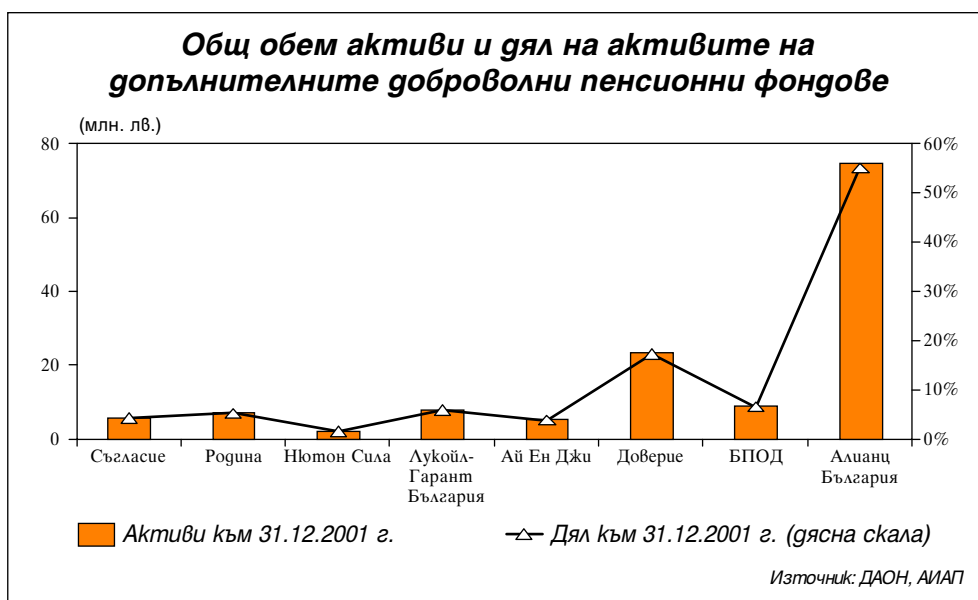
Професионалните пенсионни фондове започнаха да инвестират средствата, набрани по индивидуалните партиди на осигуряващите се едва в края на второто тримесечие на 2001г. Причината за забавянето бе по-късното им лицензиране. Към края на годината техният инвестиционен портфейл не е добре

диверсифициран. В края на 2001г. 64.5% от активите на професионалните пенсионни фондове са инвестирани в ДЦК, а други 33.5% от тях са банкови депозити. Останалата част от активите на професионалните пенсионни фондове са инвестиции в общински облигации – 0.9%, ценни книжа, приети за търговия на регулираните пазари на ценни книжа – 0.4% и ипотечни облигации – 0.2%. Професионалните фондове все още инвестират само на вътрешния пазар и не са се възползвали от възможността да инвестират 10% от активите си във финансови инструменти на международните пазари. Вероятната причина за това е необходимостта от ясно нормативно регулиране.

Доброволните пенсионни фондове, формиращи третия стълб на пенсионоосигурителната система в страната, също увеличиха значително активите си с 56.6% и в края на 2001г. достигнаха 135.4 млн. лв. Нараства ролята на пенсионните фондове като финансови посредници, подобряващи разпределението на свободните парични ресурси в икономиката. Броят на осигурените лица нараства с 18.6% спрямо края на 2000г., достигайки до 451 158 души. Най-голям дял от общия брой осигурени лица в доброволни пенсионни фондове имат пенсионоосигурителните гружества „Алианц – България“ и „Доверие“ – съответно 53.1 и 18.4%.

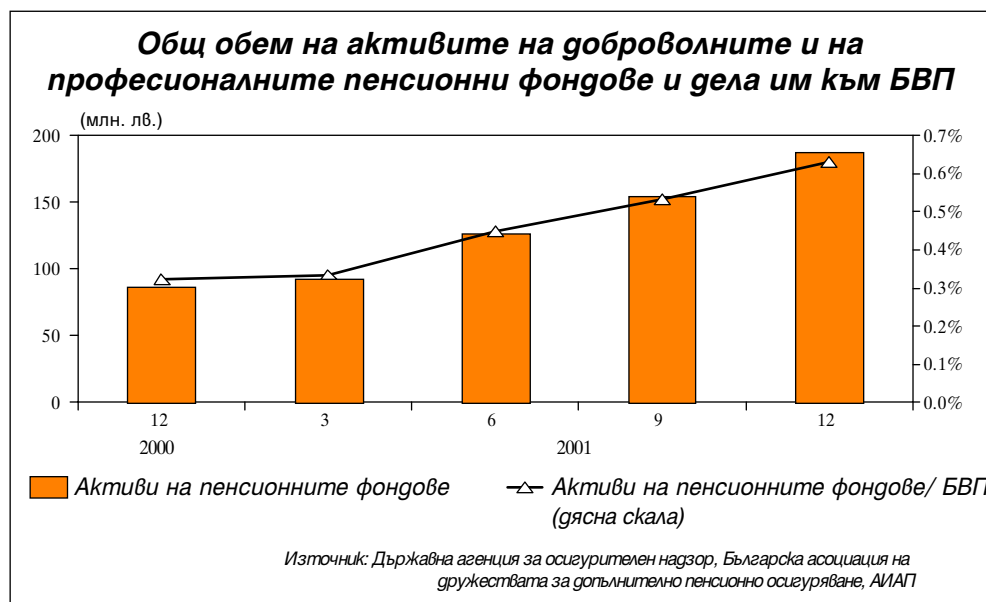
По отношение на техните активи също е налице висока концентрация. Четирите най-големи гружества – „Алианц – България“, „Доверие“, „Българско

пенсионноосигурително дружество“ и „Лукойл – Гарант“ управляват 84.9% от активите в края на 2001г. срещу 93% в края на 2000г. Трябва да се отбележи, че едно от новите дружества – „Лукойл – Гарант“ – успя бързо да придобие около 6% от активите на доброволните пенсионни фондове и да се очертае като най-бързо развиващ се нов участник на този пазар.

Инвестиционният портфейл на доброволните пенсионни фондове също не е разнообразен. Той се състои предимно от ДЦК (44.4% в края на 2001г.) и банкови депозити (38.2% в края на 2001г.). През годината те закупиха и част от първите ипотечни облигации на „Първа инвестиционна банка“ и „Българо-американска кредитна банка“ на Българска фондова борса.

Съотношението активи на доброволните и професионалните пенсионни фондове към БВП нарасна с 0.31 процентни пункта и в края на 2001г. достигна 0.63%. Нарасна и съотношението активи/брутни национални спестявания с 2.02 процентни пункта до 4.6% в края на годината. Все пак, равнището на тези показатели е по-ниско в сравнение с други страни в преход, което е индикатор, че финансовото посредничество в България не е достигнало нивото на тяхното развитие. По-слабо развитото финансово посредничество на пенсионните фондове в България е вследствие забавянето на лицензионния режим на пенсионните фондове и акумулирането на средствата по индивидуалните партиди на осигуряващите се.

През 2001г. се наблюдава нарастване на дейността на застрахователните дружества в страната. Все още няма данни за цялата година, но за деветте месеца на 2001г. реализираният брутен премиен приход на дружествата е 305.9 млн. лв. или 78.9% от реализирания премиен приход за 2000г. Може да се очак-

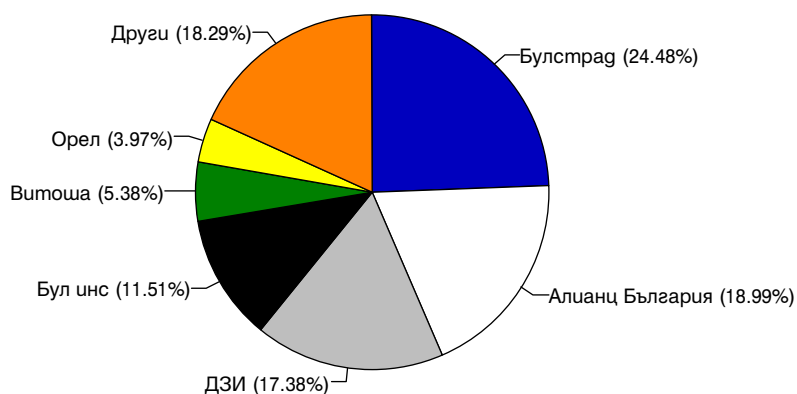
ва, че през последното тримесечие величината на този показател ще нарасне достатъчно и резултатите за годината ще надхвърлят тези за 2000г. Нарастването и разширяването на дейността на застрахователните дружества е резултат, както от по-голямото разнообразие на предлаганите услуги, така и от намаляването на данъка върху застрахователни и всички други премии и приходи от 3 на 2% в края на 2000г.

Застрахователното проникване (отношението на брутният премиен приход, реализиран в животозастраховането и общото застраховане към БВП) в края на третото тримесечие на 2001г. е 1.43 срещу 1.45% края на 2000г. В сравнение с други страни (например Латвия и Естония, където премиеният приход като дял от БВП е съответно 1.99 и 1.85% в края на третото тримесечие на 2001г.), застрахователното проникване у нас е все още ниско.

Концентрацията в застраховането остава значителна през 2001г. Четирите най-големи застрахователни дружества – „Булстраг“, „Алианц България“, „ДЗИ“ и „Бул Инс“ – 72.4% от премиения приход срещу 71.4% в края на 2000г. Индексът Херфингал, изчислен по отношение на brutния премиен приход, също показва увеличение от 0.14 през 2000г. до 0.15 в края на септември 2001г.

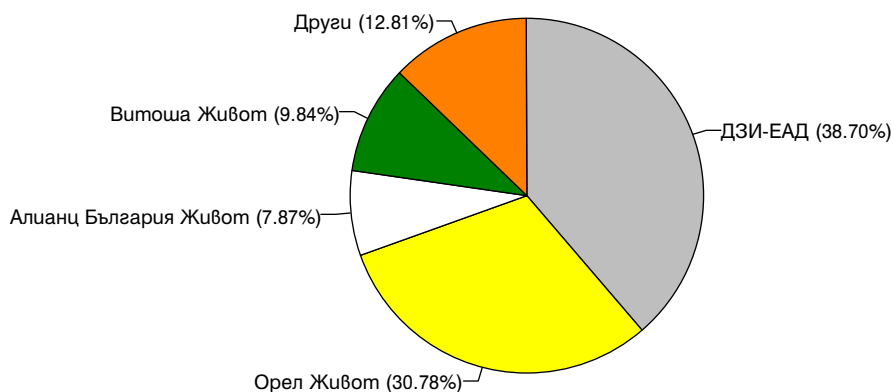
В животозастраховането концентрацията е още по-голяма, но се забелязва тенденция на намаление. Четирите най-големи дружества в този сегмент „Алианц България Живот“, „Орел Живот“, ДЗИ и „Витоша Живот“ притежават 87.2% от премиения приход в животозастрахователния бранш в края на септември 2001г. срещу 90.8% в края на 2000г. Индексът Херфингал намалява от 0.33 през 2000г. до 0.26 през септември 2001г. и показва засилване на конкуренцията. Нарастващата конкуренция е следствие от повишения интерес на клиентите към продуктите, предлагани в животозастрахователния бранш.

Реализиран брутен премиен приход на дружествата, извършващи общо застраховане към 30.09.2001 г.

Източник: АЗН

Реализиран брутен премиен приход на дружествата, извършващи животозастраховане към 30.09.2001 г.

Източник: АЗН

Увеличеният премиен приход в животозастраховането е причина за нарастването на инвестициите на застрахователните резерви. Темпът на прираст на инвестициите за първите три тримесечия на 2001г. е 9.31% и е по-голям от отчетения прираст на застрахователните премии. В структурата на инвестиционния портфейл на застрахователните дружества настъпи промяна, като остана преобладаващ дела на банковите депозити. Делът на банковите депозити намалел с 8.2 процентни пункта до 44.9%, докато делът на ДЦК се увеличи с 3.2 процентни пункта до 41.9%. В портфейла на животозастрахователните дружества преобладават ДЦК (61.2% от техните активи към края на септември 2001г.). Причината за различната структура на инвестици-

онните портфейли на дружествата в двата бранша на застраховането се дължи на различните срокове на сключваните застраховки, като в животозастраховането те са с по-дългосрочен характер. В крайна сметка, може да се заключи, че портфейлите, както на общозастрахователните дружества, така и на животозастрахователните дружества, все още е слабо диверсифициран.

Капиталовият пазар през 2001г. остава недостатъчно развит. Обемите на БФБ са няколко пъти по-малки от тези на фондовите пазари на Литва, Латвия и Естония. Годишните обороти на Латвия и Естония са съответно 761.9 млн. евро и 1 100.8 млн. евро, докато оборотът на БФБ е 82.1 млн. евро. Основните причини за различията в търгуваните обеми са ниската норма на спестяване в България в сравнение с балтийските републики и недостатъчното предлагане на атрактивни корпоративни ценни книжа.

През 2001г. оборотът на БФБ нарасна с 19.9% спрямо 2000г., достигайки до 160.5³³ млн. лв. Бе прекратена търговията с акциите на 133 дружества, като към края на 2001г. търгуваните емисии акции на БФБ са 407, от които 30 емисии на официалния пазар на акции. Намалването на регистрираните в публичния регистър дружества не се е отразило на общата търговия на борсата, тъй като ценните книжа на отписаните дружества не са търгувани активно на борсовите сесии. Ниската ликвидност и прозрачност на капиталовия пазар, високите разходи по емитиране на ценни книжа, липсата на стимул за излизането на дружествата на борсата са причина за ограниченото предлагане на нови финансови инструменти. В нормативната уредба не се осигурява защита на миноритарните акционери и справедлив механизъм за обезщетяване на собствениците на компенсаторни инструменти. В тези насоки се предвижда да се предприемат конкретни мерки, които биха стимулирали развитието на капиталовия пазар и биха подпомогнали икономическия растеж в страната чрез по-ефективното разпределение на свободните ресурси в икономиката. Предстои приемане на закон, уреждащ сделките с компенсаторни инструменти (Закон за сделките с компенсаторни инструменти), изграждане на единен регистър на компенсаторни инструменти и организиране на търговията с компенсаторни инструменти на фондовата борса. Пускането на част от капитала на големи държавни предприятия (БТК, Български морски флот и др.) също би допринесло за развитието на капиталовия пазар в страната.

И през 2001г. по-голямата част от сделките са сключени на блоковия сегмент на борсата. Оборотът от блокови сделки през 2001г. възлиза на 114.5 млн. лв. и се е увеличил с 24.8% в сравнение с миналата година. Делът на блоковата търговия от общата търговия на БФБ е 71.3% (68.5% за 2000г.).

Оборотите от извънблокови сделки през 2001г. също нарастват, но по-бавно спрямо блоковата търговия – с 19.5% спрямо 2000г. По-голям е делът на реализираните обеми на неофициалния пазар на борсата (89.7% от нормалната търговия). Принос за нарастването на оборота на неофициалния пазар имат регистрираните на БФБ през 2001г. нови инструменти – ипотечните облигации на „Първа инвестиционна банка“ и „Българо-американска кредитна банка“. Активната търговия с тях в края на годината доказва високата им ликвидност.

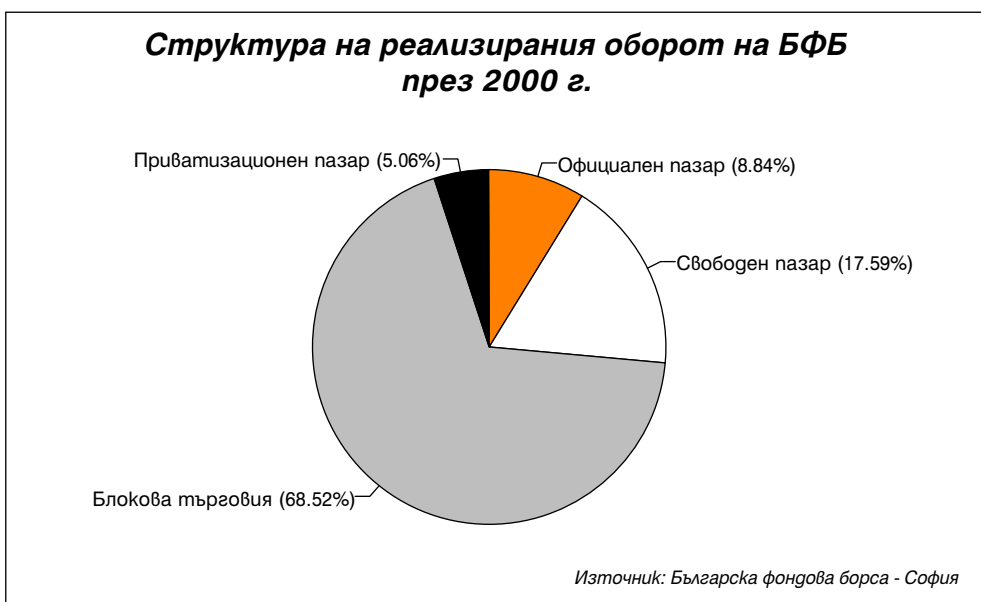
За разлика от неофициалния пазар на БФБ, официалният пазар на акции и облигации намали

³³ Без оборота от отправени търгови предложения.

чувствително своя оборот с 63% спрямо 2000г. и достигна до 4.4 млн. лв. Значително намалая оборотът на сегмент „А“ на официалния пазар на акции, където е регистрирано само едно дружество – „Оловноцинков комплекс“ АД – Кърджали. През 2001г. акциите на това дружество се търгуваха само на две борсови сесии при значително изменение на цената на акциите му, което доведе до голяма промяна на пазарната капитализация на този сегмент на борсата. Намаление се наблюдава и на оборота на официалния пазар на корпоративни облигации – със 75.5% (до 816.9 хил. лв.), където са регистрирани облигационните емисии на дружествата „ПроСофт“ и „Енергия“ – Търговище.

През 2001г. на пазарния сегмент „Корпоративни облигации“ не са регистрирани нови емисии корпоративни облигации. Изискванията на Търговския закон поставят ограничения за тяхното емитиране. Емитентът трябва да е акционерно дружество и да има поне два годишни счетоводни отчета, приети от общото събрание. Възможна причина за ограничения брой предлагани корпоративни ценни книжа е и липсата на кредитен рейтинг, оценяващ присъщия риск за отделните дружества. Набирането на финансов ресурс от предприятията чрез нови емисии облигации е по-евтино, което е предпоставка за нарастване на финансирането чрез корпоративни облигации в бъдеще. Високите лихвени проценти по предоставяните от търговските банки кредити и изискванията за по-високи обезпечения ще стимулират предприятията да използват небанковото финансиране на своята дейност.

През 2001г. на приватизационния сегмент бяха продадени остатъчните дялове на 15 дружества на обща стойност 3.72 млн. лв. За сравнение, през 2000г. беше реализиран

значително по-голям оборот на приватизационния сегмент – 6.77 млн. лв., когато бяха продадени остатъчните пакети на 7 гружества.

Официалният борсов индекс SOFIX в края на 2001г. достигна най-високата си стойност – 118.63, отбелязвайки едногодишно увеличение от 11.1%. Индексът рязко смени посоката си към края на юни, когато се наблюдаваше значително оживление на търговията на БФБ. Тогава се прекъсна и очерталата се низходяща тенденция в неговото движение.

Настъпиха промени в броя на гружествата, участващи в изчисляването на официалния борсов индекс. През октомври и ноември бяха отписани от публичния регистър гружествата „Балканфарма“ – Дупница и „Солвей Соги“ след отправените от тях търгови предложения. Така тези две гружества бяха изключени от

SOFIX и бе включено гружеството „Балканфарма“ – Дупница.

Пазарната капитализация на гружествата на БФБ намаля от 1288 млн. лв. в края на 2000г. на 1 101 млн. лв. в края на 2001г. Съотношението на пазарната капитализация към БВП за 2000г. е 4.8%, докато за 2001г. то е 3.7%. Една от причините за този спада е намаляващият брой на търгуваните емисии на борсата. Съотношението пазарна капитализация към БВП в България е по-ниско в сравнение с балтийските републики. През 2001г. посоченото съотношение в Литва е 26%, а в Естония за същата година е 28%.

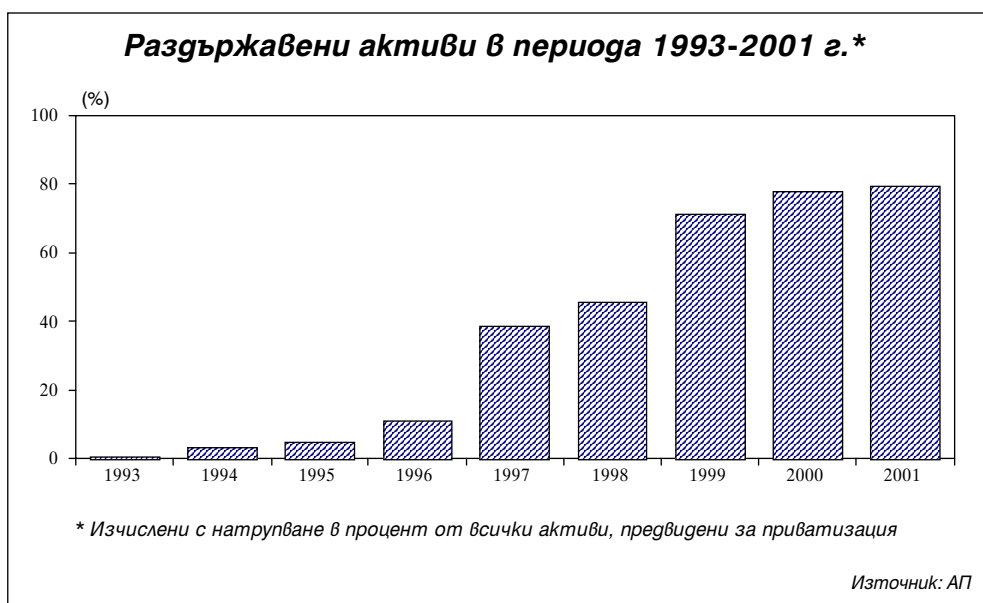
СТРУКТУРНИ РЕФОРМИ

Необходимост от допълване и развитие на модела на реформи

През 2001г. България регистрира икономически растеж за четвърта поредна година след икономическата и финансова криза от 1996-1997г. Това показва, че изборът на комбинацията от валутен съвет и силна фискална политика е подходяща комбинация за малка отворена икономика като българската в условията на икономическа глобализация. В страната съществува политически консенсус, че ускоряването и завършването на реструктурирането и приватизацията на държавните фирми е важна предпоставка за по-нататъшно подобряване на конкурентността на икономиката, като това е намерило израз и в програмата на настоящото българско правителство. Всичко това позволи през 2001г. да продължат процесите на реструктуриране на икономиката с цел увеличаване на нейната конкурентноспособност, като скоростта им беше повлияна преди всичко от проведените в средата на годината редовни парламентарни избори и редовните президентски избори през ноември.

Към края на 2001г. са приватизирани около 80% от предназначените за приватизация активи и частният сектор е доминиращ при създаването на добавена стойност в икономиката. Броят на предприятията, в които държавата все още има преобладаващо участие в капитала са 1966. Голяма част от държавните активи, чието реструктуриране и приватизация предстои, са на компании с монополно положение на пазара и в ключови отрасли за обществената инфраструктура и икономиката. Те са в основата на изграждането на конкурентноспособна икономика, а оттам – и на привличане на чуждестранни инвестиции в страната. Реформите в тези сектори обаче бяха отлагани многократно. Изследванията показват, че те са неподготвени да устоят на конкурентния натиск при планираното отваряне на пазара при евентуално бъдещо присъединяване към ЕС³⁴.

Като мярка за по-бързо постигане на започнатите след финансовата криза структурни реформи, през март 2002г. бе приет нов Закон за приватизацията. Негова основна цел е да подобри ус-

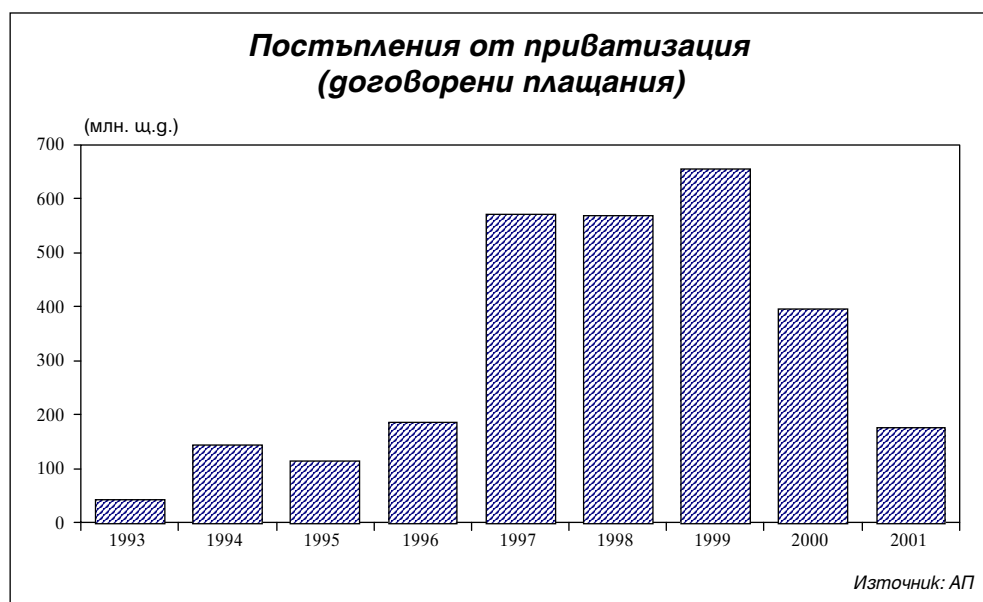

³⁴ European Commission, „2001 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession „13th November 2001.

ловията за провеждане на приватизационния процес в страната. Законът предвижда равни условия за участие в приватизацията за всички физически и юридически лица. Премахнати са възможностите за преференциално участие на работническо-мениджърски дружества и правото на работници да закупуват акции при облекчени условия. Облекчение за инвеститорите още е, че при приватизация на обособена част от имуществото на търговско дружество (ТД) с повече от 50 на сто държавно участие, която технологично пряко е свързана с концесиониране, то концесията се предоставя на купувача по приватизационния договор. Броят на приватизационните методи е ограничен до търгове, конкурси и публично предлагане на ценни книжа. С това се сложи край на практиката на директните преговори, която поради липсата на прозрачност в предходните години често предизвикваше съмнения за корупция и липса на компетентност в държавните органи.

С новия Закон за приватизация се прекратява процеса на масова приватизация. Разделят се също процесите на приватизация и следприватизационен контрол. Приватизацията на държавното участие в капитала на ТД, както и на обособени части от имуществото на ТД с повече от 50 на сто държавно участие, се концентрира изцяло в Агенцията за приватизация (АП), а се създава агенция, която ще осъществява единствено следприватизационен контрол в приватизираните дружества. Изрично се забранява преговарянето от правителството или държавни органи на поетите с приватизационните договори задължения.

В Програмата за приватизация за 2002г. са включени Българска телекомуникационна компания (БТК), „Булгартабак Холдинг“ – АД, Параходство „Български морски флот“, Параходство „Българско речно плаване“, седем електроразпределителни дружества и 36 топлофикационни дружества. Очакваните приходи от приватизация при изпълнение на програмата за 2002г. са около 750 млн. лв., от които около 620 млн. лв. парични приходи.

Както показват обаче резултатите от анализа на 2001г., икономическата политика е изправена пред предизвикателства като ниска икономическа активност на населението, трайно високо ниво на безработица и ниско реално равнище на доходите спрямо останалите страни кандидатки за членство в

ЕС. Те галеч надхвърлят мащаба на следкризисната стратегия за икономически реформи и изискват моделът на стабилизация да бъде доразвит с оглед осигуряване на условия за балансиран дългосрочен икономически растеж. Икономическата теория на индустриалната организация в условията на вече доминираща частна собственост предлага като универсално средство сти-

мулирането на инвестиционната, предприемаческа и трудова активност на агентите в икономиката. Горното предполага формирането на политически консенсус за допълване на приоритетите в процеса на реструктуриране, като първостепенно значение се придаде още на мерките за прецизиране и опростяване на правилата за функциониране на частния сектор и тези за увеличаването на гъвкавостта на пазара на труд. Това значително ще ускори законодателния процес във разглежданите по-году ключови области.

Първата област е създаването на законова рамка за бързи съдебни процедури по ликвидация и несъстоятелност на фирмите. Втората е създаването на законова защита на правата на кредиторите при събиране на вземанията. Липсата на ефективно законодателство в горните области досега е една от причините за бавното развитие на кредита и растежа на новите фирми, защото прави търговските банки изключително предпазливи при отпускане на кредити и допълнително повишава цената на кредитния ресурс.

Трето, подобряването на общия бизнес климат в икономиката е свързан не на последно място и с повишаването на прозрачността на бизнес средата, намаляване нивото на корупцията и повишаване на общото ниво на сигурност в страната (понижаване нивото на престъпността). Това налага създаване на ефективна правна рамка за преодоляването им, като се имат предвид препоръките на международни и неправителствени организации³⁵.

Наред с усъвършенстването на законодателството е необходимо усъвършенстване на регулативната и институционална рамка за неговото прилагане. Навлизането на нови фирми на пазара създава конкурентноспособност и е основен фактор за генерирането на работни места, за които се предполага, че са с по-висока производителност от съществуващите. За стартирането на нов бизнес обаче у нас са необходими средно седем различни разрешителни документа, докато в Естония и Полша, две от успешно реформиращите се страни, тези разрешителни са само три.³⁶ Затова и едни от основните акценти на провежданата икономическа политика през 2002г. трябва да бъде преразглеждането и оптимизирането на съществуващите в момента регулативни режими. Те трябва да бъдат консистентни и с реформиращото се законодателство, което предполага засилване на координацията между различните държавни органи и партньорите в социалния диалог.

Процесът на реформи в някои приоритетни сектори

Енергетика. Един от най-важните инфраструктурни отрасли за всяка икономика – енергетиката – у нас е изправен пред сериозни структурни проблеми. Българската икономика е с най-високата енергийна наситеност сред страните кандидатки за ЕС. Стойността на този показател за България за 1998г. е 1 628 кг н.е.³⁷/ \$1 000 и се влошава в сравнение с началото на преходния период (1 332 кг н.е./\$1 000 за 1989г.). Освен това, консумацията на електроенергия от домакинствата в България е три пъти по-висока от тази на Румъния, Словакия и Литва³⁸.

Основна причина за структурното неравновесие на електроенергийния пазар е политиката по

³⁵ *International Transparency Agency.*

³⁶ *Stoiev, G., Macroeconomic Development in Bulgaria after the 1996 – 1997 Crisis. A Labour Market Perspective, 2002.*

³⁷ *Килограм нефтен еквивалент.*

³⁸ *Енергийна стратегия на България, април 2002г.*

отношение на цените на електроенергията за битовите потребители. Цените на електроенергията не се използват като мощен инструмент за стимулиране на реформите и инвестициите в сектора, както препоръчва икономическата теория. У нас те все още не покриват разходите по производството ѝ. За неизпълнение на предварително избрания план за действие по отношение на енергийните цени, който съответства на препоръчителната международна практика и теорията на индустриалната организация досега главно се изтъкват социални мотиви. Планът за действие, консултиран с МВФ веднага след кризата от 1996-1997г., предвиждаше поетапни увеличения на средните тарифни цени за населението и изравняването им с тези за индустриалните потребители до средата на 2001г. Тези ангажименти не бяха изпълнени, а неизбежните увеличения на цените на електроенергията, които трябва да спомогнат за реструктурирането и рехабилитирането на отрасъла, бяха отложени за следващите периоди.

При горните условия, ниските приходи на компаниите от енергетиката не позволяват въвеждане на мерки за енергоспестяване, които според доклад на ДАЕЕ биха довели до 17% намаление на общата консумация на енергия. Те не стимулират и инвестициите в сектора, което налагаше държавата да поема допълнителни ангажименти пред инвеститорите.

Цени на електроенергията 1998 – 2001 г. (лв/кВтч без ДДС)

	1998	01.1999	07.1999	01.2000	07.2000	07.2001	10.2001
Разходи за електроснабдяване – ниско напрежение							0.084
Цени за стопанска дейност – фактически	0.067	0.071	0.072	0.072	0.072	0.072	0.072
Цени за домакинствата – план	0.042	0.054	0.059	0.071	0.076	0.084	0.084
Цени за домакинствата – отчет	0.042	0.048	0.048	0.059	0.061	0.061	0.067

Източник: Енергийна стратегия на България, април 2002г.

Сериозно е и структурното неравновесие на газовия пазар. До голяма степен това се дължи на монополното положение на „Булгаргаз“ при вноса на природен газ и схемата за заплащане с доставчика. Доставките на природен газ са договорени до 2010г., но количествата са значително по-високи от търсенето. Ниското и намаляващо търсене на газ от промишлените потребители е обусловено, както от фазата на икономическия цикъл, в която се намира световната икономика, така и от фазата на реструктуриране на повечето от фирмите. Развитието на пазара за продажби на газ на дребно е твърде бавно, въпреки доказаните предимства на природния газ като енергиен източник. Основната причина за небалансираното развитие на този пазар в България отново е, че цените се определят административно и по начин, който не стимулира инвестициите за разширяване на преносната и разпределителната мрежа. Това не позволява да се използва пълноценно напредъка в развитието на регулациите в тази област през последните години.

Причините за структурните неравновесия в енергийния сектор са в непосредствените реформи, включително и през последните години. Либерализирането на енергийния сектор се забави след кризата и започна с приемането на Закона за енергетиката и енергийната ефективност през юли 1999г. Той трябваше да осигури условия за провеждането на структурната рефор-

ма и привличане на инвестиции в сектора. В закона не бяха включени възможности за въвеждане на разрешителни режими за изграждането на нови мощности, които да изключват задължение за изкупуване на произведената електроенергия. По този начин не беше ограничен рискът за държавата, свързан с инвестиционните решения и те по-късно не бяха прехвърляни изцяло върху инвеститорите. Това на практика конституира още по-твърдо съществуващото готовогава административно ценообразуване в сектора. Законът, разбира се, осигури доста възможности за разрушаване на държавния монопол в отрасъла. Те обаче бяха използвани само частично до края на 2001г. Единствен напредък по прилагането на закона са извършените през 2000г.³⁹ организационни промени, които включваха децентрализация на вертикално интегрираната НЕК и формирането на 15 независими дружества за производство, пренос и разпределение на електроенергия.

В началото на 2002г. (11. 04. 2002г.) правителството одобри нова енергийна стратегия. Основните принципи, заложи в новата енергийна стратегия са: размерът на инвестициите в енергетиката да се определя на основата на разумни и научно обосновани дългосрочни прогнози за търсенето на енергийни ресурси, а инвестиционният риск да се прехвърли изцяло на инвеститорите, като държавата сключва дългосрочни договори само по ограничен брой стратегически важни проекти.

По отношение на нормативната уредба до средата на годината се очаква в парламента да бъде внесен нов енергиен закон, който да конституира горните принципи. Голяма част от все още неразработените регулации към сега действащия закон се очаква да влязат в действие през настоящата година. Съгласно стратегията се очаква до края на юни 2002г. да бъде изготвен също план за продажбата на всички електропреносни дружества на стратегически инвеститори. Очаква се още към края на 2002г. около 10% от предприятията в енергийния сектор да бъдат готови за отваряне на пазара. В периода 2003 – 2004г. се предвижда приватизация на повърховите централи в Бобовдол, Русе и Варна.

Информационни и комуникационни технологии (ИКТ). България изостава спрямо страните от ЦИЕ по повечето показатели за степен на разпространение в обществото на ИКТ, които са друг изключително важен инфраструктурен отрасъл за всяка икономика. Според статистика на Международния телекомуникационен съюз⁴⁰, към края на 2001г. използваемостта на информационните и комуникационните технологии в България е една от най-слабите в сравнение със страните кандидатки за членство в ЕС. Относителните стойности показват слабото използване на мобилните комуникации, персоналните компютри и интернет, а безспорните лидери в тези области са Словения, Чехия и Естония.

По-ниската степен на навлизане на ИКТ у нас е резултат на множество фактори, всички свързани с бавната либерализация в сектора. Над 50% от входния интернет-капацитет се поддържа от БТК, като компанията има все още и монопол върху фиксираните телефонни линии. Закъснялото издаване на втори GSM лиценз (операторът започна реалното си функциониране едва от септември 2001г.), също показва бавната скорост на реформи в сектора. Опитът на едни от най-напредналите страни кандидатки в областта на ИКТ – Чехия и Естония, представен

³⁹ На 16.06.2000г. в „Държавен вестник“ бе обнародвано решението на Софийския градски съд за преобразуване на НЕК.

⁴⁰ International Telecommunication Union.

Разпространение на ИКТ по страни за 2001 г.

Показател	България	Естония	Латвия	Литва	Полша	Румъния	Словакия	Словения	Унгария	Чехия	Хърватска
Население (млн.)	8.00	1.43	2.35	3.68	38.63	22.39	5.40	2.00	9.97	10.25	4.66
Телефонни потребители, общо (хил.)	4 463.9	1 154.8	1 381.6	2 083.7	21 450.0	7 954.0	3 703.6	2 315.4	8 698.0	10 615.0	3 455.0
Телефонни потребители, на 100 жители	55.1	80.8	58.8	56.6	55.5	35.5	68.6	116.1	87.2	103.3	74.2
Мобилни телефони, (хил.)	1 550.0	651.2	656.8	932.0	10 050.0	3 860.0	2 147.3	1 515.7	4 968.0	6 769.0	1 755.0
Мобилни телефони, на 100 жители	19.4	45.5	27.9	25.3	26.0	17.2	39.8	75.8	49.8	66.0	37.7
Мобилни телефони,											
% от общите телефонни абонати	34.7	56.4	47.5	44.7	46.9	48.5	58.0	65.5	57.1	63.8	50.8
Персонални компютри, (хил.)	361 ^(*)	250	360	260	3 300	800	800	550	1 000	1250 ^(*)	400
Персонални компютри, на 100 жители	4.5	17.5	15.3	7.1	8.5	3.6	14.8	27.5	10.0	12.2	8.6
Интернет сървъри (hosts), общо	26 926	51 040	25 003	35 155	489 895	46 283	72 557	29 558	167 585	215 525	21 988
Интернет сървъри (hosts) на 1000 души	3.4	35.7	10.6	9.6	12.7	2.1	13.4	14.8	16.8	21.0	4.7
Интернет потребители, (хил.)	605	430	170	250	3 800	1 000	650 ^(*)	600	1 480	1 400	250 ^(*)
Интернет потребители, на 100 жители	7.6	30.0	7.2	6.8	9.8	4.5	12.0	30.0	14.8	13.7	5.4

^(*) Данните са за 2000г.

Източник: Международен телекомуникационен съюз, ООН (International Telecommunication Union, UN)

В таблицата по-долу, също предлага сериозни аргументи в подкрепа на тезата за възможно по-скорошна либерализация на комуникационния пазар у нас.

Развитие на телекомуникационния сектор в Чехия и Естония

Либерализирането на телекомуникационния пазар в Чехия стартира през 1992г. с приемането на поправки в Закона за телекомуникациите. С тях става възможна частичната демонополизация и либерализация на телекомуникационния сектор. В областта на фиксираните телефонни услуги се издават географски ограничени лицензи още през 1995 и 1996г. От 2001г. лицензите са разширени за територията на цялата страна, но въпреки съществуването на 8 действащи оператора, с най-голям пазарен дял е все още държавният „Чешки телеком“. Делът на държавата в дружеството е 51%, който чешкото правителство възнамерява да продаде през 2002г.

В областта на мобилните комуникации първата аналогова мрежа⁴¹ започва да функционира през 1992г., но ръст на услугите има след 1996г., когато се издават 2 лиценза за GSM мрежи. Към края на 2001г. в Чехия оперират 3 мобилни мрежи и абонатите им значително надвишават тези на фиксираните линии. През 2001г. са издадени и 2 лиценза за изграждане на мобилни системи от най-модерната „трета генерация“⁴².

В Естония развитието на телекомуникационната инфраструктура започва също още през 1992г. чрез привличането на скандинавските телекомуникационни гиганти „Телиа“ и „Сонера“ за стратегически инвеститори на националната компания „Естонски телеком“. Те предоставят ноу-хау на световно ниво и значителна финансова помощ в изграждането на модерна и ефикасна телекомуникационна мрежа. След реструктурирането на бившата държавна фирма „Естонски телеком“ и листването ѝ на Лондонската и Талинската фондова борса, правителството е собственик на 27.3% от холдинга. Шведската компания „Телиа“ и финландската „Сонера“ притежават съвместно 49%, а останалите 23.7% се държат от публични инвеститори.

На 1 февруари 1999г. е приет Кабелен закон, регулиращ и премахващ ограниченията за предоставяне на услуги по кабелни мрежи. През 2000г. е създаден нов Закон за телекомуникациите, регламентиращ изискванията към операторите и процедурата за държавен надзор по модерен начин, отразяващ препоръчителната международна практика. От декември 2000г. е в сила и Закон за електронния подпис, като допълнителните регулации към него започват да действат скоро след това.

ИКТ секторът е с най-висок темп на растеж в Естония. Националният проект за информационно общество „Тигров скок“ стартира през 1997г. и първата му фаза е до 1999г. В момента се осъществява втората фаза „Тигров скок+“, която обхваща периода 2001 – 2005г. и трябва да осигури достъп до интернет във всяко естонско училище. В края на 2001г. около 65% от всички училища са с ефективен интернет-достъп, включително всички висши училища. Изграждат се и места за публичен интернет-достъп навсякъде в страната. Сред другите предприети действия са: първият в света „Проект за мобилно паркиране“ – заплащане на таксата за паркиране чрез мобилен телефон (май, 2000г.), проектът „Електронни сметки“ (юли, 2000г.), инициативата „Електронно управление“ (август, 2000г.). Създаден е Колеж по информационни технологии (септември, 2000г.), действа и Съвет за електронни данъци, който следи за напредъка в системата за изпращането на данъчните декларации и плащането на данъци по интернет от пролетта на 2001г.

От началото на 2001г. са премахнати специалните права на „Естонски Телеком“ върху фиксираните телефонни линии и върху националните далечни разстояния и международните телефонни услуги. На пазара навлизат нови доставчици на фиксирани телефонни услуги, но „Естонска телефонна компания“ (част от холдинга „Естонски телеком“) е все още доминираща. Сред новите оператори, навлизащи на пазара, са значими международни компании в бранша като „Теле2“, „Унинет“, „KPNQwest“ и „Микролинк“.

В областта на мобилните комуникации отново най-голям дял има фирма от групата на „Естонски телеком“ – „Естонска мобилна телефонна компания“. Тя започва изграждането на аналогова мрежа още през 1991г. и вече покрива цялата територия на страната, а паралелно създава и цифрова GSM мрежа, която обхваща 75% от територията и 95% от населението на Естония. Вторият по големина GSM оператор „Радиолиния Естония“ функционира от 1995г. и принадлежи на „Финнет груп“. Третият цифров мобилен оператор „Теле2“ стартира през 1997г.

След значителни инвестиции в телекомуникационната инфраструктура покритие с фиброоптични кабели има на територията на цялата страна. Изградени са подводни фиброоптични линии за връзки с Швеция и Финландия, както и директни линии с Русия и Латвия, гарантиращи първокласни международни комуникации. Основните компании, предлагащи услуги за комуникацията с данни, са също международно признати фирми в бранша като „Левиком Броудбанд“, „ЕсДейта“, „Унинети Ендмесайд“,

⁴¹ Om muna „NMT 450“.

⁴² Universal Mobile Telecommunication System – UMTS.

„Дейта Телеком“, „Микролинк“. Сред най-модерните услуги на интернет-доставчиците са връзка по наета линия, модерна връзка, ISDN, ADSL, WWW-услуги, e-mail, e-mail to GSM или пейджър, VoIP и други.

Интернет – банкирането се превръща в общоприет канал за осъществяване на трансфери, плащане на данъци и на други услуги в Естония. Към края на октомври 2001г. интернет-клиентите на банките се оценяват на около 430 хил. души – над 30% от цялото население на страната. Най-голямата естонска банка „Hansabank“ през 2001г. е вече шеста в Европа по обем на електронните банкови операции. Електронната търговия на дребно също отбелязва по традиция най-малко двуцифрен темп на растеж през последните години. Търговските банки и компаниите съвместно осигуряват системи за разплащане на закупените он-лайн стоки и услуги. Някои от он-лайн магазините, благодарение на услугите на мобилните оператори вече поддържат WAP-стандарта – покупка чрез мобилен телефон.

Източници: *Ministry of Transport and Communications of the Czech Republic, Telecommunications in the Czech Republic 2001; Estonian Investment Agency, Estonia – Your New Source for IT Solutions, 2000; Estonian Investment Agency, IT and Telecommunications 2001; The Central and Eastern Europe Business Information Center (CEEIBC), IT and Telecommunication Sectors; Emerging Europe Research Group, Estonian Telecom Market Summary 2001.*

В България първата програма за приватизацията на БТК датира още от 1995г. Осъществяването на сделката обаче беше отлагано неколкостранно, или поради прекалено високите очаквания за възможния финансов резултат от нея (до края на 1996г.), или поради неблагоприятната конюнктурна обстановка в сектора след 1999г. Забавянето на приватизацията на БТК, а с това и на нейното реструктуриране, изправя компанията и страната пред сериозни структурни проблеми. В края на 2002г. изтича нейният монопол на пазара на фиксирани телефонни услуги и линии под наем, които образуват основната част от приходите на дружеството. Новите конкуренти ще се ориентират към печелившите дейности на БТК и по-точно към бизнес абонатите, чийто дял в приходите на компанията сега е около 80%.

Друг проблем е остарялата материална база на БТК. Преобладават аналоговите централи, които изискват многоброен обслужващ персонал и технически не позволяват въвеждането на модерни пакети от услуги и методи за по-гъвкаво таксуване на абонатите. В условия на валутен съвет гържавата не е в състояние да осигури достатъчно ресурси за бърза рехабилитация на мрежата. При сегашната структура на потребителите инвестицията би имала и много ниска възвращаемост. Компанията поддържа голяма мрежа от абонати, за която е характерна ниска трафична активност. Трето, въпреки намеренията за поэтапна либерализация на цените на телефонните услуги, БТК все още продължава да поддържа високи тарифи за международните и междуградските разговори и много ниски за местните. Това позволява на операторите за пренос на данни по интернет бързо да преодоляват монопола на БТК в услугите, които са печеливши за нея. Те финансират цената на градските разговори, като предлагат значително по-изгодни тарифи за международните и междуградските разговори. Това е още един пример, че България не използва цените като мощен инструмент за насърчаване на реструктурирането и налагането на строги бюджетни ограничения.

Четвърто, в БТК има свръхзаетост, свързана с технологичната изостаналост и липсата на стимули за реструктуриране. Към края на 2001г. броят на заетите лица в компанията надхвърля 26 хил. души. Свръхзаетостта влияе негативно върху конкурентноспособността на националния оператор.

През 2002г. бе приета нова стратегия за приватизация на БТК, като се откри незабавно процедурата за продажба на максимум 65% от нейния капитал, а други 20% от акциите на компанията ще се търгуват на Българска фондова борса. Сделката с БТК се разглежда и като

знак от потенциалните инвеститори за подобряване на инфраструктурата и инвестиционния климат в страната. Освен това, без развити ИКТ страната не може да бъде пълноценен член на ЕС и да реализира съществуващата амбициозна програма за развитие на високите технологии.

Железопътен транспорт. Реформата в Български държавни железници (БДЖ) започна едва след 1997г. Дотогава държавата не беше разработила ясна стратегия и план за действие, под различни форми прибегваше до субсидиране на превозите, а ценовият инструмент се използваше инцидентно за уравновесяване между търсене и предлагане – както и в горните два инфраструктурни отрасъла.

През 1997г., съвместно със Световната банка, беше разработен оздравителен план. С него беше въведена нова йерархична управленска структура, която намали броя на управленските равнища и счетоводно бяха отделени инфраструктурата в рамките на НК „БДЖ“ и отделните бизнес дейности. Всички промишлени производства бяха изведени от системата на БДЖ и за тях започна програма на приватизация. Това осигури възможност да бъдат точно идентифицирани тесните места, където се формират загуби.

Реализацията на плана закъсня, от една страна, поради забавянето на необходимото законодателство. Законът за железопътния транспорт беше приет едва през месец ноември 2000г. С него се създаде необходимата нормативна основа за институционално разделение на дейностите по експлоатация и поддръжка на железопътната инфраструктура. Премахнат беше държавния монопол върху железопътния превоз на пътници и товари и се създаде правна възможност за предоставяне на концесии. Досега обаче те не са използвани. От друга страна реструктурирането на сектора се забави и поради рязкото влошаване на международната конюнктура за превозите. Ограниченията за превоз през Югославия по време на войната в Косово 1998г. и международното ембарго върху тази страна през следващите години, наред с рязкото покачване на международните цени на горивата след 1997г., доведе БДЖ до загуби от 87 млн. лв. само за 2000г. Това значително забави предвидената в плана рехабилитацията на 414 км от ж.п. мрежата, включително електрификацията и въвеждането на информационни системи за повишаване на ефективността и сигурността. Съкращаването на числеността на персонала с 9.8 хил. души за три години с цел намаляване на оперативните разходи се оказа недостатъчна мярка.

През 2001г. се наложи приемането на специален краткосрочен план за действие. Той включваше увеличаване цените на товарните и пътническите превози – съответно с 20 и 15%, продажба на излишните материални активи и допълнително съкращаване на някои оперативни разходи, като ограничаване на разходите за гориво и допълнително съкращение на персонала. За 2001г. държавата осигури субсидии от 60 млн. лв. за превозите и 60 млн. лв. за инфраструктурата. За 2002г. предвидената субсидия за пътническите превози е с 10 млн. лв. по-голяма. В края на 2001г. се взе решение за реструктуриране на капитала на БДЖ, като просрочените задължения към държавния бюджет бяха преоформени в увеличаване на собствения капитал на компанията.

През 2002г. се предвижда да бъде изготвен дългосрочен бизнес план за БДЖ, който ще очертае основните насоки за развитието на компанията в условията на конкурентен пазар. Стратегията включва още редица мерки за стабилизирането на компанията, в това число реструктуриране и намаляване на задълженията и преустановяване на субсидирането на пътническите превози от товарните.

Туризм. Туризмът е един от отраслите с приоритетно значение за българската икономика, където през 2000 – 2001г. вече се забелязват положителните резултати от структурните реформи. За това допринесе не само липсата на законово определен гържавен монопол в отрасъла, какъвто е случая с разгледаните дотук инфраструктурни отрасли, но и относително бързата приватизация с участието на реномирани чуждестранни инвеститори. Преструктурирането на отрасъла продължава и след като приватизацията на гържавните активи е почти приключила.

Разгържавяването в туризма започна през 1994г. с приватизацията на „Хотел Витоша“ и „Грандхотел Варна“. През 1996г. бе приватизиран хотел „Шератон“ – София, а през 1997г., бяха продадени 33% от акциите на „Албена“ АД. В периода 1998 – 1999г. продължи разгържавяването на другите основни хотелски комплекси като „Интерхотел Тримонциум“ и „Новотел Европа“. В този период в България навлязоха реномирани международни хотелски вериги като „Хилтън“, „Иберхотел“, „Иберостар“, „Принцес“ и „Радисън“. На българския туристически пазар започнаха работа водещи германски туроператорски фирми като „Neckermann“, „TUI“, „ITS Reisen“, които през последните години вложиха значителни средства в туристическата инфраструктура на Черноморското крайбрежие. Наред с това те предложиха съвременни маркетингови и рекламни стратегии и изграждане на нов имидж на българския туристически продукт. Само за 2000г. „Neckermann Touristics“ възобновиха 3 880 легла и инвестираха 10 млн. евро по черноморското крайбрежие, повишавайки категорията на управляваните хотели. За 2001г. по данни на АЧИ туристическия концерн C&N е направил допълнителни инвестиции в размер на 30 млн. евро. Към края на 2001г. вече 96% от активите в сектор туризъм са частни.

В резултат на инвестициите в нови проекти (както чуждестранни, така и български) туристическият отрасъл е един от най-бързо развиващите се в страната. През 2001г. приходите от международен туризъм нараснаха с близо 12% в сравнение с 2000г., като най-много нараснаха посещенията на туристи от Германия – броят им се увеличи с 42.3% спрямо миналата година. Това е следствие предимно от инвестициите на немските туроператорски фирми в българския туризъм. Като цяло, страните от ЕС и ОНД имат нарастващо значение за растежа на туризма у нас. Нетните текущи трансфери в платежния баланс, асоциирани главно с предлагането на туристически услуги, нарастват значително – от 289.7 млн. щ.д. през 2000г., на 486.1 млн. щ.д. през 2001г.

Посещения на туристи от ЕС, Русия и Украйна в България

Година	1999*	2000*	2001*	2001/2000 % промяна
Общо с цел „Туризм“	2 084 746	2 354 052	2 755 717	+17.06%
Европейски съюз				
Общо	672 388	797 687	1 008 219	+26.41%
Относителен дял	32.26%	33.89%	36.59%	+2.70%
Русия и Украйна				
Общо	104 249	164 901	201 054	22.00%
Относителен дял	5.00%	7.00%	7.30%	0.30%

Източник: Министерство на икономиката; НСИ, Статистически справочник за 2000г., Статистически справочник за 2001г.

Терористичните атаки от септември не се отразиха особено силно върху приходите от международен туризъм. През същия месец те отбелязаха ръст от 22.6% , което потвърждава тезата, че сезонът на летния курортен туризъм у нас се удължава. Забелязва се лек спад в приходите от зимен туризъм, което може да се обясни с липсата на сериозни инвестиции и подходящ маркетинг и реклама в този сектор.

Въвеждането на визови режими за Русия и Украйна от 1 октомври 2001г. даде своето отражение върху посещенията на туристи от тези страни. Броят на руските туристи намалю с -69% за месец октомври, с -59% за месец ноември и с -45.9% през декември 2001г. спрямо същите периоди от миналата година. Очаква се след договорените облекчения за издаване на визи на летищата, откъдето пристигат по-голяма част от туристите, неблагоприятният ефект от въвеждането на визите върху туристопотока да бъде ограничен.

Тютюнева и цигарена промишленост. Тютюневата и цигарена промишленост в страната се намират в решаващ етап от реструктурирането си след продължилото повече от десетилетие отлагане на промените. Необходимостта от промени се обуславя от факта, че през последните години ЕС прие нови изисквания по отношение качеството на цигарите, като намали значително нивото на максимално допустимия никотин. Това налага сериозно реструктуриране на сортовете тютюн, които се произвеждат в страната и надхвърлят значително определените изисквания. Над 60% от тютюна, който се изкупува от „Булгартабак“ от българските производители, е тип „ориенталски“, но използването му в цигарите на холдинга показва ясна тенденция на спад през последните години за сметка на други сортове. Независимо от това, разработваната Национална стратегия за развитие на тютюнопроизводството до 2005г. предвижда удвояване на износа на ориенталски тютюн през следващите години. Тази задача предполага увеличаване на качеството при преработката на тютюна и изисква нови инвестиции и трансфер на технологии в преработвателните фабрики.

Държавният монополист в сектора „Булгартабак Холдинг“ не е в състояние да осигури необходимите за реструктурирането инвестиции след загубата на най-големия си пазар. В средата на 90-те години той притежаваше около 12% от пазара в Русия, а през 2001г. – едва около 1%. Прогнозата за 2002г. е за леко покачване на пазарния дял в Русия до около 3%. По тази причина атрактивността на холдинга като цяло предприятие сред стратегическите инвеститори на настоящия етап е много ниска. Това личи от подадените оферти до началото на май 2002г., когато изтече срока за набиране на оферти. През май „Бритиш Американ табако“, един от потенциалните кандидат-купувачи на „Булгартабак“, обяви намерението си да се изтегли от българския пазар. Причината за отказа от участие в приватизацията на холдинга е разминаването на намеренията на Б.А.Т., който предявяваше интерес само към две цигарени фабрики от структурата на „Булгартабак“, с тези на държавата – продажба на целия холдинг наведнъж.

Стратегията за продажба на холдинга, внесена за обсъждане в парламента на 12 февруари 2002г., предвижда продажбата между 51 и 80% от капитала на предприятието. В стратегията за приватизация на Булгартабак е заложена продажба на 20% от капитала на холдинга на Българската фондова борса – София, 7% от които и в момента са обект на публично предлагане. Освен оттеглянето на големите стратегически инвеститори, намаляване на цената на гружес-

твото ще предизвика и поредното отлагане на приватизацията. По-ниска цена е вероятна и заради очакванията през есента на 2002г. да стартират процедурите по приватизация на държавните цигарени дружества в Италия и Сърбия. Съществуващите алтернативи за отлагане на приватизацията на холдинга като цяло и приватизация на частите от него, за които има заявен инвеститорски интерес с приемливи цени вероятно ще ограничат още повече възможностите за реструктуриране на останалите части. В същото време, преследването на определени социални цели, като гарантиране на социална защита и подкрепа на тютюнопроизводителите, също ще бъде свързано със забавяне на реструктурирането и значително по-ниска ефективност на сделката от гледна точка на бъдещото развитие и конкурентност на българската тютюнева и цигарена промишленост. Това ще повлияе допълнително и за намаляване на цената при евентуална сделка. При горните ограничителни условия, конкретните параметри на приватизационната сделка с „Булгартабак холдинг“ или евентуалното нейно отлагане, ще бъдат сериозен тест за доверието на чуждестранните инвеститори в страната, дори в средносрочен аспект.

Селско стопанство. Резултатите от досегашните реформи в селското стопанство са доста противоречиви. От една страна, според данни на НСИ, към края на 2001г. 91.54% от собствеността върху гори и земи от горския фонд е възстановена на предишните собственици, а правото на законните собственици върху земеделски земи е възстановено в съществуващи или възстановими стари реални граници или чрез планове за земеразделяне още в края на 2000г. От друга страна, селското стопанство е секторът с най-малко привлечени инвестиции. Натрупаната сума преки чуждестранни инвестиции на зает в селското стопанство за периода 1998 – 2000г. е едва \$16⁴³ при \$1 066 на зает в останалите сектори на икономиката. От 1997г. насам непрекъснато се влошава ефективността в сектора. През 1997г. брутната добавена стойност е 47.9% от брутната продукция, докато през 2001г това съотношение вече е 42.6%. След седем поредни тримесечия на спад, едва през последните две тримесечия на 2001г. селското стопанство (по предварителни данни на НСИ) отбелязва слаб растеж.

Основна причина за бавния ход на реформите е недостатъчно развитият пазар на земя, който е причина за малкото чуждестранни и местни инвестиции в отрасъла. Данните, получени от Системата за агропазарна информация (САПИ) за пазара на земята от ноември 2001г., дават основание да се смята, че търговията със земеделски земи се активизира постепенно. За периода ноември 2000 – ноември 2001г. са сключени 31 324 сделки, а търгуваните площи са 59 305.7 гка земя или 0.1% от стопанисваната земя. Над 95% от земите, обект на покупко-продажба според начин на трайно ползване, са ниви. Най-голям брой сделки през 2001г. са осъществени в Североизточна България. Близо 54% от осъществените сделки, обхващащи 68% от прогадената земя, са в областите Варна, Добрич, Разград, Силистра, Търговище, Шумен. Средно претеглената пазарна цена за района е 123 лв./гка.

Средната пазарна цена, по която са сключвани сделки, е 141 лв./гка при 137 лв./гка за 2000г. Предлагането като цяло надвишава търсенето, въпреки все още ниските цени. Според САПИ цената на земеделските земи, изчислена според настоящите равнища на рентните плащания, би трябвало да е в границите 150 – 250 лв./гка. Покачването на цените и стабилизирането им около

⁴³ По данни на БНБ.

максималните граници за 2001г. е доминиращата тенденция за 2002г. Важна характеристика на пазара на земеделски земи е, че категорията на земята не оказва почти никакво влияние върху цената на земята. Местоположението на земята е водещо и реализираните цени на ниви в близост до пътна мрежа са от 2 до 3 пъти по-високи от нивите без достъп до пътища.

През втората половина на 1999г. стартира процедура за обезщетяване чрез компенсационни бонусе на собствениците на земеделски земи, чиято земя не може да бъде възстановена по обичайните законоустановени процедури. До края на 2001г. са издадени сертификати на стойност 1 173.4 млн. лв., 73% от които вече са използвани. Почти изцяло сертификатите се ползват в процеса на приватизация (97.13%), докато за придобиване на земеделска земя са използвани едва 2.87%.

Горните тенденции в скоростта на реформите в селското стопанство и ниското ниво на конкурентоспособност показват, че е необходимо бързо да се постигне обществен консенсус по приоритетите в сектора, въз основа на които да се разработи и осъществи средносрочен план за действие. Това ще улесни както преговорите за членство на страната в ЕС, така и формирането на разумна и аргументирана позиция за ползването на предприсъединителните фондове в областта на селското стопанство. Ако реформите в сектора обаче продължат със сегашната си скорост, той ще стане напълно неконкурентоспособен в средносрочен аспект. Това ще има много сериозен негативен макроикономически и социален ефект, като се има предвид сегашния размер на заетостта в този отрасъл и липсата на алтернатива за получаване на доходи в селските райони. □

ИЗДАНИЯ НА АГЕНЦИЯТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗИ И ПРОГНОЗИ

СЕРИЯ „АНАЛИЗИ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ПОЛИТИКА“

1. Доклад за хода на стопанската реформа и задачите на икономическата политика до края на 1991г. (юли 1991г.)
2. Р. Аврамов (ред.) – Икономическата стабилизация в България през 1992г. (юни 1992г.)
3. Bulgaria – The Economic Situation and Outlook. The Status of the Reform Process (May 1993)
4. Външноикономическата стратегия на България в условията на прехода (януари 1997г.)

СЕРИЯ „ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“

1. М. Ненова – Изпълнение на бюджета през 1991г. и изводи за бюджетната политика през 1992г. (март 1992г.)
2. М. Жечева, Р. Аврамов, В. Чавдаров – Инфлацията и лихвения процент през 1991г. (март 1992г.)
3. Ст. Бързашки – Заетостта и безработицата в процеса на стабилизация (март 1992г.)
4. Н. Георгиев, Н. Господинов – Паричната политика: механизми и резултати (март 1992г.)
5. Р. Инджова – Приватизацията в България (юли 1992г.)
6. М. Жечева, Н. Милева – Ценовият контрол и инфлацията в България през 1991 – 1992 година (ноември 1992г.)
7. К. Генов – Паричната политика през 1992г.: инструменти и резултати (април 1993г.)
8. М. Ненова – Регулиране на работната заплата: опитът на България през 1991 – 1992г. (април 1993г.)
9. N. Gueorguiev – Some Tests of Random Walk Hypothesis for Bulgarian Foreign Exchange Rates (August 1993)
10. Л. Димитров – Безработицата в България 1991-1993г. (май 1994г.)
11. М. Жечева – Домакинствата и финансовите потоци в българската икономика (септември 1994г.)
12. Н. Милева – Селското стопанство и аграрната политика през 1994 г. (февруари 1995г.)

ИЗДАНИЯ НА АГЕНЦИЯТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗИ И ПРОГНОЗИ

13. М. Ненова, Алфредо Канавесе – Поведение на държавните предприятия и инфлация (юни 1996г.)
14. И. Георгиев, П. Петрова, Г. Стоянова – Приложение на коинтеграционния анализ /Инфлация. Потребителска функция/ (юни 1996г.)
15. Л. Димитров – Динамика на работната заплата в България и перспективи. (август 1998г.)
16. Р. Кръстев – Свободна търговия или протекционизъм. Конкуренцията като антиинфлационен фактор. (август 1998г.)
17. Л. Димитров – Бюджетните ограничения на фирмите през периода 1996 – 1997г. (август 1999г.)
18. Г. Чукалев – Инфлацията в България след въвеждането на паричен съвет. Анализ на факторите. (юни 2000г.)
19. Г. Чукалев – Ефектът Balassa – Samuelson в България. (март 2002г.)

СЕРИЯ „КОНЮНКТУРНИ ОБЗОРИ“ – ПЕРИОДИЧНИ

1. Месечни конюнктурни обзори (от октомври 1991г.)
2. Тримесечни конюнктурни обзори (от I тримесечие 1992г. до IV тримесечие 1993г.)
3. Шестмесечни доклади
4. Годишни доклади за състоянието на българската икономика (1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000г.)
5. Ad hoc месечен бюлетин.

* * *

ПРЕХОДЪТ. Сборник студии под редакцията на Румен Аврамов и Венцислав Антонов (ноември 1994г.)

БЪЛГАРИЯ ПО ПЪТЯ КЪМ ЕВРОПА. Сборник студии по проблемите на макроикономическото развитие на България и асоциирането на страната към Европейския съюз (септември 1996г.)